

T.C.
YAŞAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DİSTOPIK ROMANLARDA KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ TEMSİLİ:
CESUR YENİ DÜNYA ve BİN DOKUZ YÜZ SEKSEN DÖRT**

Pınar ERGUN

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Duygun ERİM

İzmir, 2016

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylarım.

Yrd.-Doç.-Dr.-Duygun
Bilgin
(Danışman)

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylarım.

Prof.-Dr. Mine Sarı
Mine Sarı

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylarım.

Doç.-Dr. Nelek Atabey
N. Atabey

Doç. Dr. Çağrı Bulut

Doç. Dr. Çağrı BULUT

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Distopik Romanlarda Kitle İletişim Araçlarının Temsili: *Cesur Yeni Dünya* ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Pınar ERGUN

19/08/2016

ÖZET

Yüksek Lisans

DİSTOPİK ROMANLARDA KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ TEMSİLİ: CESUR YENİ DÜNYA ve BİN DOKUZ YÜZ SEKSEN DÖRT

Pınar ERGUN

Yaşar Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İletişim Yüksek Lisans Programı

Bu çalışmada kitle iletişim araçlarının *Cesur Yeni Dünya* ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* adlı distopik romanlardaki temsili analiz edilmektedir. Modernliğin beraberinde getirdiği teknolojik gelişmeler ve sanayileşme, kitle iletişim araçlarının gelişip yaygınlaşmasında etkili süreçlerdir. Bu gelişmeler doğrultusunda kitle iletişim araçlarının kullanım biçimi de önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, kitle iletişim araçlarının kullanım biçim ve amaçları ve iktidarın işleyişindeki etkisinin boyutları ve sınırları, söz konusu romanlarda eleştirel teorinin bakış açısından incelenmektedir. Çalışmada bu romanların incelenmesinde söylem analizi yöntemi uygulanmaktadır. Yapılan analizle, kitle iletişim araçlarının; toplum ile iktidar arasında bağımsız bir güç olma ihtimalinin bulunmayıp, iktidarın işleyişine hizmet ettiği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Distopya Romanları, Kitle İletişim Araçları, Eleştirel Teori

ABSTRACT

Master Thesis

REPRESENTATION OF MASS COMMUNICATION IN DISTOPIC NOVELS: BRAVE NEW WORLD and NINETEEN EIGHTY-FOUR

Pınar ERGUN

Yaşar University

Institute of Social Sciences

Master of Communication

In this thesis, representation of means of mass communication is analyzed in relation to the dystopian novels of *Brave New World* and *Nineteen Eighty Four*. Modernization process and industrialization has brought technological innovations that resulted in social changes and arise of new forms mass communication. In the process of these changes, the use of the means of mass communication gained more importance. In this study the forms and the aims of the means of communication are presented. Furthermore the effects and the limits of them on how power operates is examined by looking at the representation of communication devices in the mentioned novels from the framework of critical theory. These novels are analyzed by discourse analysis method. The result of the analysis is that; the possibility of mass communication operating as a free agent that is independent of the power is nonexistent, it rather appears as a tool that contributes to operating of power in general within the framework of the novels that are analyzed.

Keywords: Dystopian novels, Means of Mass Communication, Critical Theory

İÇİNDEKİLER

DİSTOPIK ROMANLARDA KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ TEMSİLİ: CESUR YENİ DÜNYA ve BİN DOKUZ YÜZ SEKSEN DÖRT

TUTANAK	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜTOPYA VE DİSTOPYA TÜRLERİNİN MODERNİTE BAĞLAMINDA TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Ütopya	1
1.1.1. Ütopya Kavramı ve Özellikleri	1
1.1.2. Ütopyanın Tarihsel Gelişimi	2
1.1.3. Ütopya Alanındaki Başlıca Eserler	4
1.2. Distopya	6
1.2.1. Distopya Kavramı ve Özellikleri	6
1.2.2. Distopyanın Tarihsel Gelişimi	8
1.2.3. Distopya Alanındaki Başlıca Eserler	8

İKİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM KURAMLARI FARKLI PERSPEKTİFLER ve DENETİM TOPLUMLARINDA KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

2.1. İletişim ve Kitle İletişim Araçları	15
2.2. İletişim ve Kitle İletişim Araçlarına İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar	20
2.2.1. Kültür Endüstrisi ve Frankfurt Okulu	20
2.2.2. Söylemin İnşası Yoluyla Gerçeğin İnşası	23
2.2.3. Kontrol ve Kapatılma Toplularında İktidarın İşleyişi	25
2.2.4. Althusser'in İdeoloji Kavramı	29
2.2.5. Medya Metinlerini Çoklu Okuma İmkânları: Kodlama ve Kodaçımı	32
2.3. Konuyla İlgili Araştırmalar	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİSTOPYA ROMANLARINDAN *CESUR YENİ DÜNYA* ve *BİN DOKUZ YÜZ SEKSEN DÖRT'ÜN SÖYLEM ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ*

3.1. Seçilen Romanların Çalışma Açısından Önemi ve Analiz Yöntemi	40
3.1.1. Seçilen Romanların Özeti	40
3.1.2. Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi	50
3.2. <i>Cesur Yeni Dünya</i> ve <i>Bin Dokuz</i>	
Yüz Seksen Dört Romanlarının İncelenmesi	54
3.2.1. İletişim ve Kitle İletişim Araçlarının Romanlarda Temsili	54
3.2.2. Kitle Toplumu ve Sosyal Tabakalaşma	61
3.2.3. Kitle Toplumu ve Kültür Endüstrisi	65
3.2.4. Romanlarda Söylem ve Gerçeğin İnşası	68
3.2.5. Romanlarda İktidar, Kontrol ve Kapatılma	71
3.2.6. Romanlarda İdeolojinin Temsili	75
3.2.7. Eleştirel/Muhalif Karakterler	82
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	93

GİRİŞ

Kitle iletişim araçlarıyla çevrelendiğimiz tüketime dayalı toplumsal yapıda; gazete, kitap, radyo, televizyon gibi araçlar, insanları yönlendirmede, düşünce ve inanç kalıplarını değiştirmede önemli bir etki unsurudur. Bu kitle iletişim araçlarının haber ve bilgi vermek gibi olumlu amaçlarının yanı sıra kişileri ve toplumu manipüle etmek gibi tehlikeli amaçları da olabilmektedir. Başka bir deyişle, bu araçlar kişileri ve olayları istedikleri gibi kurgulayabilmektedir. Tez çalışmasında inceleme konusu yapılacak eserler bu kitle iletişim araçlarından biri olan romanlardır. Romanlar da ‘kurgu’ olarak nitelendirilen edebiyat eserleridir. Edebiyatın kurgu ve gerçek ile ilişkisi ise her zaman belirsizdir. Bunun nedeni edebiyatın içinde iki özelliği de barındırmasıdır (bkz Eagleton, 2011). Metin gerçek anlamı dışında başka şeyleri de ifade edebileceği için çift okumayı da gerektirmektedir. Bu durum edebi eserlerde alegori ile gerçekleştirilmektedir (Eagleton, 2012:95). Alegori, metnin görünürdeki anlamının altında yatan gizli bir anlamı olduğuna işaret etmektedir. Metnin esas önemi de bu gizli ifadede yer almaktadır. Yazarlar bazen alegoriyi daha büyük gerçeklere değil de politik ve sosyal yorumlara dikkat çekmek için kullanmaktadırlar. Bu yazarların saçma ve yozlaşmış karakterler içeren tuhaf hikâyeleriyle onların yaşadığı dönemdeki gerçek olaylar arasında rahatsız edici bir paralellik görülebilmektedir. Düşüncelerin özgür bir şekilde ifade edilmesinin sınırlı olduğu, politik yorumların ancak üstü kapalı bir biçimde yapılabildiği ülkelerde bu tür alegori, yazarların tercih ettiği yöntemlerden biridir (Peck, Coyle 2002:142).

Edebi eserlerin muğlaklığa edebi olmayanlardan daha yakın olmasının nedenlerinden biri kurgusallıktır. Kurgu eserlerde olaylar ve karakterler okuyucular tarafından farklı okunabilir. Yazarlar eserlerinde farkında olmadan muğlaklığa düşebildikleri gibi bunu eserlerini zenginleştirmek için kasıtlı olarak da yapmaktadırlar (Eagleton, 2016: 135). Edebiyat ile sosyolojinin çok yakın bir ilişkisi vardır. Edebiyat, sosyo kültürel kişiliğin söz ve yazı halinde kendini dışa vurmaktadır. (Sabri Ülgener’den Akt.Dellaloğlu, 2013:19). Edebiyat sayesinde bir toplumu tanır ve o toplumdaki soyutlanabiliriz. Sosyolojinin en iyi öğrenme kaynaklarından biri de edebiyattır (Kurtuluş Kayalı’dan Akt.Dellaloğlu, 2013:31). Roman aynı zamanda bir sosyoloji aracıdır (Dellaloğlu, 2013:36). Edebiyat da dil aracılığıyla ortaya konan bir sanat türüdür. Edebiyatın kurmaca özelliğe de sahip olması nedeniyle yalnızca gerçeklerin değil, var olmayan varlık ve eylemlerin de yansıtılması söz konusudur (Todorov,

2011:12). Kurgu ile eşanlamli olan romanın da ayrı bir geçmişi vardır. Sözcüğün anlamı iki ayrı biçimde ele alındığında; isim olarak: düzyazı kurgu ve sıfat olarak: yeni, yenilikçi anlamlarını taşımaktadır. Latince yeni-gelişen farklı dalları temsil eden kök sözcük novus'tan; İtalyanca novella'dan; İspanyolca novela'dan; Fransızca nouvelle sözcüklerinden gelmektedir. 18.yüzyılın başlarına kadar novel, isim olarak; i)öykü; (ii)şimdi aynı anlamda news (haber) anlamlarını taşımaktadır (Williams, 2012:162).

Roman genellikle insanların serüvenlerini, iç dünyalarını, toplumsal bir olay ya da olguyu, insan ilişkilerini ve değişik insanlık durumlarını yansıtmayı amaçlayan kurmaca bir düzyazı türüdür. Kurmaca olarak ifade edilen hayal ürünü yazı; doğru olmayan yazı anlamına gelmektedir. Gerçek ile kurmaca arasındaki ayrım her zaman sorgulanmaktadır. Roman, hem gerçek hem de kurmaca olayları kapsayan bir türdür. Bununla birlikte edebiyat, gerçeğe dayanan birçok yazıyı içerdiği gibi birçok kurmaca yazıyı da kapsamı dışında bırakmaktadır. Edebiyatı tanımlayan en önemli unsur onun kurmaca ve hayal ürünü oluşuna göre değil de, dili kendine özgü kullanma biçimidir (Eagleton, 2011:15-16).

Roman ve tarih kitapları, geçmişin, kimi zaman da bir geleceğin olduğu gibi aktarılması, öyküsü değildir. Aynı zamanda okur da olan yazarın, geçmişi ya da geleceğin, kendi gününün bakış açısı ile nasıl kurmakta olduğunu anlatıdır. Romanda önemli olan metnin kendi kendine yarattığı imgelerdir. Roman ve tarih kitabı bir anlamda dünyanın görülüp anlatılma biçimleriyle ve bunun dile getirilme yöntemini öğretmektedir (Karasu, 2013: 22).

Bilindiği üzere kurgu, tamamen veya kısmen gerçek olmayan; yazar ve sanatçının hayal gücünün eseri olan kişi, yer ve olaylar içermektedir. Gerçeklik ise nesnel olarak var olan her şeydir; çevremiz, yaşadıklarımız, tanık olduğumuz olaylar, bütün maddi evren gerçekliği oluşturur. Çalışmada incelenen distopik romanlar, gerçekten çok kurguya dayalı olan roman türlerini oluşturmaktadır. Bu türlerin niteliklerinin açıklıkla ortaya konması gerekmektedir. Ütopik romanlar, ideal bir toplumun ve düzenin yaratılmasına yöneliktir. Distopik romanlar ise, kitlesel yoksulluğu, elemi, baskıyı ve karanlık bir geleceği vurgulayan romanlardır. Bu tür romanlarda fazlasıyla kötü ve aşağılanmış bir toplum, çürümüş yönetimler, kötü niyetli teknolojiler ve insanlıktan çıkmış yurttaşlar betimlenir. Başka bir deyişle, distopik romanlarda, içinde terörün, baskının, yoksunluğun kısaca olumsuzlukların var olduğu düşsel bir durum ya da yer ortaya konarak, hedef alınan kitlenin düşünce ve davranışları etkilenmeye çalışılır. Bu durum propaganda olarak nitelendirilebilir. Propaganda, bir fikrin, her çeşit kitle iletişim aracından yararlanarak hedef kitleye telkin edilmesidir. Bu çalışmada inceleme

konusu yapılacak *Distopik Romanlarda Kitle İletişim Araçlarının Temsili: Cesur Yeni Dünya* ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* adlı söz edilen distopik romanlarda geçen bu kitle iletişim araçlarının (gazete, radyo, televizyon, kitap) temsili, tez çalışmasının konusunu oluşturmaktadır. Çalışmayla ilgili açıklamalara geçmeden önce inceleme konusu yapılan romanların verdikleri mesajı daha iyi anlayabilmek açısından Neil Postman'ın "Televizyon Öldüren Eğlence" adlı eserinde yapmış olduğu karşılaştırmayı aktarmak yerinde olacaktır.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ün yazarı George Orwell'in ve *Cesur Yeni Dünya*'nın yazarı Aldous Huxley'nin geleceğe yönelik kehanetleri farklılık taşımaktadır. Orwell, boyun eğdirmenin dıştan dayatılan bir baskı olacağını belirtirken; Huxley'e göre, insanları özgürlükleri ve tarihlerinden yoksun bırakmak için Büyük Birader'in gözetimine ve baskısına gerek yoktur. Ona göre insanlar zaman içinde düşünme becerilerini ortadan kaldıran teknolojileri benimseyerek, üzerlerindeki baskıdan hoşlanmaya başlarlar. Orwell'in korkusu, kitapları yasaklayacak olan kişilerin var olması, dolayısıyla enformasyonsuz bırakılmaktan yanayken; Huxley, artık kimsenin kitap okumak istemeyeceğinden, çünkü toplumu pasifliğe ve egoizme sürükleyecek kadar yoğun bir enformasyon bombardımanı yapılacağından korkmaktadır. Orwell, gerçeğin toplumdan saklanıp tutsak bir kültür haline gelmesinden; Huxley ise, toplumun umursamazlık içinde ömür tüketen şeylerle zaman geçirerek önemsiz bir kültüre dönüşmesinden endişelenmektedir. Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ünde insanların acı çekerek denetlenmesine karşın Huxley'nin *Cesur Yeni Dünyası*'nda bu denetim insanların sürekli bir eğlence ortamına çekilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse Orwell topluma nefret edilen, Huxley ise hoşlanılan şeylerin zarar vereceğinden korkmaktadır (Postman, 2012:7-8).

Bir kültürün ruhunun tükenmesi iki yolla gerçekleşebilmektedir. Orwell'a göre kültür, bir hapisaneyeye dönüşmektedir. Orwell, gardiyanların sağcı ya da solcu ideolojileri benimsemesinin fark etmediğini, her iki görüşte de hapisane kapılarının aynı derecede geçilmez ve denetimin aynı ölçüde sıkı olduğunu düşünmektedir. Huxley'e göre ise kültür bir hicive dönüşmektedir. Ruhsal tahribatlar, nefreti ve kuşkuculuğu yansıtan birinden çok, güler yüzlü bir düşman tarafından gerçekleştirilmektedir. Ona göre gardiyanlara, kapılara gerek yoktur. Bir toplum, saçma sapan şeylerle eğlendiği, kültürel yaşam eğlence odaklı olarak yeniden yapılandırıldığında kültürün ölümü de kaçınılmaz olmaktadır. Postman'a göre Orwell'cı bir dünyayı tanımak ve karşı koymak, Huxley'ci bir dünyaya göre daha kolay olabilmektedir. Bunun nedeni, öğrendiğimiz tüm bilgilerin hissedilen bir hapisane ortamından kurtulmaya yönelik olmasıdır. Oysa hiçbir acının hissedilmediği eğlence

ortamında ise direnç göstermeye ihtiyaç yoktur çünkü bir kültürün eğlence içinde yok olmasının önüne hiçbir şekilde geçilemez. Huxley, insanların başına gelen olumsuzlukların, onların düşünmek yerine gülmelerinden değil de, düşünmeyi niçin bıraktıklarını ve neye güldüklerini bilmediklerinden ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Postman, 2012:173-180).

Distopik Romanlarda Kitle İletişim Araçlarının Temsili: Cesur Yeni Dünya ve Bin Dokuz Yüz Seksen Dört başlıklı bu tezde ise neyin, nasıl araştırılacağına ilişkin plan şu şekildedir;

Öncelikle yapılacak olan söylem analizinin içeriğini ve sınırlarını çizmek üzere şu araştırma soruları belirlenmiştir. Romanlarda yer alan kitle iletişim araçları ne dereceye kadar bağımsızdır? Romanlarda yer alan kitle iletişim araçları iktidarın işleyişine mi hizmet etmektedir? Romanlarda kitle iletişim araçları nasıl bir propaganda aracı olarak hizmet ederler?

Araştırma konusu olarak *Cesur Yeni Dünya ve Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanları; kitle iletişim araçlarının temsiline bakmak için en verimli metinler, en bilinen örnekler olması, sosyalizm ve kapitalizm eleştirisini içermesi, sistematik olarak çalışabilmek açısından verimli kaynaklar olması nedeniyle seçilmiştir.

Tezin Kuramsal Çerçevesi'ni oluşturmak için; Medya metninin alıcıya direkt olarak ulaştığını ve onu etkilediğini savunan medya çalışmaları/iletişim teorisi- etki kuramları geliştirilmiştir. Propaganda çalışmalarının önde gelen düşünürü Lasswell'in kitle iletişim araçlarının işlevleri üzerinde durulmuştur. Medyanın iktidarın bir aracı olarak işlediğini savunan Althusser ve Frankfurt Okulu eleştirel kuramcılarının görüşlerine yer verilmiştir. Stuart Hall'ın görüşüne göre ise medya metninin çoğul okumalara açık olabileceği, mesajın yorumlama; anlam yorum (hermeneutik) olasılıklarının mümkün olduğuna değinilmiştir. Yapısalcı ve Post yapısalcı kuramcılar ağırlıklı olarak roman analizinde kullanılmıştır.

Çalışmada, Niteliksel Yöntemlerden Söylem Analizi Yöntemi uygulanmıştır. Edebiyat (Metin) Analizi için şüphesiz ki en uygun yöntem söylem analizidir. Bu yöntem çalışmanın analiz bölümünde aktarılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda, birinci bölüm, ütopya ve distopya olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. İlk kısımda, distopyaların ortaya çıkışının kaynağı olan ütopya kavramının özelliklerine ve ütopyanın tarihsel gelişimine değinilerek; Platon'un *Devlet*, Thomas More'un *Ütopya*, Thomasso Campanella'nın *Güneş Ülkesi*, Francis Bacon'ın *Yeni Atlantis*'i gibi

ütopya alanında başlıca eserlere yer verilmektedir. İkinci kısımda ise distopya kavramı ve özellikleri, distopya türünün tarihsel gelişimi ve Jack London'ın *Demir Ökçe*, Yevgeni Zamyatin'in *Biz*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*, George Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451*, Anthony Burgess'in *Otomatik Portakal* gibi distopya alanındaki başlıca eserler aktarılarak ütopya ve distopya eserlerinin modernlikle olan ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Farklı iletişim kuramları ve kitle iletişim araçlarının incelendiği ikinci bölümde, öncelikle Lasswell'in geliştirdiği kitle iletişim araçlarının propaganda kuramı ve gözetleme işlevine yer verilmiş, Frankfurt Okulu'nun başlıca düşünürlerine göre kültür endüstrisinin nasıl ortaya çıktığı üzerinde durulmuştur. Daha sonra ideoloji kavramı açılarak, Luis Althusser'den 'Devletin İdeolojik Aygıtları' tartışması aktarılmaya çalışılmıştır. Stuart Hall'ın 'Kodlama ve Kodaçımı' makalesi aracılığıyla iletişim kodlarına ve iktidara itaat etmeyen öznelerin de olduğu vurgulanmıştır. Foucault'nun ifade ettiği üzere dildeki en küçük bir değişim ile farklı bir hal alan söylem ve gerçeğin inşasındaki rolünden söz edilerek, yine Foucault'nun iktidar konusundaki görüşleri aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde ise çalışma konusu olarak incelenecek distopya eserlerinden *Cesur Yeni Dünya* ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ün yukarıda aktarılan kuramlar doğrultusunda söylem analizi yapılmıştır. Araştırma sorusunun cevabı her iki roman için de aynı olup, kitle iletişim araçları; var olan iktidarın işleyişini sağlayan, ona hizmet eden bir işleve sahip olduğu görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜTOPYA VE DİSTOPYA TÜRLERİNİN MODERNİTE BAĞLAMINDA TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Ütopya

1.1.1. Ütopya Kavramı ve Özellikleri

Ütopya hem hiçbir yer (outopia) hem de iyi yerdir (eutopia). Mümkün olmayan, ancak insanın bulunmak için heves ettiği bir dünyada yaşamaktır (Kumar, 2005:9). Ütopya belirli bir sistemle uygunluk halinde olmayan bir düşünce olup içinden çıktığı sosyal gerçekliği değiştirmeye çalışır (Mardin, 2015:58). Ütopya bir kavram olarak, Thomas More’la ve ilk özgürlükçü hareketlerle birlikte anılmaktadır. Avrupa kökenli, siyasal ve edebi bir sözcük olarak literatüre girmiştir. Ütopya insanlığın mutlak mutluluğa dair umudunu ve bunun yanı sıra değişime ve gelişime olan özlemini içermektedir. Ütopyanın değeri uygulanabilirliği ve güncelliğinde değil, gelecekle bağlantılı olmasındadır. Ütopya her ne kadar imkânsız bir mükemmellik hali gibi görünse de aslında insanlık için ulaşılamayacak bir yer de değildir (Tandaçgüneş, 2013: 11-12,29).

“ Ütopyada düzen ihtiyacı ile özgürlük arzusu, geniş ölçekli merkezileşmiş örgütlenmenin avantajları ile yerel özerklik ve bireysel yaratıcılık talepleri arasında genellikle çatışma halindeki çekişmeyi içermektedir. Elbette ki ütopya imkânsızı başarmak, bu çelişkileri aşmak ister. Böylece, mantıksal sonucuna ve son ucuna kadar şu ya da bu ilkeyi izlemenin bedelini ortaya çıkarır. Ütopyayı değerli kılan şeylerden biri de budur. Aslında başlıca öğretici faydalarından biri, modern toplumun ikilemlerini çözme girişimindeki bu idealizmi nedeniyle, ikilemleri çok canlı ve etkileyici bir biçimde betimlemesidir. Dahası kendi tarihi siyasi tartışmaya esaslı bir katkıdır. Çünkü ütopya, Bellamy ve Morris olayındaki gibi birbirine rakip ütopyalar üretmekle kalmıyor, vaat ettiği uzlaşmaya şiddetle meydan okuyan, diyalektik ve yine tek yanlı karşıtı olan karamsar antiütopyayı da ayağa kaldırıyor” (Kumar, 2005:84).

Ütopya ile ilgili olarak yukarıda yer verilen olumlu tanımların yanı sıra ütopyayı eleştiren olumsuz görüşler de bulunmaktadır. Aşağıda örnekleri verilen bu eleştiriler ütopyanın tanımını farklı yönleriyle ele almaktadırlar.

Ütopyalardaki ‘tamlik ve mükemmellik’ vurgusu; eleştiriye, zamana ve değişime kapalılığı da beraberinde getirmektedir (Birsal, 2016:12). Bülent Somay ütopya tanımına bu yönde bir eleştiride bulunarak şu eklemeyi yapmaktadır; ütopya muhalefete

izin vermemekte, ‘iyi düzen’ tanımlandıktan sonra bunun eleştirilip, değiştirilmesi mümkün olmamaktadır (Somay, 2016:22-24).

1.1.2. Ütopyanın Tarihsel Gelişimi

Ütopya; Antik Yunan’a, Platon’un ideal toplum öngörülerini *Yasalar ve Devlet’e*, Aydınlanma biliminin ortaya çıkışından da önceye yani binlerce yıl eskiye gitmektedir. Buna bağlı olarak ütopya edebiyatında tarihsel olarak bilim ve teknolojiye yönelik büyük bir kuşku duyulmaktadır. Günümüzde herkes tarafından okunmaya devam eden, ütopya yapıtlarının en eskilerinden biri olan Platon’un *Devlet’i*, uzmanlaşmış becerilerin gelişiminin ve iş bölümünün modern teknolojinin öncüsü olacağını haber vermektedir. Ama ideal toplum vizyonu üzerine bir soruşturma olan *Yasalar’da*, Platon, yenileşmenin getireceği teknolojik ilerlemenin yıkıcılık ve mutsuzluğa yol açabileceğine dair uyarılarda bulunmaktadır. Benzer biçimde on yedinci ve on sekizinci yüzyılda bilimin kültürel hegemonyayı ele geçirdiği zamanlarda dahi Jonathan Swift gibi yazarlar bilimsel ve teknolojik düşünme ve problem çözme metodlarına olan aşırı güvenin, özellikle manevi, potansiyel tehlikelerine dair çoktandır dikkat çekmektedir (Booker, 2012: 37).

Günümüzün önemli modernite kuramcılarında biri olan Jürgen Habermas, modern olma fikrinin on yedinci yüzyılda modern bilimin ortaya çıkışıyla başladığını öne sürmektedir. Habermas’a göre yeni bilim, bilginin sınırsız ilerlemesine, sınırsız toplumsal ve ahlaki gelişmeye olan inancın doğmasına neden olmuştur (bkz. Habermas, 1984). Bu bakımdan, bilimin daha iyi bir dünya kurabileceğine olan inanç Ütopya düşüncesinde de bulunmaktadır. Buna ek olarak ütopyanın modernliğe yaklaşımı daha çok Aydınlanma ile ilgili olup, akıl ve rasyonalitenin sağduyuyla uygulanmasının toplumun sınırsız gelişimiyle sonuçlanabileceğine dair bir inançtır. Aydınlanma için akıllı her yönüyle ve her bakımdan çekinmeden kitlenin önünde açık bir şekilde kullanma özgürlüğü gerekmektedir (Kant, 1983). Bilim ütopya düşüncesinde ve ütopya distopyaya olan modern dönüştürme önemli bir rol oynamıştır. Thomas More, kurmaca bir tür olan ütopya ismini vermiştir. More doğa bilimlerini, ideal topluma ahlaki ve kültürel gelişme sağlayacak uğraşlar arasında görmektedir (Bkz. More, 1516). Her ne kadar bilim anlayışı modern bilimden farklı olsa da, bilim; modern anlamıyla ortaya çıktığı on yedinci yüzyıldan beri ütopya düşüncesiyle ilgili olmuştur. Bacon, bilimin insan hayatını dönüştürmedeki potansiyelini görmüştür. Bu nedenle Yeni Atlantis, bilim

ve teknolojinin toplum için olası yararlarını yansıtan en iyimser modellerinden biri olarak yer almaktadır. Bacon'ın betimlediği ideal toplum; ileri teknolojinin uygulanmasından birçok pratik yarar sağlamaktadır. Daha da önemlisi bilimsel düşünce ideal topluma bir amaç ve yönelim hissi kazandırmaktadır. Bu durum moderniteyi besleyen yenileşme dürtüsüne işaret ederek Habermas'la aynı görüşü paylaştığını göstermektedir. Bacon'ın *Yeni Atlantis*'i bilimsel araştırma coşkusuyla kendinden geçen bir toplumdur, varlık sebebi yeninin keşfi ve icadı olan bir dünyadır (Booker, 2012: 36-37).

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde birçok teknolojik kazanım gerçekleştiği halde, bilimin insan üzerinde bütünüyle özgürleştirici bir etkisi olmayacağı anlaşılmıştır. Teknolojik ilerlemeler özgürleşmeye değil, sanayinin hizmetinde makinelere bağlı, sömürülen Avrupalı işçi kitlelerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde, bilim ve teknoloji yalnızca insanın kabiliyetinin değil, aynı zamanda insanın zayıflığının ve sınırlarının simgesi haline gelmiştir. Bu nedenle on dokuzuncu yüzyıldaki Ütopya vizyonlarının bilim ve teknolojiye karşı ikircikli bir tavır göstermesi sürpriz olmamıştır. On dokuzuncu yüzyıl sonunda bilimin ütopya vaatlerine karşı artan kuşku göz önünde bulundurulduğunda, yirminci yüzyıldaki neo-Marksist düşünürlerin birçoğunun Marx'ın yaklaşan sosyalist cennete olan inancını paylaşmaması pek de şaşırtıcı değildir. Özellikle de Theodor Adorno ve Max Horkheimer gibi Frankfurt Okulu düşünürlerinin eleştirel kuramlarında, sosyalizmin kaçınılmazlığına dair kuşku, *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde, Aydınlanma aklının iktidar çıkarına bağlı olduğunu ve bu sebeple Aydınlanma aklının özgürleştirici değil, köleleştirici olduğunu öne sürmektedirler (Booker, 2012:37 ayrıca bkz. Horkheimer, Adorno, 1972).

19.yüzyıldaki sanayi devrimi sonrası dünya büyük bir değişim geçirmiştir. Bu dönemde fabrikaların artmasıyla birlikte köylerden şehirlere büyük göçler yaşanmış, devletin elinde bir baskı aracına dönüşen bilim; teknoloji yönünde ilerlemiş ve ortaya çıkan Nazizm ve komünizm gibi totaliter rejimlerin sonucu olarak 20.yy birey için bir kâbusa dönüşmüştür. More ile başlayan ütopya yazma geleneği, 20.yy'da yaşanan gelişmeler sonucu olumlu ve iyimser özelliğini kaybetmiş ve buna bağlı olarak yeni anlatım olanakları aranmaya başlamıştır. Zamyatin'in *Biz*'i (1924) ile başlayan klasik distopya kurguları ütopyaların yerini almış ve bu kurgular, ütopyaların eleştirel yapısını kullanarak hem içinde yaşanan dönemi hem de bu dönemle benzeşen ütopya

kurgularını eleştirmiştir. Ütopyalarda cennet olarak tasvir edilen yeryüzünün, nasıl cehenneme dönüştüğünü 20 yy'daki totaliter örnekler doğrultusunda distopya kurguları göstermektedir (Şimşek, 2016: 19).

“Ütopya tür itibarıyla mutlu, doğru ve mükemmel bir toplum düzenini anlatmaya çalışarak gelecekte daha iyi nasıl olması gerektiği mesajını verse de, yazdıkları dönemin en temel sorunlarını ve kaygılarını açığa vurmaktadır. Diğer bir deyişle, herhangi bir ütopyik düşünceyi bize iletmeye çalışan metinlerde aslında mutsuzluğun yaşandığı, sorunlu bir toplumu yansıttığını söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. İşte böyle bir fotoğraf ortaya koyan ütopyik metinler, zaman içerisinde, tam karşı mecrada yerini almış ve ‘anti ütopya’ adı verilen başka bir biçime dönüşmüştür” (Becan, 2015:86).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ütopya ve distopya birbirine zıt kavramlar olmasına karşın distopya varlığını ütopyik düşüncelerden almıştır. Ütopya anlayışın alternatif tanımayışı, kusursuzluk kaygısı zaman içerisinde distopyaya dönüşebilmektedir. Diğer bir ifadeyle distopya, ütopyayı takip ederek gelişmiştir. Aşağıda ütopya alanındaki temel eserlere sırasıyla yer verilmektedir.

1.1.3. Ütopya Alanındaki Başlıca Eserler

En önemli ütopya eserlerinden biri olan Platon'un (M.Ö.427-347) *Devlet'inde* komünizm ve Nazizm de dâhil bütün devlet kuramlarına ait ipuçlarına rastlanmaktadır. *Devlet* aynı zamanda Rönesans'tan bu yana politik alandaki gelişmelere de temel oluşturmuştur. *Devlet'te* anlatılan dönemlerde demokrasi ve felsefenin iç içe olduğu ve de düşünürler arasında iki düşüncenin çatıştığı görülmektedir. Bu düşüncelerden birine göre, insanlar doğuştan iyi ve eşittirler ancak toplumun kötü düzeni onları bozmakta ve kanunlar güçlülerin elinde, güçsüzleri ezmek üzere bir silah olarak kullanılmaktadırlar. Diğer düşünceye göre ise; insanlar doğuştan iyi ve eşit değildirler. Yalnız güçlü ve güçsüzler vardır. Güçlünün güçsüzü yönetmesi, ezmesi doğal ve doğrudur. Bu düşüncelerden ilki halkçıların, diğeri ise aristokratların ya da zenginlerin benimsediği görüştür. Platon'un *Devlet* eserinin kaynağını bu iki düşüncenin çatışması oluşturmaktadır¹ (Eyüboğlu, Cimcoz, 2002:10).

Platon, *Devlet'te* insanların iyi ve kötü bütün duygu ve düşünceleri taşıdığını ve bunların bir çatışma halinde olduğunu vurgular. Platon, en iyi devletin bir ütopya olduğunun farkındadır ve insanların ancak bu ütopyayı gerçekleştirdiklerinde doğruya ulaşacağını belirtir. More'un *Ütopya (1516)* adlı eserinde betimlenen hayali ülkede

---

¹ Platon, *Devlet* (2002) Çev: Sabahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Klasikleri, Dördüncü Basım, İstanbul, “Önsöz”, Sabahattin Eyüboğlu, s.7-14,

‘mutlak iktidar’ bulunmamaktadır. More, esas olarak, Klise’nin ve onun kutsadığı Kral’ın mutlak hâkimiyetine karşı çıkmaktadır. More, daha da ileri giderek eşitliğin ve adaletin de olduğu bir dünya kurgulamış ve böylece kendisinden sonra gelen ütopyik sosyalistlere de öncülük etmiştir (Baltaş, 2016:3). More *Ütopya* adlı eserinde, Platon’un *Devlet’inden* sadece biçimsel olarak faydalanıp kusursuz bir devlet modeli oluşturmayı benimsemiştir. Bu iki eser arasındaki en önemli ayrım; *Devlet’te* demokrasiye inanılmadığı ve insanlar arasında sınıf farkı olduğu düşünülürken, More’un *Ütopya*’sında sınıfsız bir toplum yani eşitlik fikri vurgulanmaktadır.

17.ve 18.yüzyıllarda yazılan ütopya eserlerinden biri Campanella’nın *Güneş Ülkesi* (1603) adlı eseridir. Bu eseri Campanella, Hint Okyanusu’ndaki bir ada ülkeyi model olarak kurgulamıştır. Bu ada Campanella’nın klise, Tanrı, doğa, varlıklar, evren, siyaset, toplum ve en önemlisi yeniden yapılanma ile ilgili bütün düşlerinin gerçekleşebileceği umudunu taşıdığı ancak bu düşün sadece zihinde kaldığı, uygulamaya geçirilemediği bir coğrafyadır. More’un ütopya geleneğinin örneklerinden biri olan *Güneş Ülkesi* ‘doğanın sonsuz bilgelik’ olduğu düşüncesiyle yazılmış bir kitaptır. Bunun nedeni Campanella’nın doğayı yaşayan bir organizma olarak görmesidir² (Campanella, 2014: 10-11).

Bacon *Yeni Atlantis* (1627) adlı eserinde ise, Platon’un söz ettiği kayıp Atlantis adasına gönderme yapıp, More ile Campanella’dan farklı olarak bu ütopyik ülkede bilimin önemini de vurgulamaktadır. Rawley, *Yeni Atlantis’e* yazdığı önsözde; bu eserin yalnızca doğa felsefesiyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda bilimi de dikkate alıp ideal devlet yasalarını ve kurumlarını ortaya koyarak felsefi bir devlet modeli yaratmak olduğunu belirtmiştir³ (Bacon, 2014:12-13).

Daniel Defoe’nun *Robinson Cruose* (1719) adlı eseri doğanın yüceliğini, kaynakların sonsuzluğunu göstermesi bakımından ütopya eserleri arasında yer almaktadır. Jonathan Swift’in *Gulliver’in Gezileri* (1726) adlı eseri ise bir dizi hayali yolculuk ütopyasını ortaya çıkarmıştır. Bu romanda gemi kaptanı Lemuel Gulliver’in dünyanın birçok ülkesine yaptığı gezilerde karşılaştığı ve proje üreticileri olarak tanımladığı kişilerden söz edilmektedir. Bu eserde teknoloji ve uygarlık yapay olarak

---

² Thoma Campanella, **Güneş Ülkesi**, Çev: Çiğdem Dürüşken, Alfa Felsefe, 2014, İstanbul ”Sunuş” Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken, s.10-11.

³ Francis Bacon, **Yeni Atlantis**, Çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Felsefe, 2014, İstanbul “Sunuş” Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken, s.12-13.

tanımlanırken insanın doğası ön planda tutulmaktadır. Böylece kusursuz devlet tasarımı ancak doğaya dönüşle ulaşılabilecek sadelik ve yalınlıkla sağlanabilecektir (Tandaçgüneş, 2013:27).

H.G.Wells'in *Zaman Makinesi* (1895) eseri bilimkurgu türünün ilk örneklerinden biridir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında İngiltere'de yaşayan bir bilim adamı zaman makinesi sayesinde gelecekte 802701 yılına, bir zamanlar Londra'nın bulunduğu yere gider. Burada geleceğin ırklarından; meyveyle beslenen, yaşamlarını tembellik içinde geçiren, güzel Eloiler ve yeraltında yaşayan, etle beslenen Morlocklar ile tanışır. Bu eserde zaman yolculuğu hayali vurgulanıp yaşam biçimlerinin dönüşümü sorgulanmaktadır. Ursula L.Guin tarafından 1974 yılında yazılan *Mülksüzler* adlı roman 'ikircikli ütopya' olarak adlandırılmıştır. Zıtlıklar üzerine kurulan bir eser olan *Mülksüzler*, içerdiği bu zıtlıkları idealin ne olduğunu sorgulamak üzere kullanmaktadır. Ernest Callenbach'ın 1975 yılında yazdığı *Ekotopya* eserinin kelime anlamı; Eco:Grekçe oikos'tan (ev, yuva); Topia: Grekçe topos'tan (yer) anlamını taşımaktadır. *Ekotopya*, diğer ütopya eserlerinden farklı olarak çevre ve ekoloji üzerinde durmaktadır.

19.yüzyıla kadar devam eden ütopya eserleri, bu yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi ve teknolojik gelişmeler ile birlikte ortaya çıkan siyasal ve toplumsal olumsuzluklar nedeniyle distopyalara dönüşmüştür. Aşağıdaki kısımda sırasıyla distopya kavramı, özellikleri ve tarihsel gelişimine ilişkin açıklamalara yer verilecektir.

1.2. Distopya

1.2.1. Distopya Kavramı ve Özellikleri

Yunanca bir sözcük olan 'distopya', genel anlamıyla 'kötü yer', ütopyik toplum anlayışının bir antitezini tanımlamak için kullanılan bir sözcüktür. Distopya, karşı-ütopya, kara-ütopya, ters-ütopya, negatif-ütopya, anti-ütopya olarak da adlandırılmaktadır. Distopyalar bireyin özel hayatının, özgürlüğünün yok edilmesinden duyulan endişe üzerine kuruludur. Kurulan otoriteyle, kişiler arasındaki bağılık kaldırılıp yalnızca devlete olan karşılıksız itaat sağlanmış olmaktadır. Böylelikle kamusal alan ile kişisel alanlar arasındaki sınır çizgisi kaldırılmaktadır (Bıçakçı, 2014:22).

Distopya kurguları genel olarak incelendiğinde; bu eserlerde yaratılan toplum modellerinin, ütopya özelliklerini taşıyan totaliter rejimlere benzedikleri görülür. Bu da

distopya kurgularının yaratıldıkları dönemlerin önemli özelliklerini taşıyıp, aynı zamanda bu sistemin eleştirisini de yaptıklarını göstermektedir. Eleştirisi yapılan konulardan biri ise totaliter rejimlerde görülen ‘ütopik unsurlardan’ toplumsal tabakalaşma ve sınıflı toplum yapısıdır. Distopya toplumlarında da tıpkı ütopiyalar ve totaliter rejimlerdeki gibi bir üst-orta-alt sınıf hiyerarşisi bulunur. Alt sınıf en kötü işleri yaparken, üst sınıf ise sistemin kurallarını koyup denetlemektedir. Toplumun her şeyden üstün olduğu bu sistemde, birey devletin verdiği sorumluluklarla yaşar, toplum için çalışır ve toplum için vardır. Toplum ve rejimi birey olarak sorgulamaları, bireysel kararlarla isyana kalkışmaları ve isyana teşvik etmeleri distopya kurgularındaki isyankâr karakterlerin ortak özelliğini oluşturmaktadır (Şimşek, 2016: 20).

Distopya sözcüğü; insanın hak ve özgürlüklerinin elinden alındığı, zarar görmüş bir ortamı işaret ettiği için kimsenin yaşamak istemediği kötü bir yer anlamına gelmektedir. Aynı zamanda distopya toplumsal bir değişimin eleştirisini de yapmaktadır. İnsanlık tarihinin başından beri hep daha iyiye nasıl ulaşılabileceği fikrinden hareketle eşitlikçi, refah düzeyi yüksek, ideal ve mutlu bir toplum düzeni kurmak istenmektedir. Böyle bir düşüncenin yani ütopyacılığın; değişime ayak uyduramayarak istenilen mükemmelliğe ulaşamaması bu hayali kâbusa dönüştürmüştür. (Becan, 2015:84-85).

Distopyalardaki temel düşünce, insanlığın olağanüstü bir durum olmadıkça, mutlak olarak kötüye gittiği fikrine dayanmaktadır. Distopyanın en önemli konuları bilim ve teknolojinin ürettiği robotlaşma, insanın kendine ve birbirine yabancılaşması, halkı baskı altında tutan bürokrasi ve yöneticilerin giderek despotlaşması, güvenlik güçlerinin halka karşı kullanılan silahlı bir baskı aygıtına dönüşmesidir (Baltaş, 2016: 4).

Modern insanlar, kaotik bu dünyada tutunabilecekleri bir yer bulmak ve kendilerini yuvalarında gibi hissetmek için çaba harcamaktadırlar. Modern olmak, kişileri sürekli karşıt duygulara; parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının açmazına sürüklemektedir (Berman, 2013:11-27).

Walter Benjamin, önemli deneyimleri anlatma imkânını yok eden ‘dilsizleşme’ üzerinde durmaktadır. Bu dilsizlik; savaşın ve modern teknolojinin yarattığı şoktan çok öncelere dayanmaktadır. Tehlikelerle dolu bir deneyimin merkezinde olan hikâye anlatıcılığının yerini, romanın almasıyla dilsizlik başlamaktadır” (Sarlo, 2012:23).

Distopya edebiyatına geçişte mevcut toplumsal ve siyasi sistemlerdeki eksiklikler de önemli yer oynamaktadır. Bu sistemler yirminci yüzyıldaki iki ana akım etrafında toplanmaktadır. Bunlardan birisi Amerika'nın temsilcisi olduğu burjuva kapitalizmi, diğeri ise Sovyetler Birliği'nin temsilcisi olduğu komünizmdir (Booker, 2012: 45-46).

1.2.2. Distopyanın Tarihsel Gelişimi

1818'de Mary Shelly tarafından yazılan *Frankenstein* eseri sıradan bir korku ve gerilim örneği olmayıp, insanın kendi eliyle robot insanı yaratmasını ve bunun felaketle sonuçlanan hikâyesini anlatmaktadır. Bu eser aynı zamanda iyiye ve güzele doğru ilerleyen tarih anlayışının sonunun da geldiğini işaret etmektedir. İnsanı kötü ve yanlış sürükleyen tek şey tanrısal güç ve iktidar değildir. İnsan bilimi ve teknolojiyi kullanarak kötülüğü kendisi de üretebilmektedir. *Frankenstein'in* ardından 1899'da Wells, *Uyuyan Uyanınca* adlı eseriyle distopyalar dönemini başlatmıştır. Wells, kitabında ideal toplum düzeni adına anlatılanları da sorgulayarak, şu temel sorular sormaktadır; “İnsanın doğası, belli kalıplar içinde yaşamaya elverişli midir? Teorik olarak ortaya konulan mutluluk kavramı, ne kadar uygulanabilir? Özgürlük, herkesin elinde mi, yoksa belli insanların denetiminde midir?” (Baltaş, 2016: 4).

20.yüzyılın ikinci yarısında sosyalist ütopyanın önemini yitirmesi yalnızca ütopyayı değil, distopyayı da belirli sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. İkisi de farklı şekillerde tanımlanmış olsalar da, varlıklarını sürdürebilmek için gereken umudu kaybetmişlerdir. (Kumar, 2005:101).

Distopyanın tarihsel gelişiminde toplumsal olaylar ve çeşitli akımlar da rol oynamaktadır. Örneğin feminizm sonucu kadınlara ve kadınların yaşadığı zorluk ve engellere çeşitli eserlerde yer verilmiştir. Marge Piercy'nin *Zamanın Kıyısındaki Kadın* (1976) adlı eseri bunun ilk örneklerindedir. Distopya alanında yazılmış eserlerin en önemlilerine kronolojik olarak aşağıdaki kısımda yer verilmiştir

1.2.3. Distopya Alanındaki Başlıca Eserler

Distopya romanlarının ilk örneklerinden biri Jack London'ın *Demir Ökçe* (1907) adlı eseridir. Bu romanda ezilenlerin sömürülenlere karşı verdiği savaş anlatılmaktadır. *Demir Ökçe*, yazarın zenginler sınıfı olan Plütokraziye verdiği isimdir. Yazar romanda bir gün halk ile zenginler sınıfı olan Plütokrazi arasında ortaya çıkacak kavgayı

canlandırmakta ve öngörmektedir. Romanın konusu olan iki devrim çok kanlıdır, ihanetler çoktur. İdam şekilleri de canavarcadır. İsyanın bastırılmasındaki zalimlik ve barbarlık, yoksullara karşı ne kadar acımasız olunabileceğinin bir göstergesidir⁴ (London, 2006:8-12).

Devrimci bir Rus olan Yevgeni Zamyatin'in *Biz* (1924) adlı romanı otoriter rejim döneminin ideolojik bir eleştirisini yaparken aynı zamanda kontrolden çıkmış kapitalizme karşı bir uyarı niteliği de taşımaktadır. Tandoğmuş (2013) *Ütopya* adlı kitabında, Zamyatin'in söz konusu eserinin konusuna ilişkin şöyle bir alıntı yapmaktadır (s:73-74);

“4000 yılında yaşayan kentsel gezegen toplumunda, insanları suçtan uzak tutmanın tek yolunun özgürlükten kurtarmak olarak görüldüğü ve kontrol altında tutmanın çözümünün de toplumun numara verilmiş bireylere indirgenmesiyle gerçekleştiği totaliter bir evren tasarımı bulunmaktadır. Bu dünyada ‘benim’ demek imkânsızdır; ancak ve sadece ‘biz’ vardır. Tek bir vücut halinde kalıba dökülmüş olan bireyler, zaman tablosuna göre yönlerini tayin etmekte ve hepsi tek bir numara gibi uyuyup uyanarak ‘Taylor Jimnastik Salonunda’ egzersiz yapmaktadır. Öyle ki mekanizmanın güzelliğinin en yüce değer olduğu bu toplumsal yapıda, bu güzelliğin en büyük örneği demiryolu olarak verilir. Taylorizm’e göndermede bulunan, yergi temelli yapıtta; Frederick Winslow Taylor, sahip olduğu iş idaresi kitabıyla geleceğin peygamberi gibi tasvir edilmiştir” (Zamyatin, 1996:5-13).

Bu roman; kendinden sonra yazılmış olan Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*, Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, Bradbury'nin *Fahrenheit 451* adlı eserlerine de ilham vererek onların temellerini oluşturmuştur.

1932 yılında Huxley tarafından yazılan *Cesur Yeni Dünya* adlı romanda Fransız Devrimi'nin “Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik” amaçlarının yerini ‘Topluluk, Özdeşlik ve İstikrar’ almıştır. Topluluk, her bireyin bütününe işleyişine bağımlı olduğu bir bütünü tanımlar. Söz edilen Yeni Dünya'da, bu bütünü anlamı hakkında hiçbir soruya izin verilmez, hatta sorulması imkânsızdır. Özdeşlik bireysel farklılıkların silinerek, biyolojik temele kadar varan standartlaşmadır. İstikrar ise her türlü toplumsal dinamiğin ortadan kalktığı anlamına gelmektedir. Romanda söz edilen koşullandırma yöntemi ile çocuklara uykuda eğitim yöntemi olan ‘hipnopedya’ ile sürekli mutlu oldukları tekrarlanır. Huxley'e göre bu durum, toplumsal müdahaleyle insanın önceden tam olarak biçimlendirilmesidir. Bu yöntemle insanlar teslim olduklarını bile fark etmeden teslim olarak, yapmak zorunda oldukları şeyi sevmeye başlamaktadırlar. Böylelikle insanların mutlulukları sağlanarak düzen devam etmektedir (Adorno, 2012: 83-84).

⁴ Jack London, **Demir Ökçe**, Çev: İbrahim Zengin, Amfora Yayınları, 2006, “Önsöz” s.8-12

Modern özne eğlenirken teslim olur. *Cesur Yeni Dünya* adlı roman kültür ve iktidar arasındaki bağlantılardan birine de dikkat çekmesi açısından önem taşımaktadır. Hiçbir siyasi iktidar sadece baskı yöntemiyle ayakta kalmaz. İktidarın asıl amacı insanın özgürlüğü ve mahremiyetiyle, öznelliğini ele geçirmektir (Eagleton, 2011-2:63-64). Bu romanda da baskıdan uzak, zevk ve tüketim odaklı bir yöntemle özgürlük, mahremiyet ele geçirilmiş, kişilerin kendilerine has özelliklerin yok edilmiştir. Adı geçen eserde anlatılan dünyada amaçlanan ve uygulanan yöntem Huxley'nin romanının önsözünde aşağıdaki şu satırlarla ifade edilmektedir;

“Propagandanın en büyük zaferleri, bir şeyi yapmakla değil onu yapmaktan kaçınmakla kazanılmıştır. Gerçek yücedir, ancak pratik bir bakış açısından bakılacak olursa daha yücesi, gerçek konusunda sessiz kalmaktır...Ama sessizlik yeterli değildir. Eğer zulüm, tasfiye ve çatışmanın diğer belirtilerinden kaçınılacaksa, propagandanın olumlu yönleri, olumsuz yönleri denli etkinleştirilmelidir” (Huxley, 2007:14-15).

Bununla birlikte toplumdaki insanların düzen tarafından belirlenmiş ihtiyaçlarının karşılanmasıyla oluşan sahte mutlulukları ve bunun sonucu olarak toplumun geldiği noktayı Adorno şu şekilde açıklayıp, eleştirmektedir;

“Huxley sahte ihtiyacı eleştirirken mutluluğun nesnel olduğu fikrini korumaktadır. ‘Şimdi herkes mutlu’ cümlesinin hiç durmadan duyarsızca tekrarlanması en şiddetli suçlama halini alır. Reddetmeye ve aldatmaya dayalı bir düzende yetişen, muhayyel ihtiyaçları bu düzen tarafından biçimlendirilmiş insanlar için söz konusu ihtiyaçların tatmini anlamına gelen mutluluk gerçekten de kötüdür, toplum makinesinin bir eklentisinden ibarettir...Mutluluktan başka bir şeyin peşinde olmayan toplumun kaçınılmaz olarak varacağı yer ‘delilik’tir, makineleşmiş hayvanlaşmadır” (Adorno, 2012:99).

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, baskıcı otoriteye kesin itaat kavramının esas alındığı bir gerilim romanıdır. Zygmunt Bauman’a göre İkinci Dünya Savaşı sonrasına dair bir uyarı niteliği de taşıyan bu roman; Batılı demokrasilerin totaliterlik potansiyeli ve devletin acımasız bir şekilde kendi iktidarına yoğunlaşarak vatandaşlarının günlük hayatlarının kontrolüyle yakından ilgilenmeye başlaması konu edinmiştir (Bauman ve Lyon, 2013:18). Bu romanın çok tanınır olmasının ardında; romanın ilginç konusunun ve sağlam kurgusunun yanı sıra Batı’nın bir dönem bu kitabı komünizmle savaşta kullanmış olması yatmaktadır. Bu roman ‘komünizm korkusu’nu azaltmak yerine güçlendirmeyi amaçlayan Soğuk Savaş döneminde önemli bir görevi yerine getirmektedir (Bıçakçı, 2014:25).

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört’te, totaliter bir yönetimin olduğu İngiltere’deki “kâbus” gibi yaşam anlatılmaktadır. Söz edilen dünyada düşünme ve sevmeye özgürlüğüne sahip olmayan insanlar, mutlak gücü elinde bulunduran bir parti tarafından

birer robota dönüştürülmüşlerdir. Bu insanlar aynı zamanda Büyük Birader'in gözetimini de her an üzerlerinde hissetmektedirler (Raimond, 2005: 147).

Adı geçen romanda, tek partili bir yönetimin geçerli olduğu gezegende hakikat bakanlığı ve düşünce polisi, tele- ekranların sürekli kontrolü altındaki halka yeni bir dil empoze etmektedir. Amaç düşünce ufkunu daraltmaktır. Bu yeni dille sistemli bir şekilde kelime dağarcığı azaltılarak kültürel mirasın da yok edilmesi amaçlanmaktadır. Bunun sonucunda onur, adalet, ahlak, bilim, din gibi pek çok kavram anlamını yitirmektedir. Kısaca özetlemek gerekirse, özgürlük ve eşitlik kavramlarının düşünce suçu olarak kabul edilip savaş ve barış gibi sözcüklerin anlamlarıyla oynanarak karşıtlarıyla değiştirildiği bir gelecek tasarlanmaktadır (Tandaçgüneş, 2013: 75).

Distopya toplumunda devlet, propagandalar ve baskıcı yöntemlerle insanlara rejimin iyi ve adaletli olduğunu dayatmaktadır. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'te* Tele-ekranlardan halka bu tür propagandalar yapılarak devlet tarafından yaratılan daimi düşmana olan nefret, her sabah yinelenen törenle canlı tutulmaktadır (Şimşek, 2016:20).

George Orwell'in diğer bir distopyası da *Hayvan Çiftliği'dir* (1945). Yazar bu eserinde diktatörlük rejimlerini hicvetmektedir. Domuzların isyan merkezi olan Mr. Jones'un İngiliz çiftliği, Stalin'in SSCB'sidir (Raimond, 2005: 147). Bu romanda öncelikle Mr. Jones'ın İngiliz çiftliğinde yaşayan hayvanların, kendilerini acımasızca sömüren insanların yönetimini devirerek, eşitlikçi bir toplum oluşturma hayallerine yer verilmektedir. İlerleyen zamanda ise, iktidar düşkünü domuzların kurduğu baskıcı iktidar anlatılmaktadır.

Ray Bradbury'nin 1953 yılında yazdığı *Fahrenheit 451* adlı eserde refah, tüketim, konfor vaadiyle mutlu olduğuna inandırılan insanların yer aldığı bir toplum tasvir edilmektedir. Burada itfaiyecilerin görevi değişmiştir; onlar artık evlerde çıkan yangınları söndürmemekte, insanların mutluluğu, huzuru için tehlikeli olduğu düşünülen kitapları yakmaktadırlar. Kitaplarda yazılan bilgiler, felsefe, sosyoloji, şiir kısacası kişilerin düşünmelerini sağlayarak, onları mutsuz edebilecek her şey yasaktır. Bunun nedeni edebiyatın, sanatın, kitaplardaki bilgilerin insanların çoğunda melankoli ve mutsuzluk yaratacağı fikridir. Bu duyguların dayatılan tüketim dünyasında yeri yoktur. Kitapların fiziksel varlığı ortadan kaldırılarak, topluma, geçmişe, belleğe ve insana dair ne varsa yok edilmektedir. Kitaplar; eserde anlatılan toplumun, türlü teknolojik gelişmelerle uyutularak sahip olmaktan vazgeçtikleri bilinçlerini,

kimliklerini, ruhlarını, zekâlarını ve kaybettikleri vicdanlarını temsil etmektedir. Zaman zaman itfaiyecilerin; kitaplarından ayrılmayan, farkındalıklarını yitirmemiş insanları da, kitaplarla birlikte yakması bunun bir göstergesidir.

William Golding'ın *Sineklerin Tanrısı* (1954) adlı romanında, ıssız bir adada uçak kazasından kurtulabilen bir grup İngiliz öğrencinin o adada kaldıkları süre içinde nasıl vahşilere dönüştüğü anlatılmaktadır (Raimond, 2005:148). Adada bir canavar olduğunu düşünen öğrencilerin çoğunun, kendi içlerindeki canavarla yüzleşme trajedileri bu distopyanın temelini oluşturmaktadır.

20.yüzyıl sonu İngiltere'sinin bir tablosu olan Anthony Burgess'ın *Otomatik Portakal'ında* (1962) birey suça ve şiddete teslim edilmiş, insani özünden uzaklaşmış bir 'makine' olarak tanımlanmaktadır (Raimond: 2005:148). *Otomatik Portakal* yozlaşmış ve kayıtsız bir toplumu anlatmaktadır. İyi ve kötü kavramlarının kolayca yer değiştirdiği bu romanda devletin mutlak doğruluğu ve iyiliği sorgulanmaktadır. Bununla birlikte tıpkı Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanında geçen 'Yenisöylem' gibi uydurulmuş bir dil kullanılmaktadır. *Otomatik Portakal'ın* başkarakteri Alex'in kullandığı 'Nadsat' adlı Rusça ve Cockney İngilizce'sinden türetilmiş, uydurulmuş bu argo dil aracılığıyla romanda kontrol sağlanmaktadır. Bu dildeki kelimeler düşünce şeklini değiştirip olaylara karakterin gözünden bakılmasını sağlamaktadır.

Ursula Le Guin'in *Rüyanın Öte Yakası* (1971) adlı romanında rüyaları gerçeğe dönüşen, gördüğü her rüya ile gerçeği yeniden kurgulayan bir karakter (George Orr) ve onun bu yeteneğini daha iyi ve akılcı bir dünya oluşturmak amacıyla kullanmaya karar veren bilim adamı (William Haber) yer almaktadır. Haber'in zaman geçtikçe mesleki ve iktidar hırslarına yenilerek amacından sapması ve bunun sonucunda ödediği bedel çarpıcı bir biçimde verilmektedir. Psikoloji ve felsefenin temel alındığı bu romanda, söz konusu karakterler üzerinden insanların dünyaya karşı takındığı tavır, zihnin sınırları, sanat gibi konular sorgulanmaktadır.

Distopya eserlerinin bir kısmı bilim ve teknolojik gelişmelerin çevreye, topluma verdiği zarara odaklanır. Bu konuda insanları uyarır ve çok geç olmadan bilinçlenmeye çağırır. Doğal kaynakların doğru ve idareli kullanılmadığı zaman gerçeklerin kâbus gibi bir hal alacağını sarsıcı bir biçimde anlatır. Bu tür distopya eserlerinden biri de Doris Lessing'in *Hayatta Kalma Güncesi* (1974) adlı romanıdır. Lessing bu romanında çevre kirliliğini, doğal kaynakların tükenişini, evsizlerin sayısında yaşanan artışı, sokak

çetelerinin kural tanımazlığını, dilin yoksullaşıp, yozlaşmasını, insanlar arasındaki iletişimsizliği ve terk edilen büyük şehirlerdeki ıssızlığı anlatmaktadır.

Gün geçtikçe gelişen bilim ve teknoloji sayesinde genetik biliminde de ilerlemeler görülmektedir. Bu gelişmelerin beraberinde getirdikleri ise insanlık için karanlık sonlardır. Bilimkurgu türünün konularından biri olan genetik bilimi, distopya edebiyatında da yer almaktadır. Bunun nedeni de distopya edebiyatıyla bilimkurgu arasında bir örtüşme olmasıdır. Bu iki tür ve işlediği konular arasındaki benzerlik şu şekilde verilmektedir;

“Bilimkurgu romanlarının bir başka ortak özelliği aile kavramının, özellikle geniş ailelerin hissedilmemesi ve sokaklarda- ya da uzay araçlarının içinde- oynayan çocukların, emekleyen bebeklerin olmamasıdır. Genelde saflığı temsil eden çocuklar bilimkurguda yer aldığı ya korkunç yaratıklar ya da organ nakli için kullanılan kölelerdir, bilimkurgunun dokusu içinde doğal şekilde asla yer almazlar. Bunun da nedeni belki bilimkurgunun anlattığı gelecekte sonra bir geleceğin olmadığı düşünüldüğündendir, çünkü çocuklar geleceği yansıtır. Bilimkurgu genelde insanlığın son durağını anlatır, bu durakta çocukların olması fazla bir şey değiştirmez çünkü onlara hazırlanan bir gelecek yoktur. Özellikle olumsuz bir gelecek tablosu çizen bu romanların sonunda insanlığın yok oluşu, tükenmişlik ve ölüm gelir ” (Kafaoğlu-Büke, 2011:83).

Yukarıdaki açıklamaya da uygun temalar içeren ve genetik bilimini konu edinen eserlerden biri Kazuo Ishiguro'nun *Beni Asla Bırakma* (2005) adlı romanıdır. Bu roman 1990'ların sonlarında, İngiltere'de geçmektedir. Bu eserde; Hailsham adlı, ormanların içinde ve dış dünyadan tamamen soyutlanmış bir yatılı okulda okuyan Kathy, Ruth ve Tommy karakterlerinin yaşadıkları anlatılmaktadır. Bu karakterler farkında olmasalar da aslında dış dünyadaki insanların kopyaları; başka bir deyişle yedekleridir. Gelecekte, zamanı geldiğinde 'tükenene' dek organ bağışı yapmaya zorlanacaklardır. Romanda yalnızca kendilerini özel kılan bir şeyler bulma arayışındaki bu karakterler üzerinden aşk, sanat, zaman, yaşam ve ölüm kavramları sorgulanmaktadır.

Distopya edebiyatında kadın konularına, kadınlara dayatılan baskı ve engellere yoğunlaşan günümüzden bir örnek ise Hillary Jordan'ın yakın zamanlarda yayımlanmış *Uyandığında* (2012) adlı romanıdır. Bu roman, suç işleyenlerin ten renklerinin, vücutlarına verilen bir virüsle değişime uğratıldığı ve bu kişilerin toplum içinde birer utanç simgesi olarak yaşamak zorunda bırakıldıkları yakın bir gelecekte, din devleti haline gelmiş ABD'de geçmektedir. Anlatılan bu totaliter dünyada kürtaj yasaktır ve en büyük baskıyı kadınlar görmektedir. Bir kadının baskıcı bir toplum tarafından çocukluktan itibaren kendisine dayatılan fikir ve inançlardan kurtulup kendini bulma mücadelesini anlatmaktadır. Bu eser, özgürlük arayışını anlatan bir 'uyanış' hikâyesi olarak feminizmi konu edindiği için önem taşımaktadır.

Bu bölümün birinci kısmında ütopya kavramı ve özellikleri verilerek, ütopyanın önemi aktarılmaya çalışılmıştır. Ütopyanın tarihsel gelişimine değinilerek en önemli ütopya eserleri aktarılmıştır. Bu eserlerden Platon'un *Devlet*, More'un *Ütopya* adlı bu türün başlangıcını oluşturan örnekler üzerinde durularak Campanella'nın *Güneş Ülkesi*, Bacon'un *Yeni Atlantis*, Defoe'nun *Robinson Cruose*, Swift'in *Gulliver'in Gezileri*, H.G.Wells'in *Zaman Makinesi*, Callenbach'ın *Ekotopya*, L.Guin'in *Mülksüzler* adlı eserlerine yer verilmiştir. Distopyanın işlendiği ikinci kısımda öncelikle distopya kavramı ve özellikleri ayrıntılı bir biçimde açıklanmış, daha sonra ise distopyanın tarihsel gelişimi aktarılmaya çalışılmıştır. Türün başlangıcından itibaren en önemli distopya eserleri; London'ın *Demir Ökçe*, Zamyatin'in *Biz*, Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*, Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* ve *Hayvan Çiftliği*, Bradbury'nin *Fahrenheit 451*, Burgess'in *Otomatik Portakal* gibi başlıca eserlerin dışında, Ishiguro'nun *Beni Asla Bırakma* ve Jordan'ın *Uyandıığında* gibi güncel distopya kurgularına yer verilmiştir.

Bütün bu açıklamalar dikkate alındığında ütopya ve distopya türlerinin, edebiyatın dünyaya modernlikle birlikte gelen değişimini yansıttığı açıktır. Aydınlanma, sanayileşme, teknolojik gelişmeler ile gelen modernite beraberinde iki zıt ruh halini, umut ve endişe duygusunu da beraberinde getirmektedir (Bkz. Berman, 2013). İnceleme konusu yapılacak *Cesur Yeni Dünya* ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanları, içlerinde modernliğe ait önemli özellikler barındırdıkları için ayrıntılı bir analiz imkânı sunmaktadırlar. Romanlarda söz edilen modernist karakterler geçmişle olan bağlarını koparmazlar. Bu karakterler, parçalanmış geçmişlerine hiçbir zaman tam olarak erişemeseler de hep onunla yaşamaya devam etmektedirler. Geçmişlerinin parçalanmış olması modernliğe özgüdür. (Bkz: Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, 2013:442). Berman'ın göre modernistler "daima geçmişin hayaletleriyle yaşamak, onun ruhunu eşelemek, dünyalarını yeniden kurarken bile geçmişi yeniden yaratmak zorundadırlar" (Berman, 2013:460). Bunun dışında romanlardaki karakterlerin içinde buldukları kaotik ortamda bile kendilerine 'yuva' olarak görecekları bir yer arama çabası da üzerinde durulan, önemli bir konudur. Modernliğin karakterlerin ruhuna ve davranışlarına yansımaları, üçüncü bölüm olan analizde daha net olarak yansıtılacaktır. İkinci bölümde ise kitle iletişim araçlarına ve iletişim kuramlarının farklı perspektifler açısından incelenmesine yer verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM KURAMLARI FARKLI PERSPEKTİFLER ve DENETİM

TOPLUMLARINDA KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

Bu bölümde başlangıçta kısa bir iletişim tanımı yapılarak kuramsal anlamda kitle iletişim araçlarının işlevi hakkında sistematik bilgi verilmeye çalışılacaktır. Tez çalışmasının üçüncü bölümünde analiz edilecek olan *Cesur Yeni Dünya* ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanlarında çeşitli propaganda örnekleri görüldüğü için ilk kısımda öncelikle Harold Lasswell'in kitle iletişim araçlarının propaganda üzerindeki çalışması aktarılacaktır. Sonra da Kültür Endüstrisi ve Frankfurt Okulu başlığı altında kültür endüstrisi kavramında bireylerin kitle kültürü ile ilişkisi ele alınacaktır. Stuart Hall'ın temsil kuramı ve dil, söylem ve gerçeğin bu kuram üzerindeki etkisine değinilecektir. Buna ek olarak da Foucault'nun iktidar, kontrol ve kapatılma kavramları disiplin ve kontrol toplumunun değerlendirilmesi açısından incelenmeye çalışılacaktır. Tez konusu çerçevesinde incelenen romanlar enformasyonun bu iki çeşit kullanımına da örnek oluşturmaktadır. Bu nedenle bu iki çeşit kullanım birlikte değerlendirilecektir. Yine bu bölümde Althusser ve İdeoloji başlığı altında Devletin İdeolojik ve Baskı Aygıtları, bunların kullanımına ve etkilerine yer verilecektir. Son olarak değinilecek olan Hall'ın 'Kodlama ve Kodaçımı' makalesi, iletişim kodlarına itaat etmeyen kişilerin de olabileceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

2.1. İletişim ve Kitle İletişim Araçları

İletişim, kişiler veya toplumlar arasındaki haber, olgu, fikir veya kısa bir ifade ile mesaj değişimi süreci olarak tanımlanabilir. Enformasyon ise, bu süreç sonucunda ortaya çıkan 'üründür' (Yumlu, 1990: 7,8). "Enformasyon hem iyi hem de kötü kullanıma açıktır. Enformasyon eğitilebilir, özgürleştirilebilir, ekonomik gönenc sağlayabilir. Ancak aynı zamanda siyasi, ticari ve askeri amaçlar doğrultusunda kötüye kullanılması da mümkündür" (Laughey, 2010: 105). Tez konusu çerçevesinde incelenen romanlar enformasyonun bu iki çeşit kullanımına da örnek oluşturmaktadır. Bu nedenle bu iki çeşit kullanım birlikte değerlendirilecektir.

Kitle iletişimi, kullandığı teknik araçlar, ilettiği haberin içeriği ve seslendiği kişiler açısından iletişimden farklılık gösteren bir kavramdır. Kitle iletişimi kısaca enformasyon, düşünce ve tutumların geniş bir kitleye teknik aygıtlarla iletilmesi sürecidir (Yumlu, 1990: 19). Kitlesele düzeyde, bütün bir topluma ilişkin olarak

gerçekleşen iletişim şeklinde tanımlanan kitle iletişimi, kişiler arasında kitle iletişim araçları kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Kitle iletişim araçları insanları yönlendirmede önemli bir etki unsurudur. Kitle iletişim araçlarının bu gücünü, onları elinde bulunduran kişiler ve onların tutumu belirlemektedir. Kitle iletişim araçlarının işlevleri ise geniş kapsamlıdır.

“Kitle iletişim araçlarının işlevleri, onları ellerinde bulunduran güçlerin ne yapmak istediklerine göre değişir. Örneğin, Harold Lasswell kitle iletişim araçlarının genel geçerliliği olan üç işlevine dikkat çeker. Bunlardan biri eğitim işlevidir. Kitle iletişim araçları, doğduğu andan itibaren bireyin toplumsallaşma sürecinde etkin biçimde yer alır, onun yaşama, içerisinde toplumsallaşmakta olduğu ortama uyumlu hale gelmesine katkı yapar. Kitle iletişim araçlarının eğitim işlevi, insanlara yalnızca o günkü yaşamlarıyla ilgili bilgi vermek değil, insanları geçmişleriyle ilgili olarak da bilgilendirmeyi kapsar. Buna göre kitle iletişim araçları yalnızca eş zamanlı yaşayan insanları ve kültürleri bağlantılandırmayı değil, kültürel kalıtın kuşaktan kuşağa aktarılması işlevini de gerçekleştirir” (Güngör, 2011: 235).

Lasswell'e göre kitle iletişim araçlarının önemli bir işlevi ise propagandadır. Latince dağıtmak, yaymak anlamına gelen 'propagare' kökünden gelen propaganda kavramı günümüzde sınırlarını daha da genişleterek yönlendirici, düşünce üzerinde baskı kurucu ve ikna edici anlamlar da taşımaktadır. Propagandanın temel işlevi, insan davranışlarını belirli bir fikir çerçevesinde güdüleme ve yönlendirmedir. J.Ellul propagandayı; iletişim araçlarından yararlanarak bir birey veya grubun diğerlerinin tutumlarını belirleyip biçimlendirmek, değiştirmek veya denetim altına almak için gerçekleştirdikleri bilinçli bir faaliyet olarak tanımlamaktadır (Aktaran: İnceoğlu, 1985:66) Kitle iletişim araçları yaygınlaştıkça kişilere iletilen çok sayıda mesajın propaganda mı yoksa gerçek mi olduğunu anlamak daha zorlaşmaktadır. Kitle iletişim tekniklerinin gelişmesine bağlı olarak propaganda, hem siyasal hem de toplumsal alanda giderek yaygınlaşmaktadır (Tekinalp, Uzun:81, 82).

Toplumun bazı kesimleri, kitle iletişim araçlarını kullanarak diğer kesimler üzerinde etkili olmaya, onları belli tavır alışı, tutum oluşturma ve davranış geliştirmeye yönlendirirler (Güngör,2011-1:235). Lasswell propagandanın; “düşmana karşı nefreti harekete geçirmek; dostlara karşı dostluğu sürdürmek; tarafsızlarla dostluğu ve işbirliğini sağlamak; düşmanın moralini bozmak” gibi dört temel amacı olduğunu belirtmektedir (Erdoğan, Alemdar, 2010: 116).

Kitle iletişim araçlarının diğer bir işlevi, Lasswell tarafından gözetleme işlevi olarak belirlenmiştir. Kapitalizmin temelini oluşturan liberal anlayışın ana ilkesi, devlet ile ekonominin birbirine müdahale etmeyecek biçimde ayrı tutulmasıdır. Ekonominin daha çok devletten bağımsız özel sektör tarafından yönlendirildiği bu sistemde, kitle

iletişimi de özel sektörün çalışma alanı içinde yer almaktadır. Böyle bir ortamda kitle iletişim araçları Lasswell'in belirttiği üzere kamunun gözetlenmesi işlevini de üstlenmektedir. Bu gözetimi; kamu adına yöneticileri, yöneticiler adına da toplumu izleyerek gerçekleştirirler. Gözetim sonunda yaptıkları yayınlar aracılığıyla; kamuya ilişkin bilgileri devlete, devletin işleyişine ilişkin gelişmeleri de kamuya iletmiş olurlar. Kitle iletişim araçlarının liberal sistemde böyle bir gözetleme fonksiyonunu üstlenmesi nedeniyle; devletin yasama, yürütme ve yargı güçlerinin yanı sıra dördüncü güç olarak yer alması gerektiği vurgulanmaktadır (Güngör, 2011-2:284). Kitle iletişim araçları aynı zamanda, dünyanın farklı yerlerinde olup bitenleri gözetleyerek insanlara bilgi sağlarlar. Dünyanın farklı yerlerinde yaşayan insanlar, toplumlar, kültürler vb. arasında böylelikle bütünleşme sağlanmış olur. Lasswell'in ardından McQuail, Wright gibi iletişim bilimciler kitle iletişim araçlarının yalnızca olumlu değil, birtakım olumsuz işlevlerinin de olduğunu ileri sürmektedirler. Bu olumsuz işlevlerden biri, kitle iletişim araçlarının, toplumda şiddet ve sapkın seksüel eğilimler oluşturmasıdır. Diğer yandan kitle iletişim araçları insanlara düşük düzeyde eğlence, sanat ve kültür ürünleri sunarak, onların estetik anlayışlarını köreltmekte, böylelikle kaliteli sanata ve kültüre olan talepleri yok etmektedir. Sonuçta da toplum genelinde kültür ve sanatın kalitesi düşmektedir. Böylelikle kitle iletişim araçları, sundukları kurmaca dünyayla insanları gerçek yaşamlarından ayırmaktadırlar. Bu durum insanların kendi gerçek yaşamlarındaki sorunları çözmeye, yaşam koşullarını iyileştirmeye çalışmak yerine kitle iletişimin kurmaca dünyasına sığınmayı tercih etmelerine neden olmaktadır (Güngör, 2011-1:235-236). (Bkz: Adorno ve Horkheimer Aydınlanmanın Diyalektiği: Kültür Endüstrisi: Kitlelerin Aldatılışı Olarak Aydınlanma,1940).

İletişim kuramcısı Neil Postman, kitle iletişim araçlarından özellikle televizyon üzerinde durmuştur. Postman'a göre, televizyon kitleleri enformasyon bombardımanına tutarak tepkisizleştirmekte, düşünme ve değerlendirme yeteneklerini azaltmakta ve hatta hafızalarını kaybetmelerine neden olmaktadır (Postman, 2012:209). Televizyonun bu kadar etkili olmasının nedeni ise onun görsel açıdan temsil etme özelliğidir;

“Görsel temsil, bir görüntüyü yeniden sunma, yansıtma, yansıtmaktır. Televizyonda gerçek boyutta verilmemesine rağmen seyirci bunu gerçek kabul eder...Televizyon imajları hem semboliktir hem de temsil özelliği taşımaktadır. Kamera hem kişilerin hareketlerini, hem de fikirleri, değerleri, aktivite ve diğer içerikleri iletir veya kayıt eder. İzleyiciler televizyonda gördüklerini gerçek olarak kabul eder” (O'Donnell, 2007:164-168).

İzleyiciler bir anlamda bilerek kendilerini kandırmaktadırlar. Bunun nedeni ise şu satırlarla ifade edilmektedir; “Televizyonda söylem büyük oranda görsel imajla

yansıtılır; yani televizyon konuşmayı bize sözcüklerle değil, görüntülerle aktarır” (Postman, 2012:16). Televizyonun bu konuda çok etkin bir gücü vardır. Pierre Bourdieu bu gücü şu şekilde anlatır:

“Televizyonun, tuhaf bir şekilde, göstererek, yapılması gereken şeyin, yani bilgilendirme işinin yapılması için gösterilmesi gerekenden daha başka şeyler göstererek; ya da yine, gösterilmesi gerekeni gösterirken, bunu göstermeyecek ya da anlamsızlaştıracak bir tarzda yaparak, ya da onu gerçekle hiçbir şekilde uyuşmayan bir anlam kazanacak tarzda kurarak nasıl gizleyebildiğini göstermek” (Bourdieu, 1997: 23).

Televizyon, Roland Barthes’ın yorumuyla ‘mit’ statüsüne yükselmiştir. Barthes’ın ‘mit’ kavramıyla, dünyayı anlamanın problematik olmayan biçimi, diğer bir ifadeyle doğal görünenin tamamen bilincinde olmayışımızı kastetmektedir. Mit, bilincimizin gözle görünmez olan derinliklerine gömülmüş bir düşünme biçimidir (Barthes 1957). Günümüzde televizyon da bu düşünme biçimini benimseyerek artık bizi büyülemekten ya da zihnimizi karıştırmaktan uzaklaşmıştır. Bunun nedeni televizyonun ilginç bir yönünün kalmamasıdır. Televizyon cihazları özel odalarla sınırlı olmaktan çıkmıştır. Televizyonda izlenenlerin gerçekliğinden kuşku duyulmayıp, sunulan bakış açısının özelliği fark edilmemektedir. Sonuçta televizyonun bizi nasıl etkilediğinin bile bir önemi kalmamıştır (Postman, 2012: 92).

Postman’a göre okuma, yapısı nedeniyle kişilere akıl yürütmeyi öğretmektedir. Bununla birlikte telgraf açısından olaylarla ilgili ayrıntılı bilgi sahibi olmak değil, olayları duymuş olmak önemlidir. Telgraf enformasyonu; yararı ya da anlamına bakılmaksızın alınıp satılabilecek bir meta haline getirmektedir. Telgrafın yarattığı enformasyon ortamında dünyanın haber alanına dönüşmesiyle tüm gelişmeler toplumun her kesimi tarafından izlenmektedir. Telgrafın asıl gücü, enformasyonu toplama, açıklama ya da analiz etmede değil, onu taşıma yeteneğinde gizlidir. Bu yönüyle telgraf tipografinin tam zıttıdır. Kitaplar söz konusu olduğunda onların birikimleri aktarma, inceleme ve analiz yapma özellikleri ön plandadır. Bir kitabın yazılıp okunması, içindekilerin anlaşılıp tartışılması, yargıya varılması hep zaman gerektirmektedir. Buna karşılık telgraf toplumsal bir konuşma tarzını gündeme getirmiştir. Telgrafın dili, ayrı ayrı başlıklardan oluşan bir dildir. İletilen mesajların birbirleriyle bağlantısı olmadığı için haberlerin dilinde hiçbir süreklilik izi görülmemektedir (Postman, 2012:79- 84).

Televizyon ise, mantık ve düşünme alışkanlıklarımıza zarar veren kitle iletişim araçlarından biridir (Crowley, Heyer, 2007: 421). Televizyon, şimdiki zamanı merkezine alan ve ışık hızıyla yayılan bir araçtır. Televizyonda hareketli resimlerde

sunulan her şey ‘şimdi’ olanları yansıtmakta ve geçmişe hiçbir alan bırakmamaktadır. Televizyon yine öncüsü telgraf gibi enformasyonları düzenleyip derlemeden, parça parça iletmeyi amaçlamaktadır (Postman, 2012:153).

Televizyonun en kötü hizmeti, haber, politika, bilim, eğitim, ticaret, din gibi ciddi söylem alanlarını birleştirip onları eğlence paketlerine dönüştürmesidir. Postman, bütün temaların eğlence olarak sunulmasının bir sorun olduğunu belirtmektedir (Postman, 2012:101,177). Bu durumun yarattığı tehlikeye Bourdieu da şu şekilde dikkat çekmektedir; “Televizyonun sıradan kullanılmasına ilişkin siyasal tehlikeler, görüntünün, edebiyat eleştirmenlerince gerçek etkisi olarak adlandırılan şeyi yaratabilmek, gösterebilmek ve gösterdiği şeye inandırabilmek gibi bir özelliği olmasından kaynaklanmaktadır” (Bourdieu, 1997: 25).

Televizyonun, ‘hafızamız’ üzerindeki yıkıcı etkisi, televizyonun en etkili iletişim araçlarından biri olarak, totaliter toplumlarca kullanımının tehlikeleri aşağıdaki paragrafta vurgulanmaktadır;

“Haber ve bilgiye boğulmuş rafine totaliter toplum, tarihi silen bir toplumdur. Her şey sanki buz üzerine yazılmış yazı gibidir. Geriye dönük bir düşünme tarzı neredeyse olanaksızdır, çünkü biz daha algılayamadan haber kaynağı çabucak ortadan kaybolur. Durmadan yeni haber ve bilgilerle tıka basa “beslendiğimiz” için, daha önce verileni anımsama fırsatımız çok azdır. Enformasyon hep anında ve şimdi verilir. O zamanki ve daha önceki ile kıyaslama şansımız ya çok azdır ya da hiç yoktur” (Vassaf, 2013: 92).

Kişiyi seçme imkânı vermeyen enformasyon bombardımanının sansüre ya da manipülasyona gerek kalmadan belleği ve tarihi sildiği ifade edilmektedir (Vassaf, 2013:91).

“Yeni ve hızlı olan her şey dikkatimizi uyandıracaktır ve şimdiki zamanı vurgulamakla, geçmişi silecektir. Tarih bilinci az olan ya da hiç olmayan bir toplumu yönetmek kolaydır. Böyle bir toplum eleştirici değildir ve kurulu düzenden kolayca memnuniyet duyar” (Vassaf, 2013: 92).

Tarihin, en etkili iletişim araçlarından televizyon aracılığıyla nasıl yeniden yazıldığı şu şekilde açıklanmaktadır;

“TV’nin ‘Tarihi’ bugünün insanına göre yeniden-yazmasının (yani, bugünün insanın zamanı ve mekânı algılama biçimine göre yapıntı bir tarih oluşturulmasının) başka bir örneği de, gerçek bir tarih yerine, yerelleştirilmiş (yerel olaylar etrafında gelişen) bir ‘sözde-Tarih’i getirip koyması oluyor... TV izleyicisinin ‘bildikleri’ (gündelik yaşamlarında dolaysız olarak kendileri yaşayıp görmüş olmasalar bile, kitle iletişim araçları ile duyup işiterek öğrendikleri) olaylar, yerler, kişiler ve mekânlar ‘Tarih’ olarak gösterilmektedir” (Oskay, 2008:143).

Bu bölümde ilk olarak iletişim, kitle iletişim araçları ve onların olumlu ve olumsuz işlev ve etkileri üzerinde durulmuştur. Kitle iletişim araçlarından kitap, telgraf, televizyon birbirleriyle karşılaştırılarak benzer ve farklı özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bölümün ikinci kısmında ise kitle iletişim araçlarıyla ilişkili olarak kültür endüstrisi kavramının açıklanmasına yer verilecektir.

2.2. İletişim ve Kitle İletişim Araçlarına İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

2.2.1. Kültür Endüstrisi ve Frankfurt Okulu

Tez çalışması çerçevesinde söz edilecek olan önemli kavramlardan biri olan kültür endüstrisine geçmeden önce kısa bir kültür tanımı yapmak yerinde olacaktır. Kültür, değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Raymond Williams'a göre kültür; zihinsel, manevi, estetik gelişime ilişkin genel bir süreci anlatan bir kavramdır. Williams, kültürü daha geniş kapsamda; bir halkın, dönemin, grubun ya da insanlığın belli bir yaşama biçimini anlatan bir kavram olarak da tanımlamaktadır. Bununla birlikte kültür; müzik, edebiyat, resim, heykel, tiyatro, film ve bazen felsefe, eğitim, tarih gibi entelektüel ve sanatsal etkinliğin ürünlerini ve uygulamalarını da kapsamaktadır (Williams, 2012:109). Bir toplumdaki temsiller, dil ve gelenekler, toplumsal pratikler o toplumun kültürü olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında kültürün bireysel değil, belli bir grup insan tarafından paylaşılan değerler anlamına geldiği görülmektedir (Yaylagül, 2010:125).

Eleştirel kuramın günümüz toplumundaki kültür, ideoloji ve kitle iletişim araçlarının fonksiyonlarına ilişkin analizleri, kültür endüstrinin en temel yapılarını oluşturmaktadır. Eleştirel kuramcılar hem 'yüksek kültür' hem de 'kitle kültürü' konusunda önemli çalışmalarda bulunmuşlardır. Frankfurt Okulu kuramcıları kitle iletişimi ve kültürün sosyal kuram açısından önemini ilk görenler arasındadır. Frankfurt Okulu kültürü; "önemli ve çoğunlukla önemsenmeyen bir toplumsal bilgi kaynağı olmanın yanı sıra toplumsal eleştiri ve muhalefetin potansiyel bir biçimi olarak da ayrıcalıklı görmeye devam etmiştir" (Kellner, 2010:233-234).

Frankfurt Okulu kavramı, 1923'te Frankfurt'ta kurulan Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü entelektüellerinin görüşlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, Leo Lowenthal ve Franz Neumann okulun üyelerindedir. Frankfurt Okulu'nun ortaya çıkışında, Batı Avrupada'ki işçi sınıfı hareketlerinin I.Dünya Savaşını izleyen yıllardaki ağır yenilgisi, Rus Devriminin Stalinizme dönüşmesi, faşizm ve Nazizmin yükselişi etkili olmuştur. Frankfurt Okulu düşünürleri, kültür ve modernizmle ilgili sorunlar üzerine yoğunlaşmışlar, bununla birlikte Marksist toplum teorisini varoluşçuluk ve psikanalizle tamamlamaya çalışmışlardır (Tekinalp, Uzun 2006:156).

Frankfurt Okulu düşünürleri kitle iletişim araçlarını, kapitalist sistemin ticari kültür ortamının en önemli aygıtları olarak ele almaktadırlar. Böylece kapitalist sistemde yaşamın tüm alanlarında olduğu gibi kültür alanında da ticarileşme olmaktadır. Kapitalist sistemde insanlar makineleştirilip, tektipleştirilmekte, günlük yaşamlarını bile planlayamaz duruma getirilmektedir. Modern kapitalizmde bireyler kendi kültürel pratiklerini geliştiremez hale geldiklerinden, kapitalist sistem toplum için kültür üreten ve dağıtan merkezleri de kurmaktadır. Büyük bir kısmını kitle iletişim araçlarının oluşturduğu bu kültür üretim ve dağıtım işi, Frankfurt Okulu tarafından kültür endüstrisi olarak tanımlanmaktadır (Güngör, 2011-2:83). Bu okulun önemli üyelerinden Adorno ve Horkheimer tüketim, kültür, seri üretim arasındaki ilişkiyi analiz edip açıklamak için kültür endüstrisini kullanmaktadırlar. Onların kültür endüstrisini, kitle kültürüne tercih etmelerinin nedeni, kitle kültürünün kitleler tarafından oluşturulduğu yönündeki yanlış fikri engellemektir (Adorno 1991:85).

Adorno'nun görsel sanatlar ve tasarımın yanı sıra, müzik ve edebiyatı da kapsayan kültür endüstrisi, kitlelere giderek artan düzeyde bir meta ve ürün alanı yaratmaktadır. Bir plan dâhilinde, kişilerin kültürel faaliyetlerinde ve boş zamanlarında tüketecekleri ürünlerin oluşturulmasıyla kitlelerin kontrol ve yönetimi sağlanmaktadır (Barnard, 2010:236-237). Kısaca kitle kültürünün kaynağı kitleler değil, toplumsal bir denetim aracı olan endüstriyel bir dayatma sürecidir. Kültür endüstrisi tarafından üretilen kültür, kişiyi insanileştirmek ya da özgürleştirmek yerine onun üzerinde ideolojik bir baskı unsuru olmaktadır (Çelenk, 2005:40-41).

Adorno ve Horkheimer'in kültür endüstrisi söylemleri, pasif tüketici kavramı üzerinedir. Tüketici, kendisi için karar vermesine engel olan kültür endüstrisi tarafından kandırılmış ve pasif hale getirilmiş bireylerdir. Adorno'ya göre kültür endüstrisi,

kendini idare edip, kendileri için değerlendirme yaparak karar veren bağımsız bireylerin gelişimini engellemektedir. Bu engel, demokratik bir toplum için en büyük tehdittir. Diğer bir tehdit ise, kültür endüstrisi tarafından üretilen kültürün, en düşük düzeydeki zevkler, hazlar ve istekler yaratarak toplumu oluşturan bireylere duygusal açıdan zarar vermesidir. Böyle pasif ve yönetilen tüketicilerin demokrasi önünde bir engel oluşturmalarına Frankfurt Okulu şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Bu okul kültür endüstrisinin, toplumsal düzeni dönüştürmektense onu yeniden ürettiğini savunmaktadır (Barnard, 2010: 237-238).

Adorno ve Horkheimer kültür varlıklarının endüstriyel üretimini, kültürün meta olarak toptan üretildiği bir hareket olarak incelemektedirler. Onlara göre, filmler, radyo programları, magazinler gibi kültürel ürünler; arabalar ve kentleşme projelerinin seri üretimindeki örgütlenme, planlama şemasına ait teknik mantık ile aynı özelliğe sahiptirler. Çağdaş yaşam benzerliği ön planda tuttuğu için kültür endüstrisi, yoğun talebi karşılamak üzere standart mallar üretmektedir (Tekinalp, Uzun, 2006: 157).

Kitle iletişim araçları, izleyici kitlesi oluşturmak ve inandırıcı olmak için toplumsal gerçekliği yeniden yaratmaya mecburdur; bunun sonucunda “kendi ürünlerindeki ideolojik yansımaları hafifletebilir ya da bunların altını oyabilir ve farkında olmadan da olsa toplumsal eleştiri ve ideolojik bozgunculuk yapar” (Adorno, 2009:33-34). (Bkz. Douglas Kellner, 1984-1985:203).

“ Reklam ve kültür endüstrisi hem teknik hem de ekonomik açıdan birbiriyle kaynaşır. Her iki alanda da aynı öge sayısız mekânda görünür ve aynı kültür ürününün mekanik tekrarı, propagandanın kilit sözcüklerinin durmadan yinelenmesiyle aynı şeydir. Etkili olma baskısı altında teknik, psiko-teknîge, yani insanların davranışlarını manipüle etme yöntemine dönüşür” (Adorno, 2009:103).

İlk zamanlarda kitle kültürü terimi ile ifade edilen kültür endüstrisi, tüketicileri bilinçli olarak kendisine uymaya zorlar. Adorno ve Horkheimer’a göre kültür endüstrisi çağında düzen, bedenlerden çok ruhlarla ilgilidir. Düzen kişilere düşünme özgürlüğü tanımakla birlikte, bu özgürlüğün bedeli olarak kişileri toplumdan dışlamaktadır. Modern toplumda bir özne olarak var olmak, o toplumun şartlarına uymayı gerektirmektedir. Kültür ve eğlencenin birbirine karışması her ikisinin de anlamından uzaklaşmasına yol açmıştır. İş ve eğlencenin benzerliğinin temelini her ikisinin de kurallara bağlı kalması oluşturmaktadır. Zevk almak düzeni onaylamakla mümkündür. İnsanın gerçeklik kazanması kültür endüstrisiyle mümkün olabilmektedir. Günümüzde her insan bir diğerinin yerine geçebilmekte ve de birbirlerinin yerini doldurabilmektedir.

Bu da onların herkes ya da hiç kimse olduğu anlamına gelmektedir. Buna bağlı olarak kültür endüstrisi çağında bireyin bir yanılısıma olduğu kabul edilmektedir. Kültür endüstrisi, bireyleri çok katmanlı ve çok boyutlu kişiler olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte kişileri özgürleştirmek amacıyla değil de, onları kapsamlı bir şekilde kontrol altına almak için kullanmaktadır (Dellaloğlu, 2014:117-118).

Tüketici, kültür endüstrisinde etkin olmayıp aksine pasif bir konumdadır. Özellikle kültür endüstrisi için biçimlendirilmiş olan kitle iletişim araçları gerçekte, kitlelerle ve iletişim tekniklerinin gelişimiyle değil, kitlelerin ruhuyla ilgilidir. Kültür endüstrisi kitlelerle olan ilişkisini kötüye kullanarak değişmez sanılan bir anlayışı çoğaltmaya ve güçlendirmeye çalışmaktadır. Kültür endüstrisi kitlelere uyum sağlamadan varlığını gösteremeyecek olsa da, kitleler onun ölçütü değil ideolojisi konumundadır (Adorno, 2010:240-241).

Kültür endüstrisi kavramının açıklanması tez çalışmasının üçüncü bölümünde inceleme konusu yapılacak romanlardan biri olan *Cesur Yeni Dünya*'da tasvir edilen tüketime dayalı toplumun adeta hipnotize olmuş, sorgulama yetisi olmayan pasif karakterlerini aktarabilmek açısından önem taşımaktadır. Süreç içinde ise kültürün oluşmasında esas olarak dil ve söylem etkili olmaktadır. Aşağıdaki kısımda bu kavramların açıklanmasına yer verilecektir.

2.2.2. Söylemin İnşası Yoluyla Gerçeğin İnşası

Ham ve ilkel varlığı içinde dil; bir yazının, dünyaya yayılmış olan ve onun en kalıcı figürlerinden birini oluşturan işaretin basit ve fiziksel biçimi altında oluşmaktadır (Foucault, 2013-1: 79-80). Dilin zengin bir kavramsal yapıya sahip olması onun, bireylerin nasıl konuşacağını ve hatta neler söyleyeceğini belirlemesinden kaynaklanmaktadır (Gutting, 2010: 30).

“Dil, sözlü (ve yazılı) göstergelerden oluşan ve insanları diğer canlı türlerinden ayırt ettiği öne sürülen simgesel bir iletişim sistemidir. Dil belli kurallarla yönetilen bir sistemdir ve esas olarak çok sayıda nedensiz saymaca göstergelerden meydana gelir. Bu göstergelerin bir dil grubunun tüm üyeleri için ortak bir anlamı bulunmaktadır” (Mutlu, 1994: 44).

Temsilin içinde aynı köken ve aynı işleyiş ilkesine sahip olan bilgi ve dil, birbirleriyle tam bir şekilde kesişmektedir. Bu iki kavram daima birbirlerine dayanmakta, birbirlerini tamamlayıp, karşılıklı olarak sürekli eleştirmektedir (Foucault, 2013-1: 139). Hall'a göre iletişim pratiklerinin anlam ve dil, temsil ve anlamlandırma alanında temellendirilmesi kaçınılmazdır.

İletişimsel etkinlikleri çevreleyen söylemin toplumu yansıtmaya özelliği bulunmaktadır. Toplum söylem alanında kendi dünyasını kurgularken, dışsal bir güç olarak ortaya çıkan iktidar, temel belirleyici olmaya başlamaktadır. Buna bağlı olarak da toplumun anlamlandırma biçimleri de kendi denetiminden çıkmaktadır. İktidar kendi görüşünü, ideolojisini tüm toplumsal uygulamalarda yeniden üretecek bir yapıya sahiptir (Oskay, 2003:9-10).

Foucault'a göre söylem; herhangi bir kültürdeki algılama şemalarını, dili ve bilgiyi tek biçim olarak denetleyen kültürel bir kod olarak tanımlanmaktadır. Söylenemeyen veya düşünülmemeyen bazı şeyler de bir söylem içinde yer alabilmektedir. Söylemler alternatif düşünme biçimlerini ortadan kaldırarak belli bir iktidar dağılımını destekleyebilir. Althusser, bilimsel ve ideolojik söylemi birbirinden ayırmaktadır. Bilimsel bir söylem, gerekli bilgi sonucunu verecek kuramsal kavramlar dizisini oluşturmak zorundadır. İdeolojik söylem ise mevcut kavramların haklı görülmesine uygun konular üretmektedir (Mutlu, 1994:203-204).

Söylem, disiplinler arası özelliğe sahip olmakla birlikte ortaya çıkışı yapısalcı/yapısalcılık sonrası gelenek içerisinde gerçekleşmektedir. Bir metin pek çok okur tarafından farklı yorumlanıp, anlamlandırılabilirdiği için çoklu anlamı olan bir yapıya sahiptir (Güngör, 2011-2: 206).

Foucault'a göre iktidar söylemle çalışır ve her yerdedir. Toplumun bütün dokularına işlemiş olup, yaşamın her kesitinde, yaşam uygulamalarında ve söylemde yer almaktadır. Toplumdaki herkes, her işleyiş aynı zamanda iktidar üretimi yapar. İnsanlar iktidarın hem üreticisi (öznesi) hem de mağduru (nesnesi) konumundadırlar. Modern toplumda iktidar gizli ve sinsice işlemektedir. İnsanlar iktidarla kuşatıldıklarının ve onun üretiminde rol aldıklarının farkında olmadan sistemin işleyişinin içerisinde yer almaktadırlar. Bu nedenle farkında olmadıkları bir iktidara karşı direnç göstermeleri de söz konusu değildir. Foucault, iktidarın mekân ve söylem olmak üzere iki işleyiş zemini olduğunu belirtmektedir. İktidar, her mekânsal ortamda ve organizasyonda kendini hissettirmektedir. Eşyaların konumlanması, mekânların düzenlenişi, hatta kentsel tasarımlarda bile iktidarın etkisi görülmektedir. Diğer yandan iktidarın etkisi söylemde de hissedilmektedir. Sözü kimin söylediği, ne söylendiği, kimin dinlediği ve yeniden ürettiği önemlidir (Güngör, 2011-2: 208).

“Gerçeklik dilin dışında var olur, ancak daima dil aracılığıyla ve dil üzerinden dolayımın: bilebildiğimiz ve söyleyebildiğimiz her şey söylemde ve söylem üzerinden üretilir. Söylemsel ‘bilgi’ ‘gerçek’in dildeki şeffaf temsilinin değil, gerçek ilişkiler ve

koşullar üzerine dilin eklemesinin bir ürünüdür. Bu nedenle, kodun gerçekleştirmediği hiçbir anlaşılabilir söylem yoktur” (Hall, vd, 2003:315).

Foucault, tarihsel ‘gerçek’le değil, söylemsel oluşumların, bir bilgi yığını nasıl tam ve doğru sunuyormuş gibi gösterildiğiyle ilgilenmektedir. Kurumsal olarak kısıtlanan söylemler ya da bilgilerde; söylenip yapılabilecek olanlar, doğru veya yanlışlar, en önemlisi de nelerin bilgi olarak kabul edileceği düzenlenmektedir. Özetle kurumlar, bilginin üretimini ve bilgiye erişimi gerçekleştirip onu kontrol altında tutmaktadırlar (Hitchcock, 2013: 202).

2.2.3. Kontrol ve Kapatılma Toplularında İktidarın İşleyişi

Foucault’a göre tüm ilişki biçimleri bir anlamda iktidar ilişkisinden doğmaktadır ve iktidar olmayan yerde bir direnişten de söz edilemeyeceği açıktır. İktidar, sahip olunan ya da kaybedilen bir nesne ve nicelikten daha çok ilişkilerin mücadelesidir (Belsey, 2013:75-76). ‘İnsan’, ‘ruh’, ‘birey’, ‘insan bilimleri gibi modern kavramlar da iktidarın insan bedenini kuşatmak için geliştirdiği söylemlerdir. Bilgi-iktidarın bir ürünüdür. İktidarın bilgiyi ortaya çıkarması, bilginin de bu iktidarı genişletip güçlendirmesi bir döngüyü oluşturmaktadır. Öznellik, kişilik, bilinç gibi kavramlar ve analiz alanları bu döngünün dışında bırakılmaktadır. Bu nedenle bireyi, iktidarın etkisi altına aldığı ya da cezalandırdığı atıl; iktidarı ise bireyleri bastıran, parçalayan bir şey olarak düşünmemek gerekir. Aslında birey, iktidarın dışında ve karşısında değil, onun etkisi altında olan bir araçtır. Kısaca iktidar bizzat bedene içkindir, bedenlerimizden işlemektedir (Foucault, 2011:19).

İktidar biçimi bireyi kategorize edip, kimliğini belirleyerek, hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir ‘hakikat rejimi’ dayatarak doğrudan gündelik yaşamı düzenlemektedir. Bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Özne sözcüğü iki anlam taşımaktadır: İlki denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne, diğeri ise vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan öznedir. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve bağlı kılan bir iktidar biçimini akla getirmektedir (Foucault, 2011:63).

Foucault ‘kendilik etiği’ konusunda da çalışmalar yapmıştır. Söz konusu etik, yalnızca bireyin etik davranışlarıyla sınırlı değildir. Foucault, daha çok kendilik ‘teknolojilerini’, yani bir özne olan bireyin denetim altına alınmış davranış türlerinin sonucunu belirlemekle ilgilenmektedir. Cinsel, siyasi, yasal, eğitimsel ve dini davranış biçimlerini içeren bu teknolojiler, bireyler tarafından kanıksanmış olabildiği gibi

oluşturulan özne bunları fark etmeyebilmektedir. Bu teknolojiler özneyi daha kapsamlı bir iktidar bilgisi düzeni içinde oluşturarak bedeni ve zihni disiplin altında tutma görevini yerine getirmektedirler. Kendilik teknolojileri, aynı zamanda kişinin benlik duygusunu ortaya çıkarıp şekillendiren, baskıcı uygulamalardan oluşmaktadır. Evrensel olmayan bu uygulamalar, kültürel ve/veya kurumsal olup zamana ve mekâna göre farklılık göstermektedirler (Hitchcock, 2013:206). Foucault, kendilik teknolojilerinin aynı zamanda;

“Bireylerin belli bir mutluluk, saflık, bilgelik, mükemmellik ya da ölümsüzlük durumuna erişebilmek için kendilerini dönüştürmek üzere kendi başlarına ya da başkalarının yardımıyla kendi bedenleri, ruhları, düşünceleri, davranışları ve varoluş biçimlerine bir dizi müdahalede bulunmalarına imkân veren” uygulamalar olduklarını gösterir (Hitchcock, 2013:206).

Bu konuda önemli olan, bireylerin güce karşı koyarak kendi öznelliklerini fark edip, bunu açığa çıkarabilme imkânını taşıdıklarına dair etik düşüncedir (Hitchcock, 2013:206) (Bkz: Foucault ‘Kendilik Teknolojileri:2003).

Delilerin fikren ve fiziksel açıdan toplum dışına çıkarılmaları, aynı zamanda onlara yapılan ahlaksal lanetlenmeyi de beraberinde getirmektedir. Buna rağmen ahlaksal kusur, topluluğun bir üyesinin toplumun temel doğrularından birini çiğnemesi gibi sıradan bir kusur değildir. Delilik, insanlığı ve insan topluluğunu toptan reddedip, bunun yerine insanlıktan uzak olmanın yani hayvansılığın tercih edildiği radikal bir seçim olarak kabul edilmektedir. Klasik görüşe göre, hayvansılık bu kişileri tutkuların ele geçirmiş olduğunu göstermektedir; bu da onların gerçekte gerçek olmayı karıştırmalarına neden olmaktadır. Bu durum, delileri akıllarını kullanmada bir engel oluşturmaktadır. Delileri tedavi etmede kullanılan modern yaklaşım, onları bir taraftan tecrit ederken, diğer taraftan ahlak sahibi olmalarını amaçlayan bir tedavi uygulamaktadır. Bununla birlikte Klasikçağ’da gerçekleşen tedavi amaçlı hapsedme yaklaşımından modern çağdaki tedavi amaçlı tımarhanelere geçiş, deliliğin insana ait önemli bir konu olduğunu kabul etmemektedir (Gutting, 2010:108-109). Sistem, toplum düzenine uymadığı düşünülen aykırı kişileri deli olarak nitelemektedir. Bu kişiler özgürlüklerinden mahrum bırakılarak, sürekli kontrol edilecekleri izole edilmiş mekânlar olan tımarhanelere konup, orada toplumdaki pasif bireylerden biri oluncaya kadar tutulmaktadırlar.

“Modern öncesinin cezaları suçlunun bedenine vahşice saldırır, fakat acı verme yoluyla adaletin yerini bulmasından tatmin olur; modern cezalandırma ise içsel bir dönüşüm, kişinin yüreğinin yepyeni bir yaşam biçimine uyumunu talep eder. Fakat ruhun bu modern anlamda denetiminin kendisi, bedenın daha incelikli ve daha geniş boyutta denetiminin bir yoludur. Çünkü psikolojik tutumları ve eğilimleri değiştirmenin amacı

bedensel davranışı denetlemektir. Foucault'nun ifadesiyle, modern çağ açısından ruh, beden hapishanesidir” (Gutting, 2010:119-120) (Bkz. Foucault, Disiplin ve Ceza, 1977:30).

Foucault'un 'gözetim toplumu'nda enformasyon ve bilgi toplumsal denetim ve eşitsizliklerin ilk kaynağı olarak ele alınmaktadır. Foucault'nun gözetime yönelik düşünceleri daha çok söylem ve iktidar kuramıyla ilişkilendirilir. Gözetim toplumu kişileri kandırarak ve birbirlerinden uzaklaştırarak egemen olmaktadır. Böyle bir toplumda gerçek enformasyon değil de, güçlülerin güçsüzler üzerindeki çıkarlarını korumaya yönelik enformasyonlar önemli olmaktadır. Buna bağlı olarak medya da, hastaneler, hapishaneler, okullar ve tüm diğer kurumlar gibi müdahale edilemeyen ancak doğru olarak kabul edilen söylemler yoluyla enformasyon ve bilgi aktarmaktadır (Laughey, 2010:113-115).

Foucault, psikiyatri klinikleri, hapishaneler, okullar, hastaneler vb. çeşitli kurumların, insanları modern özneler olma konusunda disipline eden bilgi yığınlarını nasıl ürettiklerini incelemektedir. Bu süreçte disiplinler bilgi yığınlarının ve iktidarın birbirlerini nasıl yapılandırdıklarını, biyosiyasette nasıl kullanıldıklarını göstermektedir. Modern toplumda iktidar, bedenleri disiplin ve kontrolünü sağlayarak işlediğini incelerken biyopolitik kavramını geliştirir. (Bkz. Foucault, Cinselliğin Tarihi, 1984) Biyopolitik iktidar, tepeden inme bir hâkimiyet olmayıp, geleneksel hukuki-siyasi düzeni, öznelerin yaşamlarını tanımlayarak bedenlerine hâkim olup aşmaktadır (Hitchcock, 2013: 201).

Foucault'a göre kapitalist burjuva sisteminin önemli araçlarından biri olan biyopolitika, bedenin üretim sürecine denetimli bir şekilde girmesinde, bedenin ekonomik, siyasal ve sosyal düzende 'itaatkâr' kalmasında önemli bir rol oynamaktadır (Becan, 2014:101).

Foucault'un *Disiplin ve Ceza* adlı eserinde söz edilen en önemli tez, suçlular için oluşturulan disiplin amaçlı tekniklerin, okullar, hapishaneler, fabrikalar vb. diğer denetim alanları için de model oluşturması ve hapishane disiplininin modern toplumun tamamına yayılmasıdır. İktidarın kontrol gücü, mimari yapıların özellikleriyle de desteklenmektedir. Modern mimarlık hem sıradan insanların işlevsel gereksinimlerini karşılayan hem de içinde bulunanları görünür kılan yapılar inşa etmektedir. Örneğin konferans salonundaki sıra sıra uzanan yan yana koltuklar ya da geniş pencerelere ve sıralar arasındaki geniş koridorlara sahip iyi aydınlatılmış derslikler yalnızca öğrenmeyi kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda öğretmenlerin, öğrencilerin neler yapmakta

olduğunu görmelerini de sağlamaktadır. Buna benzer tekniklere hastane odalarında, askeri barakalarda ve fabrika çalışma alanlarında rastlamak mümkündür. Bu tekniklerin tümü; bireyleri dönüştürmek için işleyen bir mimarinin örnekleri olup, içinde barınanlar üzerinde baskı yaratmak, eylemlerini denetlemek ve onları değiştirmek için geliştirilmiştir (Gutting, 2010:120-123).

Jeremy Bentham'ın Yunanca 'pan' ve 'optikon' kelimelerinden türetilen ve 'her yeri gören yer' anlamına gelen Panoptikon'u, modern disiplin amaçlı gücün ideal mimarlık biçimidir. Bu mimari biçiminde; çevrede halka şeklinde bir bina, merkezde bir kule; bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri bulunmaktadır. Çevre bina hücrelere bölünmüş olup, bunlardan her birinin biri içeri bakan kulelere karşı, diğeri ise dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Hücreye arkadan gelen ışık sayesinde içerideki kişi rahatlıkla izlenebilecektir. Bu durumda merkezi kuleye tek bir gözetmen ve her bir hücreye de tek bir deli, hasta, mahkûm, işçi veya öğrenci kapatmak yeterli olmaktadır. Bununla birlikte her mahkûm diğeri tarafından görülebilmektedir. Denetim prensibini gözetleme gerçeği değil, olasılığı oluşturmaktadır. Denetleyen belirli bir hücreye aslında ender olarak bakacaktır ancak mahkûmlar sıranın ne zaman kendilerine geleceğinden asla emin olamamaktadırlar. Bu kontrol yöntemi sayesinde en az sayıda personelle en çok sayıda mahkûmu denetlenebilmektedir. Bu durum ise mahkûm üzerinde iktidarın otomatik işleyişini sağlayan bilinçli ve sürekli bir görülebilirlik hali yaratmaktadır (Foucault-2, 2013: 295-297).

Panoptikon önermesi, akademi dünyasını gözetimin içine katmıştır. Bu durum yalnızca Bentham'dan değil, aynı zamanda, Bauman'ın da katı modernite olarak adlandırdığı şeyin temelini 20.yüzyılın ortasında panoptikonda gören Foucault'dan da kaynaklanmaktadır. Foucault, gönüllü işçiler yaratan panoptik disiplin veya 'ruh eğitimi'ne odaklanmakta ve panoptikonu modern iktidarın şemsiye-metaforu' olarak kullanmaktadır (Bauman&Lyon, 2013:19).

Dil, söylem ve gerçek kısmında Foucault; iktidar aracılığıyla değiştirilen dilin yeni baştan kurduğu söylemlerle gerçek kavramından ne kadar uzaklaştığına dikkat çekmektedir. Aynı zamanda Foucault dil kullanımı ve iktidar gücü arasındaki ilişki üzerinde de durmaktadır. Gücü elinde bulunduran iktidar dili kullanım şekli sayesinde gücünü pekiştirmektedir.

Üçüncü bölümde inceleme konusu yapılacak romanlardan özellikle *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'te* bunların örnekleri, analizlerle ortaya konacaktır. Foucault'nun üzerinde durduğu konulardan bir diğeri ise iktidar, kontrol ve kapatılmadır. Foucault; iktidarın kontrol ve gözetleme yetkisini kullanarak düzende farklılık yaratan aykırı karakterleri gerek ıslah, gerek cezalandırma bahanesiyle toplumdaki uzaklaştırıp izole ederek kapatma özelliğine değinmektedir. Bu bölümün devamında Althusser'in ideoloji kavramı ve Devletin İdeolojik ve Baskı Aygıtları konularına değinmek, iktidarın gücünün ve bu gücü kullanma biçimlerinin yansıtılması açısından yerinde olacaktır.

2.2.4. Althusser'in İdeoloji Kavramı

İdeoloji; toplumsal ve siyasal eylemin altında yatan, bu eylemlere yön veren ve aynı zamanda bir grubun başka bir gruba bağımlılığını meşru kılan fikirler sistemidir. Althusser'e göre ideoloji toplumsal varoluşun tüm biçimlerinde yer almaktadır. İdeoloji, en sıradan ve olağan kurumlara, oluşlara ve toplumsal ilişkilere etki etmektedir. Bu nedenle yaşanan deneyim ile aynı anlama gelmektedir (Mutlu, 1994: 93-94). Diğeri bir ifadeyle Althusser ideolojiyi, düşüncelerden çok pratiklerle ilişkilendirmiştir (Eagleton, 2011-2:135).

İdeolojiler, insanların toplumsal dünyanın nasıl işlediğini, onun içindeki yerlerinin ne olduğunu ve ne yapmaları gerektiğini düşünmekte kullandıkları 'fikirler'dir. Althusser, fikirlerin nerede ortaya çıktığı, zihinsel olayların nerede kaydedildiği veya gerçekleştiği üzerine vurgu yapmaktadır. Bu esas olarak hem dilde hem de ideolojilerin yer buldukları toplumsal eylem veya davranış ritüel ve pratiklerindedir. Dil ve davranış, ideolojinin maddi kaydının, işleyişinin en önemli araçlarıdır. Bu ritüel ve pratikler, her zaman toplumsal aygıtlara bağlı toplumsal alanlarda ortaya çıkar, gerçekleşir. Bu yüzden dili ve davranışı, onlara yazılı olan ideolojik düşünce yapısının şifresini çözmek amacıyla analiz etmemiz ve yapıbozuma uğratmamız gerekmektedir (Hall, 2010: 370-371).

Althusser, ideolojiyi toplumların insanlara kimlik kazandıran vazgeçilmez bir parçası olarak görüp, onun önemli bir yapı olduğunu vurgulamaktadır. Althusser ideolojinin, bireylerin gerçek varoluş durumları ile aralarındaki hayali ilişkiyi temsil ettiğini söylemektedir. Althusser, gerçek dünya yerine temsillere ulaşmanın mümkün olduğunu düşünmektedir. Bu düşünceden çıkacak sonuçlardan biri, kendimizi ve yaşamış deneyimlerimizi anlama yolumuz ideolojiden geçmektedir (Hitchcock, 2013: 87).

Althusser ideolojiye yönelik bazı eleştiriler getirmiştir. Bu eleştirilerinden biri ‘yanlış bilinç’ fikridir. Bu fikir, her sınıf için doğru tek bir ideolojinin olduğunun varsayılması ve doğru bilginin maskelenmesidir. Bu maskeleyme, insanları ‘gerçeği görüp tanımaktan’ alıkoymaktadır. Buna bağlı olarak hâkim ideolojiyle çevrelenmiş insanlar yanlış bilinç içindedir, onlardan farklı ideolojilere sahip olanlar ise yanlış bilinçlenmemektedirler. Althusser’in diğer bir eleştirisinin kaynağı, kurama ilişkin kendi fikirleridir. Althusser, bilginin ister ideolojik olsun ister bilimsel mutlaka bir pratiğin ürünü olduğunu vurgulamaktadır. Bilgi gerçek olanın söylemde, dilde yansımaları değildir. Toplumsal ilişkilerin anlam kazanmaları için ‘sözde ve dilde temsil edilmeleri’ni gerektirmektedir (Mutlu, 2010:368-369).

İdeolojiler her bireyde iz bırakan etkilere sahip söylemler olup Althusser bu etkiyi özneyi ‘çağırma’ kavramı aracılığıyla değerlendirmektedir. Söz konusu kavram, ideolojinin belirli söylemler çerçevesinde bireyleri nasıl çağırıp konumlandığını ya da boyun eğdirdiğini tanımlamaktadır. Althusser’e göre ideolojinin çalışıp işlemesiyle bireyler öznelere dönüşmektedir. Dönüşüm ise; çağrılmış konumu alıp, geçerli toplumsal anlamlarla özdeşleşerek ideolojinin hedeflerini gerçekleştirecek rollere bürünerek sağlanmaktadır. Althusser’in yapısalcı ideoloji anlayışı, süreç içinde özerk ve seçimlerini özgürce yapabilen bireyin merkeziliğini sorguladığı için hümanist olmayan bir anlayıştır. İdeolojik çağırmayı, özgür seçim yapabilen bireyin davranışlarıyla karıştıranlar ise hâkim ideolojilere bağlıdırlar. Bireyin çağırılması, onları farkında olmasalar da devlet otoritesinin ideolojisine, bu otoritenin kanunlarına ve bunları destekleyip var eden sistemlere rıza gösteren bir özne durumuna getirmektedir. Böylece bireyler, ideoloji aracılığıyla toplumun yasakladığı şekilde düşünüp davranan öznelere haline gelmektedirler. İdeolojinin, bireyleri egemen sınıfların ihtiyaçları ve çıkarlarına bağlı kıldığı düşünülse de Althusser’e göre ideoloji sabit ve değişmez değildir. Tam tersine ideolojiler her zaman görülebilir zıtlıklar ve mantıksal tutarsızlıklar içermektedir. Bu da çağrılan öznenin, ideolojik sürecin istikrarını bozmasına fırsat vermektedir. Özetle değişim ya da devrim her zaman söz konusu olabilmektedir (Hitchcock, 2013:87- 88).

İdeolojik çağırma ise esas olarak devletin ideolojik aygıtları (DİA), yani kilise, aile, eğitim sistemi, sendikalar, iletişim araçları, vb. ile olmaktadır. Althusser’in ‘Devletin İdeolojik Aygıtları’ denemesinde ideoloji ile diğer toplumsal pratikler

arasındaki ilişki yeniden üretim kavramı açısından ele alınmaktadır (Hall, 2010:370-371).

Althusser (2003), devletin (baskı) aygıtı ile ideolojik aygıtlarını birbirinden ayırarak toplumsal denetimde devletin ideolojik aygıtlarının (DİA) etkisi olduğundan söz etmektedir. Devletin ideolojik aygıtları arasında iletişim araçları çok önemli bir yer tutmaktadır. Yönetilenler devlet tarafından önce ikna edilmeye çalışılır, sonra da fiziksel baskı ile sınırlı alanlarda tutulmaktadır. Devlet bu konuda kendisine yardımcı olacak araç ve uygulamalara sahiptir. Kitle iletişim araçları, aile, toplumsal çevre, gelenek ve görenekler ve din kuralları devletin ideolojik araçları içinde yer almaktadır. Söz konusu bu araçlar, insanın yaşamı içinde önemli bir yer tutarak onları kendilerinden beklenen düşünce ve davranış biçimlerini göstermelerini sağlamaktadır. Althusser'e göre, devletin baskı aygıtları fiziksel baskı kullanmayı da ön planda tutarken, DİA'lar, ideolojiyi kullanıp kişiler üzerinde etki oluşturmaya çalışmaktadır. DİA'ları kullanılmadan devletin iktidarı sürekli olarak elinde tutması mümkün değildir. Althusser (2003), üretim ilişkilerinin 'yeni üretimde' baskı aygıtının ardında DİA'ların büyük etkisinin olduğunu belirtmektedir. Bütün DİA'lar kapitalist sömürü ilişkilerinin yeniden üretimini hedeflemektedirler. Bu hedefin gerçekleşmesi için her bir DİA kendine has yöntemlerle katkıda bulunmaktadır. Bu konuya ilişkin bir örnek vermek gerekirse basın, radyo, televizyon yoluyla toplumun her zaman milliyetçilik, şovenizm, liberalizm, ahlakçılık, v.b. konulardaki fikirleri etkilenebilmektedir. Eğitim, gelişmiş kapitalist toplumlarda Althusser tarafından en etkin DİA olarak gösterilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse Althusser tüm bu araçları ekonomik alt yapıya indirgemek yerine, belirli dönem ve yapılardaki yaşam uygulamalarında oluşan ve üst yapıyı belirleyen ideoloji kavramı ile açıklamaktadır (Tekinalp, Uzun:2006:171-173).

İdeolojinin işlevi toplumsal üretim ilişkilerini yeniden üretmek olup bu ilişkiler toplumsal formasyonun veya herhangi bir üretim tarzının fiziksel varlığı için gereklidir. Bir üretim tarzının unsurları sürekli ve yeniden üretilmelidir. Söz konusu üretimin, yalnızca biyolojik veya teknik olarak değil, toplumsal ve kültürel olarak da yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Üretim, aile ve klise gibi üst yapıyı oluşturan kurumlar tarafından gerçekleştirilir. Birtakım ahlaki ve kültürel değerlerin yerleşmesinde yardımcı olan ve doğrudan üretimle ilişkili olmayan medya, sendikalar, siyasal partiler vb. kültürel kurumlara da gereksinim duyulmaktadır. Kapitalist üretim sistemlerince

ihtiyaç duyulan teknik yeterlilik okullar, üniversiteler, eğitim kurumları ve araştırma merkezleri tarafından yeniden üretilmektedirler. Bunun dışında Althusser ideolojiyi, baskıcı devlet aygıtları ve direkt olarak devlet tarafından örgütlenmemiş toplumsal kurum ve örgütlerin pratiklerinde ortaya çıktığını da eklemektedir (Hall, 2010:370-371).

Çalışmada incelenen her iki romanda sistem tarafından pasif hale getirilmiş karakterlerin yanında, bilinçli bir şekilde karar verme yetkisine sahip olan sorgulama yetisini kaybetmemiş karakterler de vardır. Bu aykırı karakterlerin eleştirel kalabilme olasılıklarını ve sistemi yorumlama tarzlarını anlayabilmek için ise Stuart Hall'ın iletişim ve medya çalışmaları bağlamındaki önemli makalesi 'Kodlama ve Kodaçımı' yardımcı olacaktır.

2.2.5. Medya Metinlerini Çoklu Okuma İmkânları: Kodlama ve Kodaçımı

İngiliz kültürel çalışmalar okulu; kültürel çalışmaları, savaş sonrası İngilteresi'nde, kültür, endüstri, demokrasi ve sınıf arasındaki ilişkileri, medya içerikleri, popüler kültür ürünleri ve edebi metinleri inceleyerek ortaya koyan bir okuldur (Tekinalp, Uzun, 2006:159-160).

İngiliz kültürel çalışmalar okulunun önde gelen temsilcilerinden Stuart Hall, medyanın gerçeği inşa etmesine rağmen gerçeği yansıtıyormuş gibi yaptığını belirtir. Hall, medyanın iktidarın çıkarları doğrultusundaki yorumları yeniden üretme eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte yorumlar aynı zamanda ideolojik mücadele alanıdır. Medyanın anlamlar sistemi nispeten otonom olarak görülmektedir. Olayları tanımlaması nedeniyle haber önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte hükümet ve diğer kurumlar gibi yetkili kaynaklar, medyayı ikincil tanımlayıcı olarak görmektedirler. Bunun nedeni de kaynak olarak medyanın önce bu kurumlara başvurmasıdır. Buna ek olarak medya, kamuoyunun sesi olma ve onun terim, kavram ve deyimlerini kullanarak uzlaşım sal bakış açısının güçlendirilmesini sağlamaktadır (Yaylagül, 2010: 129).

Hall, ayrıca kuramsal olarak insanların medya metinlerini nasıl anlamlandırıldığı konusunda da ilgilenmektedir. Hall, Althusser'den medya metinlerine verilen cevapların çeşitliliğine daha geniş bir alan bırakmasıyla ayrılmaktadır. Hall, 'Kodlama-Kodaçımı' adlı çalışmasında medya metinlerinde hâkim olan ideolojinin tercih edilen okuma olarak kaydedilmekte olduğunu ancak bunun okuyucular tarafından olduğu gibi kabul

edilmeyebileceğini belirtmektedir. Okuyucuların, izleyicilerin ve dinleyicilerin toplumsal koşulları onların farklı bakış açıları geliştirmelerine neden olabilmektedir. Egemen okuma, toplumsal koşulları destekleyen kişilerce üretilmektedir. Tartışmalı okuma, seçilen okumayı kendi toplumsal pozisyonlarının yararına değiştirmek isteyenler tarafından üretilmektedir. Karşıt okuma ise, toplumsal koşullar nedeniyle egemen okuma ile çatışma içine giren kişiler tarafından oluşturulmaktadır. Anlamın özel ve bireysel olamayacağını söyleyen Hall, yorumun sınırlı kalacağı üzerinde durmaktadır. (Hall, 'den ((1980:135) Yaylagül, 2010: 130).

Hall'a göre ileti bir etkiye sahip olmadan, bir gereksinimi karşılamadan ya da 'kullanıma' sokmadan önce, anlamlı bir şekilde kodaçımına uğratılmalıdır. Bir hayli karmaşık algısal, bilişsel, ideolojik ya da davranışsal sonuçlarla birlikte bir 'etkiye', etkilenim, eğlendirme, bilgi verme ya da ikna etme özelliğine sahip kodaçımlanmış anlamlar kümesi olarak ifade edilmektedir. 'Belirgin' bir anda yapı, bir kodu kullanarak bir 'ileti' üretirken, bir diğer anda ileti, kodaçımları aracılığıyla, toplumsal pratiklerin yapısına yayılmaktadır (Hall, 2003:312) (Bkz. Stuart Hall-Kodlama ve Kodaçım).

Kültürel araştırmalar ilk zamanlarda, medya metinlerinin yapısını çözümlenmek ve bunların hâkimiyetini sürdürmedeki etkisini göstermeye çalışmışlardır. Sonrasında ise iletişim araçlarının hâkim ideolojiyi aktardığı düşüncesini reddetmektedir. Kültürel çalışmalar, 'Pasif izleyici' yerine 'daha aktif izleyici' ve 'okuma' anlayışını getirmektedir. Buna bağlı olarak medya iletilerinin kodlanma biçimini, kodlanmayla iletiyi çözen izleyici arasındaki ilişkileri ve hâkim ideolojinin oluşumunda ve güçlendirilmesinde medyanın oynadığı rolü incelemektedir (Tekinalp, Uzun, 2006:160).

Kitle kültürü yerine de kullanılan kültür endüstrisi kavramındaki kültürün oluşumu üzerinde kitlelerin etkisi zayıftır. Kitleler burada pasif kalmakta ve hiçbir kodaçımı yapmadan iktidarın kontrol toplumu kavramı altında kendilerine sundukları eğlenceleri benimsemektedir. Kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramlarının ima ettiğinin tersine Hall'un bakış açısından izleyici daha aktif olma potansiyeline sahiptir.

Distopik romanlar ve kitle iletişim araçlarıyla ilgili yapılmış olan belli başlı çalışmaların kısa tanıtımına aşağıdaki kısımda yer verilmektedir.

2.3. Konuyla İlgili Araştırmalar

Literatürde distopyayı konu alan yüksek lisans tezlerinin, distopyayı genellikle toplumsal eleştiri yönünden incelediği görölmektedir. Distopyalarda kitle iletişim araçlarının kullanımı konulu tezlerin reklamcılıkla ilgili örneklerine de sıkça rastlanmaktadır. Bunlara ek olarak ütopya ve distopyaların görsel medyada nasıl yaratıldığına dair tezler de bulunmaktadır.

Bu konuda gerçekleşen çalışmalardan ilki, 2003 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Bir Toplum Eleştirisi Olarak Bilimkurgu Edebiyatında Karşı Ütopyalar: Biz, Cesur Yeni Dünya, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört" başlıklı Dilek Özhan Koçak'a ait yüksek lisans tezidir. Bu alışma, ütopyalar ve bilimsel gelişmeler sonucunda oluşan bilimkurgu edebiyatındaki karşı ütopyaların toplumsal ve siyasal yaşamdaki çelişkileri tespit edebilme ve eleştirme özelliği üzerinde durulmuştur (Koçak, 2003).

Duygu Ersoy'un 2006 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Manipulation of History and Language in Three Dystopias" adlı yüksek lisans tezinde tarihin ve dilin "Bin Dokuz Yüz Seksen Dört", "Cesur Yeni Dünya" ve "Biz" adlı distopyalarda nasıl manipüle edildiği incelenmektedir. Araştırmanın asıl amacı bu hayali toplumlarda mutlak istikrarın bu iki alanın kullanımı yoluyla gerçekleştirildiğini göstermektedir. Tarih ve dil manipüle edildiklerinde, insanların sistemdeki aksaklıkları fark edemeyecek ve buna bağlı olarak da düzene karşı gelmeye yeltenemeyecek ölçüde zihinsel olarak zayıflatan araçlara dönüşür. İncelenen üç romandaki kapalı toplumlarda tarih ve dilin yeniden şekillendirilmesiyle, kendiliğinden siyasal düzenin dayattığı şekilde davranan ve bu dayatmayı fark edecek zihinsel yeterlilikten yoksun özneler oluşturulur. Tezde, ayrıca distopyaların siyaset teorisiyle ilişkisi ortaya konmaktadır. Distopyalar, yalnızca edebi eserler değil, aynı zamanda geleceğe ait uyarılarda bulunan eleştirel metinlerdir. Analiz edilen bu üç romanda, modern bireylerin kurulan politik ve sosyal düzenle aralarına kritik bir mesafe koyabilmeleri için dilbilimsel çeşitliliğin ve tarih bilgisinin hayati öneme sahip olduğu sonucuna varılmıştır. (Ersoy, 2006).

2010 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan, "Distopyalarda İletişim Araçlarının Kullanımı" başlıklı Ayşe Bihter elik'e ait yüksek lisans tezinde; modernizmle birlikte teknoloji ve iletişim araçlarının taraflı kullanımının

alıcı durumundaki bireyler için bir distopya, iletişim verileri pazarlayanlar için ise gerçekleşmiş bir ütopya oluşu analiz edilmektedir. Bu amaçla ütopya ve distopya metinleri kronolojik olarak, toplumsal yansımalarıyla ele alınmakta ve daha sonra söylem analizi yöntemi ile incelenmektedir (Çelik, 2010).

Firdevs Canbaz Yumuşak 2012 yılında, Bilgi Dergisi'nde yayımlanan "Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği" adlı makalesi bu konuda yapılan bir diğer araştırmadır. Bu çalışmada ütopyanın Avrupa merkezli bir tür olduğu, Türk Edebiyatında da Servet-i Fünun'da ütopyaya rastlandığı⁵ ve Cumhuriyet'in ilanından sonra ütopya türünde romanların yoğunlaştığı, 1965 yılından sonra ise edebiyatımızda karşı-ütopyanın öne çıktığı belirtilmektedir (Canbaz, 2012).

M.Keith Booker'ın 2012 yılında Notos Edebiyat Dergisi'nde yayımlanan "Ütopya, Distopya, Toplumsal Eleştiri" adlı yazısında ütopyanın gelişimi ve dönüşümünü aktarması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu nedenle de çalışmada sıklıkla yer verilmiştir (Booker, 2012). Cihan Becan'ın 2014 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan doktora tezinden türetilmiş olan "Toplumsal Dönüşümün Yaşanmasında Tüketim Gerçeği: Reklamların Anti Ütopik İşlevi ve İktidar İlişkisi" konulu makalede anti ütopya kavramının tüketim kültüründeki yansımaları üzerinde durulmaktadır (Becan, 2014).

Julia Gerhard'ın 2012 yılında California State University'e sunulan "Control and Resistance in the Dystopian Novel: A Comparative Analysis" adlı yüksek lisans tezinde, distopik romanların; devletin öznelerini oluşturan insanların bedeni ve düşünceleri üzerindeki çeşitli disiplin ve kontrol formlarını nasıl tanımladığını derinlemesine inceler. Aynı zamanda bu kontrolden yazarak özgürleşmeyi önerir. Tezde altı adet distopik romanın karşılaştırmalı analizi yapılmaktadır- Yevgeny Zamyatin'in Biz', George Orwell'in 1984, Aldous Huxley'nin Cesur Yeni Dünya, Margaret Atwood'un Damızlık Kızın Öyküsü, Ayn Rand'ın Ben, and Karin Boye'in Kallocain- Tezde Bu romanlardan üçünü Biz, 1984, Damızlık Kızın Öyküsü- üzerinde odaklanılmıştır. Biz romanında yazma eylemi, başkarakterin gerçek kimliğini keşfetmesine yardımcı olmaktadır. Böylece karakter, devletin ortak ideolojisine meydan

---

⁵ Servet-i Fünun gerçeklerden kaçmak için Yeşil Yurt girişiminde bulunmuştur.

* Halide Edip Adıvar'ın 'Yeni Turan'ı bir kadın yazarın kaleme aldığı ilk ütopyamızdır.

okuyabilmektedir. 1984'te yazmak, ana karakter Winston Smith tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durum, geçmişle bağ kurup anılarını yeniden canlandırmasına olanak vermekte ve böylece Winston baskıcı toplumda insan olarak kalmayı başarabilmektedir. Son olarak 'Damızlık Kızın Öyküsü' romanında yazma eylemi kadın karaktere kendi vücudu üzerindeki kontrolü yeniden kazanma gücü vermektedir. Bu, daha önce devlet tarafından disiplin altına alınıp, kötüye kullanılmış olan güçtür (Gerhard, 2012).

Betül Kahyaoğlu'nun 2015 yılında Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Çağdaş Ütopaların Yaratılmasında Görsel Medyanın Gücü" adlı yüksek lisans tezinde ise; *Ada* ve *Suretler* adlı bilimkurgu filmlerinin görsel ve metin analizi yapılmıştır. Çalışmada bu eserler, Frankfurt Okulu düşünürlerinin eleştirel kültürel ve medya kuramları ile Althusser'in ideoloji ve Gramsci'nin hegemonya kavramları çerçevesinde incelenmiştir (Kahyaoğlu, 2015).

Bülent Somay "The View From the Masthead" adlı kitabında *Cesur Yeni Dünya* karakterlerinin Dünya Devleti'nin sloganı olan 'Topluluk, Özdeşlik, İstikrar'dan başka hiçbir düşünceye sahip olmadıkları için onları, kendi fikirlerinin sözcüsü olmadığına dikkat çekmektedir. Bu romanda sisteme uymayan kişi, Dünya Devleti'ne dışardan gelen Vahşi karakteri değil de, burada doğup büyümüş olan Bernard Marx karakteridir (Somay, 2010-2:96-99). Romanda geçen koşullandırma yöntemi; Pavlov tarafından, insanların düşüncelerini, alışkanlıklarını ve düşünce biçimlerini kontrol etmek üzere geliştirilen teoriye benzer bir eleştiri getirmektedir. Somay'a göre bu romanın popülerliği, daha çok toplumun evrensel sorunlarıyla doğrudan ilgilenen hem ciddi hem de eğlenceli olmasından kaynaklanmaktadır. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanında ise Parti'nin güç için güç istediğini kısaca, amacın güç elde etmek olduğu belirtilmektedir. Orwell, bu düşüncenin totaliter rejimin itici gücü olduğunu düşünmektedir (Somay, 2010-2: 104-110, 127).

Zamyatin'in "Biz" adlı romanının çevirisinde yer alan önsözde Somay, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanında yenilginin tam ve kesin olduğunu, kurtuluşu gerçekleştirecek hiçbir gücün olmadığını belirtmektedir. Winston'ın sonunda Büyük Birader'i sevmesi, bireysel isyanın bile kurtuluş olmadığını bir kanıtı olarak verilebilir. Somay; *Cesur Yeni Dünya'daki* dışardan gelen Vahşi karakterinin acılarına, mutsuzluğuna ve özgürlüğüne ancak intihar ederek kavuştuğunu belirtirken, bu

dünyadaki diğer uyumsuz karakterler için özgürce yaşayabilecekleri bir adacık olduğunu vurgulamaktadır. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'te ise Büyük Birader insanlara hiçbir özgürlük, mutluluk ve kurtuluş umudu vermemektedir (Zamyatin, Önsöz:Somay, 2011:10-14).

Dünyada yakın tarihlerde yaşanan bazı olayların bu romanlarla ilişkilendirilmesi açısından Margaret Atwood'un "Başka Dünyalar" adlı eseri, uygun bir örnektir. Atwood bu eserinde, Soğuk Savaş döneminde Orwell'ın *Bin Dokuz Seksen Dört* romanındaki görüşlerinin geçerli olduğunu belirtmektedir. Bu durum, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte değişim göstermiş, bir alışveriş çılgınlığı ve somaya benzer alışkanlıklar toplumda görülmeye başlamıştır. Kısaca *Cesur Yeni Dünya*'yaki yaşama benzer bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Bu dönüşüm, 2001 yılında New York'taki İkiz Kuleler'e gerçekleştirilen saldırıyla birlikte *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ün varlığının Batı'ya da kapsayacak şekilde genişlemesine sebep olmuştur (Atwood, 2014:197).

Robert Paul Resch'in "Utopia, Dystopia, and the Middle Class in George Orwell's Nineteen Eighty-Four" adlı makalesinde, romanda söz edilen Okyanusya, sadece Sovyetler Birliği ve Nazi Almanya'sının hicvi olmayıp, totaliterliğe evrensel bir bakış açısı getirmektedir. Orwell'ın ideolojik tasarısı, Winston'ı ve işçi sınıfını, totaliter rejim tarafından yıkılan toplumsal ahlaki değerler ve bireysel özgürlüklerin tamamlayıcı gücü olarak tanımlamaktadır (Resch, 1997:155). Resch'e göre Winston, akıllı, girişimci ve incelikli olma gibi özelliklerin bir arada bulunmadığı toplumda, bu özelliklere sahip çelişkili bir karakterdir (Resch, 1997: 168).

George M. Enteen'in "George Orwell and the Theory of Totalitarianism: A 1984 Retrospective" adlı makalesinde, kimliksizleştirme ve bellek deliği fikrinin dilimizde yaygın olarak kullanılmaya başlayan kavramlar olduğu belirtilmektedir. Bir roman yazarı olarak Orwell, geçmişi kontrol etme mekanizmasını abartmakta ve basitleştirmektedir. Geçmiş kontrol etmek doğal bir durum değildir. Bu kontrolünün sağlanabilmesi için, iyi formüle etmek, test edilmesi, politikaların gözden geçirilmesi ve engellerin üstesinden gelinmesi gerekmektedir. Parti'nin kontrolü sağlayacak böyle bir modern mesleği geliştirmesi ve yönlendirmesi etkileyici bir yönetim başarısı olmakla birlikte antipatik de bulunmaktadır (Enteen, 2013:210).

George Orwell'ın "Nineteen Eighty-Four" adlı kitabının sonsözünde Erich Fromm, Orwell'ın bu romanının bir ruh halinin ifadesi olduğunu ve aynı zamanda bir uyarı niteliği taşıdığını belirtmektedir. Bu ruh hali, insanlığın geleceğe dair umutsuzluğunu yansıtmaktadır. Tarihin gidişatı değişmedikçe kişiler, en insani özelliklerini kaybedecekler, ruhsuz otomatlara dönüşecekler ve bunun farkında bile olmayacaklardır. Fromm'a göre, Orwell'ın tartıştığı diğer bir önemli nokta 'çift düşün' ile ilgilidir. Çift düşün ile zihin artık düşündüğünün aksini söyleyemez hale gelirken, gerçeğin zıttı dışında bir şey de düşünememektedir. Orwell, diğer distopya yazarları gibi bir felaket habercisi değildir. O bizi uyarmak ve uyandırmak istemektedir. Onun hala umutları vardır ancak Batı toplumundaki erken dönem ütopya yazarlarının aksine zayıftır. Dolayısıyla bu roman bize insanlığın bugün yüz yüze olduğu tehlikeyi göstermektedir. Bireyselliğe ait bütün izlerin, sevginin, eleştirel düşünmenin yok olacağı otomat toplumu tehlikesi kişiler tarafından fark edilmemektedir (Orwell, 1977, Fromm, Afterword pp.313-326).

Distopya alanında ülkemizde ve dünyada yapılan bazı tez çalışmaları, makaleler ve bu konudaki önemli romanlardan bir kısmının yer verildikten sonra bölümün genel bir değerlendirmesi de şöyle yapılabilir.

Tez çalışmasının bu bölümünde öncelikle iletişim, enformasyon kavramları açıklanarak teknoloji ile birlikte gelişen kitle iletişim araçlarının olumlu ve olumsuz işlevleri üzerinde durulmuştur. Kitle iletişim araçlarından kitap, telgraf, televizyon birbirleriyle karşılaştırılarak benzer ve farklı özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Lasswell'in 'Propaganda Modeli' ile kitle iletişimin propaganda işlevi üzerinde durulurken; Postman'ın televizyonun olumsuz yanları ve gücü üzerindeki görüşleri aktarılmıştır. Bölümün ikinci kısmında kitle iletişim araçlarıyla ilişkili olarak kültür endüstrisi kavramının açıklanmasına yer verilmiştir. Frankfurt Okulu'nun üyelerinden Adorno ve Horkheimer tarafından kültür endüstrisi, kitle kültürünün yerine yine bu kültürün endüstriyel dayatma sürecine dikkat çekmek için kullanılmıştır. Devamında kültür endüstrisinin toplumu oluşturan bireyler açısından tehlikelerine değinilmiştir. Tehlikelerden biri kültür endüstrisinin toplumu bilinçsiz, eğlence ve tüketim odaklı bireylere çevirmesidir. Diğer tehlike ise bu tip bireylerin demokratikleşme konusunda en büyük engel oluşturmasıdır. Kültür endüstrisinden sonra gelen kısımda ise; Foucault'nun iktidar aracılığıyla değiştirilen dilin, yeni baştan kurduğu söylemlerle, gerçek kavramından ne kadar uzaklaştığına dikkat çekerek, dil kullanımı ve iktidar gücü

arasındaki ilişki üzerinde durulmaktadır. Burada iktidarın, dili kullanım şekli sayesinde kendini kurması da ele alınmıştır. Foucault'nun üzerinde durduğu konulardan bir diğeri iktidar, kontrol ve kapatılmadır. Foucault; iktidarın kontrol ve gözetleme yetkisini kullanarak, düzende farklılık yaratan aykırı karakterleri gerek ıslah, gerek cezalandırma bahanesiyle toplumdan uzaklaştırıp izole ederek kapatma özelliğine değinmektedir. Ayrıca, iktidarın ideolojiyi kullanma tarzı ve yöntemlerini yansıtan Althusser'in ideoloji kavramı açıklanmaktadır. Althusser, 'İdeolojik ve Baskı Aygıtları'nda kitle iletişim araçlarını da devletin ideolojik aygıtları arasında saymakta ve ideolojinin değışken olma özelliğinden söz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında kitle iletişim araçlarının kimin tarafından kullanıldığının önemi büyüktür. İktidar her fırsatta kendi ideolojilerini yaymak için, kitle iletişim araçlarını toplumdaki bireylerin ruh sağlığını hiçe sayarak kullanmaktadır. Bu bölümde son olarak tüm bu kültürel dayatmalara, beyin yıkamalara rağmen Hall'ın 'Kodlama ve Kodaçımı' makalesinden yola çıkarak kodaçımı yapabilen bireylerin de olabileceğinden söz edilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise inceleme konusu yapılacak olan romanlardan *Cesur Yeni Dünya* ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ün*, değinilen bu kuramsal yaklaşımlar açısından analizi yer alacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİSTOPIK ROMANLARDAN *CESUR YENİ DÜNYA* ve *BİN DOKUZ YÜZ SEKSEN DÖRT'ÜN* SÖYLEM ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

3.1. Seçilen Romanların Çalışma Açısından Önemi ve Analiz Yöntemi

Distopik romanların en bilinen örneklerinden olan *Cesur Yeni Dünya* ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* kitle iletişim araçlarının temsiline bakmak için en verimli metinlerdir. Bununla birlikte sosyalizm ve kapitalizm eleştirisi yapması ve sistematik olarak çalışmaya uygun metinler olması bakımından inceleme konusu yapılmış romanlardır.

3.1.1. Seçilen Romanların Özeti

Cesur Yeni Dünya

Aldous Huxley tarafından 1932 yılında yazılan *Cesur Yeni Dünya* romanı, Ford'dan sonra 632 yılında Londra'da geçmektedir. Söz edilen Dünya Devleti'nde bebekler artık doğum yoluyla dünyaya gelmemekte, kuluçka merkezlerinde yetiştirilerek, ihtiyaçlara uygun olacak bir şekilde çeşitli tiplere ve gruplara ayrılan üretim hatları boyunca hareket eder ve süt yerine dış salgılarla beslenirler ve Londra Kuluçka Şartlandırma Merkezi'nde üretilirler. Roman, bir öğrenci grubunun bu merkeze yaptıkları eğitim gezisi ile başlar. Kuluçka Şartlandırma Merkezi Müdürü Thomas öğrencilere Bokanovski İşlemi denilen; kuluçka sistemiyle, tek yumurtada doksan altı embriyo yetiştirilebildiğini ve birbirinin aynı doksan altı insan yaratabildiğini anlatır. Toplumsal istikrarın en önemli araçlarından biri olan Bokanovski İşlemi'nin amacı nüfusu sabitleştirmektir.

Bir bandın üzerinde ilerletilerek çeşitli işlemlerden geçirilip isim ve kimlik bilgileri kazandırılan embriyolar sonra Sosyal Belirleme Odası'na, oradan da Embriyo Deposu'na gönderilmektedirler. Sonraki aşamada ise embriyolara, ne kadar alt sınıfa ait olması isteniyorsa o kadar az oksijen verilir. Bunun sonucunda siyah giyen ve zekâsı en düşük olan Epsilonlar, haki giyen Delta'lar, yeşil giyen Gama'lar, dut rengi giyen Beta'lar ve gri giyen ve en zeki olan Alfa'lar dünyaya getirilir. Bu gruptakilerin

yapacağı işlere göre yetenekler daha embriyo halindeyken onlara kazandırılır. En önemlisi ise insanlara toplumsal yazgılarını sevdirmektir.

Pavlovcu Şartlandırma Odaları'nda kişilere bebekliklerinden itibaren kitaplardan ve doğadan uzak tutmak için kitaplar ve çiçeklerle birlikte elektrik şoku verilerek şartlandırmalar uygulanmaktadır. Bu şartlandırmaların nedeni kişileri tüketime yöneltmektir. Hipnopedya; uykuda eğitim yöntemi aracılığıyla kendi sınıfları ile diğer sınıflar arasındaki farklar öğretilerek kişilerin ait oldukları sınıftan memnun olmaları sağlanır. Ayrıca diğer sınıfların da toplum için gerekli olduğu fikri zihinlerine kazınarak sınıflar arası dayanışma ve sosyalleşme de sağlanmış olur. Hipnopedya ile öğretilen 'Devlet'in öğretileri', bireyler yetişkin olduklarında bile unutulmamaktadır.

Pavlovcu Şartlandırma ve hipnopedya yöntemlerine başvurulmasının nedeninin anlaşılması açısından geçmişte yaşananları hatırlamak yerinde olacaktır. Bu olayları, Dünya Devleti'nin on denetçisinden biri olan Mustafa Mond açıklamaktadır. Geçmişteki Tüketim Seferberliğinde kitap okumak tüketime engel oluşturacağı için Golders Green'de sekiz yüz tane Basit Yaşam Savunucusu, makineli tüfekle öldürülmüştür. Britanya Müzesi katliamında ise iki bin kültür hayranı zehirlenerek öldürülmüştür. Buna rağmen Denetçiler, güç kullanmanın işe yaramayacağını anladıklarında ise çok daha etkili olacak iki yöntemi; Pavlovcu Şartlandırma ve hipnopedya yöntemlerini denemeye karar verirler. Buna ek olarak Pfizner ve Kawaguchi'nin buluşlarıyla canlı anadan doğumla üremeye karşı yoğun bir propaganda başlatılmış, müzeler kapatılmış, tarihi anıtlar havaya uçurulmuş, F.S. 150'den önce yayınlanmış tüm kitaplar yasaklanmıştır. Ford'un piyasaya sürdüğü ilk T modeli haçların üstleri kesilerek elde edilmiştir ve böylece Dünya Devleti ilan edilmiştir. F.S. 178'de iki bin eczacı ve biyo-kimyager maaşa bağlanmış ve mükemmel bir uyuşturucu olan soma üretilmeye başlanmıştır.

Romanda yapıların, binaların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Fleet Caddesi'nde altmış katlı bir binada, Propaganda Büroları; Televizyonla, Görüntülerle, Sentetik Ses ve Müzikle Propaganda olmak üzere bulunmaktadır. Duygu Mühendisliği Üniversitesi ve üç büyük Londra gazetesinin; Alfa'lar için Saatbaşı Radyosu, soluk yeşil Gama Gazetesi ve haki kağıt üzerine tek heceli kelimelerden oluşan Delta Günlüğü matbaaları ve ofisleri bulunmaktadır. Bunun yanında Ses Bantı yazarlarıyla

Sentetik Besteciler'in hassas işlerini yürüttükleri araştırma laboratuvarları ve yalıtılmış odalar bulunmaktadır.

Romanda alt sınıfların barakaları ayrıdır. Alfa ve Beta'lar ise daha küçük evlerde yaşamaktadırlar. Güneydoğu tarafında bulunan Slough Krematoryumu'nda yakılan cesetlerden fosfor elde edilmektedir. Böylelikle insanlar öldükten sonra bile topluma faydalı olmaktadır. Bu krematoryum, ölenlerin hangi sınıftan olursa olsun eşitlenmesi bakımından da önemlidir.

Dünya Devleti'nin sloganı 'Topluluk, Özdeşlik, İstikrar'dır. Burada nüfus planlaması çok önemli bir yer tutar. Denetimsiz doğumlar istikrara zarar vereceği için engellenmektedir. Bu nedenle kadınların %70'i kısırlaştırılmaktadır. Bununla birlikte hipnopedya ve Malthus alıştırılmaları ile kadınların doğum kontrol önlemlerini alması sağlanmaktadır.

İstikrarı sağlamanın bir diğer yolu ise ekonomiyi denetim altında tutmaktır. Dünya Devleti'nde tüketim ve üretimle istikrarın devamlılığının sağlanır. Düzenin kusursuz bir şekilde işlemesi için akıllı, itaatkâr, mutlu ve istikrarlı bireylere ihtiyaç vardır. Her gün belirli saatlerde, hoparlörlerden insanlara görevleri tekrar edilmektedir. Böylece her davranış saati saatine yapılarak vardiya sistemi uygulanmaktadır.

Dünya Devleti'ndeki başlıca karakterleri kısaca özetlememiz romanın anlaşılması bakımından yararlı olacaktır; Bernard Marx Psikoloji bürosunda çalışan bir hipnopedya uzmanıdır. Alfa Artı olmasına rağmen diğer Alfalarda daha kısa boylu ve çelimsizdir. Bu fiziksel farklılıkları nedeniyle çoğu zaman kendini dışlanmış ve yalnız hissetmektedir. Sözü edilen farklılıklarının dışında, Bernard diğerlerinin aksine yalnız vakit geçirmeyi sevmektedir. Soma içmeyi ya da engelli golf gibi aktivitelerden ise hoşlanmaz. Bernard, Lenina Crowne'dan hoşlanmaktadır. Lenina Crowne karakteri güzel bir Beta'dır ve Dünya Devleti'ndeki çoğu karakter gibi itaatkâr ve mutludur. Lenina da, tüm farklılıklarına rağmen Bernard'dan hoşlanmaktadır. Helmholtz Watson çok zeki, yakışıklı, başarılı bir Alfa Artı'dır. Bernard'ın kıskançlıklarına rağmen onun en yakın dostudur. Duygu Mühendisliği Üniversitesi'nde dersler vermektedir. Akademik yaşamının dışında kalan zamanlarda ise Saatbaşı Radyosu'nda yazmakta ve duygusal film senaryoları oluşturmaktadır. Slogan ve hipnopedik tekerlemeler konusunda uzman olan Helmholtz'ın ilgi alanı ise şiirlerdir. Helmholtz, Bernard'dan farklı olarak zihinsel üstünlüğü nedeniyle kendini yalnız hisseden bir karakterdir. Denetçi Mustafa

Mond, Dünya Devleti'nin on denetçisinden biridir. Kitapları, sanatsal ve bilimsel projeleri kısaca Dünya Devleti'nin sloganı olan “Topluluk, Özdeşlik, İstikrar”a ters düşecek ve bunu tehlikeye atacak her şeyi denetlemekle görevlidir. Eskiden iyi bir fizikçi olan Mustafa Mond, bilim yerine Dünya Devleti Denetçi'si olmayı seçerek çok sevdiği bilimi feda eden bir karakterdir. Tekrar hikâyeye dönecek olursak;

Bernard ve Lenina bir gün beraber New Mexico Vahşi ayrıbölgesine bir Kızılderili Köyü Malpais'e giderler. Burada rehberleri olan genç vahşi onları köyde gezdirir. Bu bölgede pis sokaklar, yaşlanmış insanlar, çocuklarını emziren kadınlar ve hasta insanları gören Lenina çok huzursuz olur. Gezileri sırasında Kızılderili giysileri içinde bronzlaşmış beyaz tenli açık renk saçlı John adındaki yabancıyla karşılaşır. Genç onlara, kendisi ve annesi Linda'nın hikâyesini anlatmaya başlar. Annesi Linda'nın ayrıbölgeye, uygar bölgeden sevgilisi ile tatile geldiğini ve bir gün tek başına gezerken kaybolduğunu, babası Tomakin'in de uygar bölgeye dönüp onu burada bıraktığını söyler. Annesi Linda ayrıbölgeye geldiğinde hamile olduğu için kendisinin de burada dünyaya geldiğini açıklar. Bu hikâyeyi dinleyen Bernard, Tomakin'in Kuluçka Şartlandırma Merkezi Müdürü Thomas olduğunu anlar. Bernard, uyumsuz olması nedeniyle kendisini İzlanda'ya göndermekle tehdit eden Thomas'dan intikam almak için John ve Linda'yı beraberinde Londra'ya götürmeyi planlar. Bunun için de Mustafa Mond'dan, genç vahşinin bilimsel projelerde faydalı olacağını söyleyerek izin alır. Böylece amacını gerçekleştirmiş olur ve John ve annesi Linda'yı Londra'ya getirir. KŞM Müdürü Thomas'ın tam da Bernard'ın bir alt merkeze transfer edileceğini bildirdiği sırada Bernard Linda ve John'u içeri alır. Linda herkesin içinde müdürün boynuna sarılarak “Senin çocuğunu doğurdum” diye haykırır, John da ona ‘Babam benim” diye seslenir. Bu durum Dünya Devleti'nde müstehcen ve ahlaksızlık olarak görülmektedir. Yaşananlar nedeniyle KŞM Müdürü istifa eder ve bir daha o merkeze uğramaz. Vahşi John ise bütün üst sınıf insanların ilgisini çekmiştir. Bernard, John'un velisi olduğu için bu görev nedeniyle popülerlik ve saygınlık kazanır. Gelen bu başarıyla birlikte sistemle derdi kalmayan Bernard özgüven patlaması yaşayarak böbürlenmektedir. Bernard'ın bu şöhreti düzenlediği partilerden birine, John'un gelmek istememesiyle bir anda söner. John'dan bunun intikamını almak ister. Saygınlığını ve popülerliğini yitiren Bernard sürekli soma alarak sorunlarıyla baş etmeye çalışmaktadır. Vahşi John ile Helmholtz arasındaki dostluk ise günden güne güçlenir. İkisi de şiiri çok seven bu iki karakter birbirlerine şiir okuyup durmaktadır. John, Helmholtz'a

Shakespeare şiirlerini okur, Helmholtz da ona kendi yazdığı şiirleri. Bernard onların bu dostluğunu da kıskanır ve özellikle şiir sohbetlerini bozmaya çalışır.

Helmholtz Watson Ahlaki Propaganda ve Reklamda Şiir Kullanımı dersinde öğrencilere kendi yazmış olduğu yalnızlık konulu şiiri okuyunca, öğrenciler tarafından müdüre şikâyet edilir. Bu nedenle Dünya Devleti'nin dışında bir adaya sürgün edilir. Yazabileceği bir şeyler olduğunu fark eden Helmholtz için bu sürgün bir fırsat niteliği taşımaktadır.

Annesi Linda'nın ölümünden sonra John üzgün bir şekilde kalabalığa karıştığı bir sırada, vardiyaları bitmiş Delta'ların günlük soma haklarını almak için beklediğini görünce onları özgürleştirmek için harekete geçer. Somaları almamaları konusunda uyarır, somaları avluya fırlatır. Delta'lar ile aralarında şiddetli bir kavga çıkar. Somaları dağıtan görevli Helmholtz'a haber verir. Helmholtz ve Bernard hemen gelir. Helmholtz hemen John'a destek olurken, Bernard kendi can derdine düşerek kararsız kalır. Tam bu sırada polisler beraberinde sentetik müzik kutusu, soma buharı ve aneztetikle doldurulmuş tabancalarla gelir. Sentetik müzik kutusunda İsyân Bastırma Konuşması'nın ses bandı çalmaktadır. Bu ses bandındaki yumuşacık sesin verdiği barış ve huzur mesajları ve soma buharının da katkısıyla öfkeli kalabalık yatıştır ve hatta birbirleriyle kucaklaşır.

Polis tarafından yakalanan Helmholtz, John ve Bernard Denetçi'nin odasına götürülür. Burada John, Helmholtz ve Denetçi Mond arasında geçen diyaloglar Dünya Devleti'ni anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu diyalogda kısaca edebiyatın, sanatın, kültür, din, tarihin; kısaca tarihe ait ne varsa her şeyin neden yasaklandığı ayrıntılı bir biçimde açıklanır. Denetçi'nin, Helmholtz ile olan diyalogunda ise daha çok bilimin neden yasaklandığı üzerinde durulmaktadır. Mustafa Mond, değişimin istikrar için bir tehdit unsuru olduğunu vurgulayarak bu nedenle güzel sanatlar gibi bilime de temkinli yaklaşılması gerektiği söyler. Helmholtz kendilerine sunulanın, aldıkları eğitimin gerçek bilim olmadığını anladığında hayal kırıklığına uğrar. Bernard ise adaya gönderilmekten korkar ve Denetçi'ye kendisini adaya göndermemesi için yalvarmaya başlar. Bunun üzerine Mustafa Mond, görevlileri çağırarak Bernard'ı soma buharıyla uyutmalarını ister. Mustafa Mond, Bernard'ın bu tavrını hiç anlayamaz. Ona göre farkındalık yaşayan karakterlerin gönderildiği adalar bir ceza değil, bir ödüdür. Mustafa Mond'un bu düşüncesini açıklamak için geçmişte bir fizikçi olduğunu ve

neredeysi bilimle uğraşmaya devam etmek için bu adalardan birine gönderileceğini, ancak Dünya Devleti'nde Denetçi olabilmek için bilimi feda ettiğini anlatır. Bilimi ve bilimin kendisi için ifade ettiklerini de özlüyor olduğunu da itiraf eden Mustafa Mond bir anlamda adalara gönderilecek olan Helmholtz ve Bernard'a özenmektedir. Helmholtz'un da fikrini alarak onun gideceği adayı belirler. Bernard da Helmholtz ile birlikte gelecektir. Vahşi John da Denetçi'ye, arkadaşları Helmholtz ve Bernard ile birlikte adaya gidip gidemeyeceğini sorduğunda Mustafa Mond bunun mümkün olmadığını söyler. John, Dünya Devleti'nde kalıp deneyi sürdürmelidir. Helmholtz ve Bernard ile vedalaşan John, hem arkadaşlarından ayrılmak hem de burada kalmak zorunda olduğu için çok üzülür. Gizlice Puttenham ve Elstead arasındaki bir tepenin doruğundaki eski fenerde inzivaya çekilir. Burada Kızılderili ritüellerini yerine getirerek Dünya Devleti'nin tüm öğretilerinden uzak durmaya çalışır. Amacı kendine ait bir yaşam kurmaya çalışmaktır ancak bu o kadar da kolay olmayacaktır. Bunun nedeni onun bu işkencelerden oluşan yaşamının insanlara çok ilginç gelmesi ve medya için zengin bir alan oluşturmasıdır, yapılan filmler buna örnektir. John her an gözetlenmekte, turistik gezilerle insanlar onu ziyarete gelmektedir. Bu gezilerin olduğu bir günde insanlar soma buharı ve sentetik müziğin etkisiyle kendinden geçip dinsel ilahiler söyleyerek birbirleriyle kucaklaşmaya başlar. Kendinden geçenler arasında Vahşi John da vardır. Diğerlerinden farklı olarak yapısı ve kültürü gereği yaşadıkları ona çok ağır gelir ve tüm günahlarından arınmak için fenerde intihar eder. Roman bu şekilde son bulur.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört

George Orwell tarafından 1949 yılında yazılan romanda Okyanusya'nın en yoğun nüfuslu üçüncü en kalabalık eyaleti olan Havaşeridi Bir'in ana kenti Londra'da 1984 yılında geçer. Dünya, Okyanusya, Avrasya ve Doğu Asya olmak üzere üç büyük süper gücün kontrolü altındadır. Bu üç süper güç birbirleriyle sürekli bir savaş hali içindedir ve bu süreçte müttefikler sürekli değişmektedir. Savaşların amacı artık ekonomik dengeleri ve iktidar yapılarını korumaktır. Söz konusu zamanda Okyanusya Avrasya ile savaşmaktadır ve şehir sürekli bombalanmaktadır. Kentin çoğu yerinde sürekli bir bakımsızlık, pislik vardır. Sürekli yiyecek kıtlığı olduğu için her şey az bir miktarda verilmektedir. Verilen gıda ve diğer maddeler de kalitesizdir. Sadece İç Parti üyelerinin yaşam standartları Dış Parti Üyelerinden ve Proleterlerden farklı olarak yüksektir. Onların temiz, konforlu daireleri, uşakları, arabaları vardır ayrıca onlar her zaman iyi

kalitede yiyecek ve içeceklere sahiptirler. Şehrin her yerinde ve özellikle Parti binalarında, üzerinde İngiliz Sosyalizm'i anlamına gelen İngsos yazılı afişler ve 'Büyük Biraderin Gözü Sende' yazılı posterler bulunmaktadır. Büyük Birader, Okyanusya'da yönetimdeki tek Parti'nin vücut bulmuş halidir. Her yerde yer alan bu posterin varlığının iktidarın gücünü gösterme ve Parti'nin gözetleme özelliği açısından önemli işlevleri vardır. Gözetlemede kullanılan en etkin araç ise tele-ekranlardır. Bu aletler hem yayın yapıp, hem de insanların konuşmalarını, jest ve mimiklerini hatta nefes alıp verişlerini bile kaydedebilmektedir. Kişiler, Düşünce Polisi'nin korkusuyla her an her yerde izlenerek yaşarlar. Düşünce suçu işleyen kişileri yakalan düşünce polisleri tutuklamaları hep gece yapmaktadır. İnsanlar hiçbir sebep gösterilmeden aniden kayboluverirler. Bu kişiler hakkında hiçbir yargılama yapılmaz. Sicilleri silinen bu kişiler daha önceleri sanki öyle biri yokmuş, hiç yaşamamış gibi yok edilir yani buharlaştırılır.

Bu romanda da önemli binalar vardır. Romanın başkarakteri Winston'ın yaşadığı Zafer Konutları'ndan görülen dört büyük bakanlık binası vardır. Bunlar; haber, eğlence, eğitim ve güzel sanatlarla ilgilenen Gerçek Bakanlığı, Savaşlarla ilgilenen Barış Bakanlığı, Yasa ve Düzeni sağlayan Sevgi Bakanlığı, ekonomi işlerinden sorumlu Varlık Bakanlığı'dır. Okyanusya'nın resmi dili Yenisöylem'dir. Yenisöylem, sözcüklerin basitleştirilmesi ve sözcük haznesinin daraltılmasıyla elde edilen bir dildir, böylece düşünme sınırları daraltılabilmektedir. Gerçeğin denetlenmesi çift düşünme ile sağlanır. Çift düşünme sayesinde, Parti hem kendisinin hem de insanları aynı şeyin çelişkili hallerine inandırır. Parti kendi çıkarları doğrultusunda geçmişini her an yeniden düzenleyip oluşturur. Bunun nedeni geçmişini kontrol etmekle geleceği de kontrol edeceğinin bilincinde olmasıdır. Winston da gerçeğin ve geçmişin sürekli değiştirilip, düzenlendiği Gerçek Bakanlığı'nın Arşiv Dairesi'ndeki Kayıt Bürosu'nda çalışmaktadır. Winston'ın işi, Parti'nin şimdiki zamanla ters düşen gazetelerdeki haber, yazı, bildirimleri ve düzenlemek, onları yeniden oluşturup, Parti'nin çıkarları doğrultusunda tarihin yazılmasına katkıda bulunmaktır. Hatalı baskılar Arşiv Binası'nın her yerinde bulunan bellek delikleri denen yere yollanarak, yer altında görünmeyen yerlerde yakılmaktadır. Böylece geçmişin değiştiğine dair bir kanıt da kalmamaktadır. Düzeltme işlemi yalnız gazetelerde değil ideolojik anlam taşıma olasılığı olan her belgeye, kitap, dergi, broşür, afiş, film, ses bandı, karikatür, fotoğraf vb. uygulanmaktadır.

Eski Parti önderlerinden biri olan ancak karşı devrim yaparak sisteme ihanet eden, hakkında ölüm emri çıkarılmış fakat kayıplara karışmış Emmanuel Goldstein'in görüntüleri izletilmektedir. Onun, destekçileriyle birlikte Parti'ye karşı eylemlerini sürdürdüğü düşünülmekte ve onun destekçisi olduğu söylenen birçok kişi Düşünce Polisi tarafından yakalanmaktadır. Goldstein, Kardeşlik adında bir örgütün lideridir ve Kitap olarak bilinen doktrinlerden oluşan bir kitabı vardır. Bakanlıkta düzenlenen İki Dakikalık Nefret töreninde, Parti üyeleri Goldstein'a duydukları nefreti aktarmaktadırlar. Bu tören Parti'ye bağlılık açısından çok önem taşımaktadır. Parti'nin sloganları "Savaş Barıştır, Özgürlük Köleliktir, Bilgisizlik Kuvvettir"

Winston, Parti'ye bağlı olmayan ve Büyük Birader'den nefret eden bir karakterdir. Sistemde rastlanmayan farkındalığa sahiptir ve ileride özgürlüğün mümkün olacağına inanmaktadır. İç Parti üyesi O'Brien ile göz göze geldiği bir gün onun da kendisi gibi düşündüğüne ve bu sistemi değiştirmek istediğine inanır. Bu onun gizlice bir günlük satın alıp, günlük tutmasına neden olur. Günlüğe defalarca 'Kahrolsun Büyük Birader" yazan Winston, düşünce suçu işlemiş olduğu için Düşünce Polisi'nin kendisini eninde sonunda yakalayacağını düşündüğünden günlük tutmaktan vazgeçmez. Bununla birlikte Roman Dairesi'nde çalışan esmer ve güzel Julia'yı da fark etmeden izlemektedir. Julia'nın fanatik davranışları ve aldığı görevler nedeniyle Parti'ye bağlı bir üye hatta bir casus olduğunu düşünür. Özellikle Gençlik Antiseks Örgütü'nün al kemerini taşıdığı için kıza nefret duymaya başlar. Bu romanda Parti içi aşk ve özellikle cinsellik yasaktır. Parti kişilerin biyolojik ihtiyaçları konusunda da her şeyde olduğu gibi ciddi bir baskı kurmaya çalışmaktadır. İnsanlar cinsel ilişkiden soğutulmaktadır. Her iki cins için de bekâreti özendirilen Gençlik Anti-Seks Örgütü vardır. Çiftlerin evliliklerine Parti içinden bir kurul karar vermekte ve aralarında fiziksel bir çekim olan çiftlerin evlenmelerine izin verilmektedir. Evliliğin tek amacı partiye hizmet eden çocuklar yetiştirmektir. Bu çocuklar eğitim alarak gerektiğinde kendi anne ve babalarını da Düşünce Polisi'ne şikâyet ederek, parti için casusluk yapmaktadır.

Parti insanların yalnız kalmasını da yasaklamaktadır. Kişilerin iş zamanlarında olduğu gibi boş vakitlerinde de ne yapacakları belirlenmiştir. Parti, herkesin boş zamanlarını Dernek Merkezi'ndeki masa tenisi, tartışma grupları gibi kulüp faaliyetleri ile diğer Parti üyeleri ile birlikte geçirmelerini beklemektedir. Dernek Merkezi'ndeki toplantılara katılmayan kişiler dikkat çekerek kendilerini tehlikeye atmış olurlar. Bu kişilerden biri ise Winston'dır. Winston, Dernek Merkezi yerine proleterlerin yaşadığı

sokaklarda dolaşır. Günlüğü satın aldığı antikacı Bay Charrington'un dükkânına gider. Bay Charrington, aradan zaman geçmiş olsa da onu hemen tanır. Onunla geçmişten bahsetmek Winston'ın hoşuna gider ve bu dükkâna tekrar gelmeye karar verir. Hatta Bay Charrington'un dükkânının üst katında, eskiden karısıyla yaşadıkları odayı kiralamayı bile düşünür. Winston, satın aldığı eski zamanlara ait içinde mercan olan cam, yuvarlak bir kağıt ağırlığı ile dükkandan ayrılır. Dönüş yolunda siyah saçlı kıza rastlar ve onun casus olduğunu düşündüğünden yasaklı bölgede karşılaşmalarından tedirgin olur. Bir an kızını öldürmeyi düşünür ama korktuğu için bu düşünceden hemen vazgeçer. Bu olaydan kısa bir zaman sonra bakanlıkta Julia ile karşılaştığında, kız onun eline gizlice bir kağıt tutuşturur. Bu kağıtta "Seni Seviyorum" yazmaktadır. Winston buna çok şaşırır ve bu durum karşısında heyecanlanır. Julia ve Winston gizlice, herkesten ve tele-ekranlardan saklanarak buluşma planı yaparlar. Julia da Winston gibi sistemden nefret eden ancak fark edilmemek için sistemin her kuralına uyan biridir ancak Winston'dan farklı olarak geçmişten, devrimden ve devrim için savaşanlardan habersizdir. Julia'nın sisteme karşı olmasının sebebi, sistemin kendi çıkarları ile ters düşmesidir. Aralarındaki görüş farkına rağmen Winston ve Julia birbirlerini severler. Birkaç kere Julia'nın planladığı gibi, onun önerdiği yerlerde buluşurlar. Sonra da Winston'ın kiraladığı Bay Charrington'ın dükkânının üst katında buluşmaya başlarlar.

O'Brien'in, Winston'un gazetede Yenikonuş üzerine yazdığı bir makaleyi överek, sözlüğün son çıkan basımını görmek isterse evine gelebileceğini söylemesi Winston için çok heyecan verici bir olaydır. Winston bunun bir işaret olduğunu düşünmekte ve bunu uzun zamandır beklemektedir. Büyük bir tehlikeyi de göze alarak Julia ile birlikte O'Brien'in evine giderler. Onlar gelince O'Brien tele-ekranı kapatarak Winston'ın konuşmasını bekler. Winston sonunda tüm düşüncelerini; Büyük Birader'e, İngos ilkelerine karşı olduklarını anlatır. Kendisinin de aynı görüşte olduklarını fark ettiklerini söyleyerek, Kardeşlik örgütü için ne gerekiyorsa yapacaklarını ifade eder. Kendilerini ona adamak istediklerini de ekler. Bunun üzerine O'Brien tam da bu konuşmayı bekliyormuş gibi, uşağı rolündeki Martin'i de yanına çağırarak herkesi bir masa etrafında toplayıp Kardeşlik örgütünden söz eder. O'Brien Julia ve Winston'ın da artık bu örgütün üyesi olduğunu söyleyerek örgütün içeriği ve örgüt üyesi olmanın bedelleri konusunda bilgiler verir. Bunlar gizlilik, nasıl davranılması gerektiği, yeri geldiğinde masumları öldürmek, çocukların suratına asit atmak, yakalanıp hücreye atılmak, yüzleri değiştirilip tamamen başka bir hayata başlamak gibi durumları içermektedir. O'Brien

ayrıca örgüt üyelerinin birbirini tanımadığını, kişiler ölse de örgütün yaşamaya devam edeceğini vurgular. O'Brien, bir daha kendisini görmeyeceklerini söyleyerek, bir süre sonra en geç dört gün içinde okuyup geri yollaması koşuluyla Winston'a, Kitap'ı ulaştıracağını da ekler. Martin bu konuda kendisine yardımcı olacaktır. Birkaç gün sonra Winston'a beklediği kitap ulaşır. Kitabın adı Oligarşik Kolektivizm Kuram ve Uygulaması'dır. Winston bu kitabı, Bay Charrington'un kiraladığı odasında okumaya başlar. Kitapta sistemin devam edebilmesi için yoksul ve eğitimsiz kesimin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Gerçek zenginlik arttırılmadan endüstrinin devamı için savaşın gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Savaş endüstrisi, tüketim maddesi üretmeden işgücünü kullanır böylece insanlar meşgul edildikleri gibi üretim de sürekli bir halde devam eder. İç Parti üyeleri Dış Parti üyelerinden, onlar da proleterlerden daha iyi koşullarda yaşamaktadır. Bilim ise sırf Parti için kullanılır ve bağımsız düşünme olanağını tamamen yok etmek için vardır. Her üç güç de dünyayı ele geçirme çabasıdadır ancak bunu gerçekleştiremez. Bunun nedeni ise başka bir toprağı ele geçirseler bile oranın halkının kültürünü kendi kültürlerine katamayacaklarının farkında olmalarıdır. Tarihte hep üst, orta ve alt sınıf olmak üzere üç sınıf olduğu, üst sınıfın durumunu korumak, orta sınıfın üst sınıf yerine geçmek, alt sınıfın ise herkesin eşit olduğu bir toplum istediği üzerinde durulmaktadır. Alt sınıf kötü hayat şartları nedeniyle bu isteğine hiçbir zaman ulaşamamıştır. Buna ek olarak sınıflar arasında bir değişim gözlemlendiğinde de alttaki sınıflar yine sömürülmeye devam edilmektedir. Böylece dünyada makineleşmeyle birlikte sağlanan eşitlik düşüncesi, sınıflar arası yaratılan bu bağımlılıkla etkisiz hale getirilmektedir.

Özel hayat ise televizyonun alıcı ve verici olarak kullanılmasıyla birlikte son bulmuştur. Televizyonun kullanımıyla yurttaşlar sürekli gözetim altında tutulmaktadır. Yarı işsiz, becerikli ve iktidar arzusunda olan bir sınıfın kuşkuculuğundan ve uyanışından endişe duyulduğu için, bu potansiyel tehlikenin eğitimle denetlenmesi sağlanmaktadır.

Winston ve Julia Bay Charrington'ın odasında oldukları bir günde, hiç beklemedikleri bir anda duvardaki resim çerçevesinin arkasından bir ses gelince orada aslında bir tele-ekranın gizli olduğunu anlarlar. Hemen ardından da içeriye siyah kıyafetli coplu görevliler ve aslında bir Düşünce Polisi olan Bay Charrington girer. Winston önce tele-ekranlı bir hücreye konur. Burada Gerçek Bakanlığı'ndan iş arkadaşı Tom Parsons'a, şair Ampleforth'a da rastlar. Suçlular sürekli gelip gitmektedir. Bir gün

O'Brien da aynı hücreye atılınca Winston şaşırır ve ona "Demek sizi de mi yakaladılar?" diye sorar. Bu soruyu O'Brien "Beni çoktan yakalamışlardı" diye cevaplar. Winston sonraki aşamalarda şiddetli bir şekilde dövülmeye ve konuşturulmaya başlar. Winston işlemediği suçları bile itiraf eder. Bir ara sorgusunu yapan kişiler Parti aydınları olur. Bu kişiler onu kendi düşünceleriyle çeliştirip, Parti'ye bağlılığını sorgulayarak Winston'ın kafasının karışmasına neden olur. Böylece Winston kendisinden söylenmesi istenen her şeyi söyler hale gelir. Winston bir süre sonra onu yakalatıp, işkence ettiren, sorgulatan ve dayak yemesini durduran kişinin O'Brien olduğunu öğrenir. O'Brien yedi seneden beri Winston'ı izlediğini söyler. Bütün bu yapılanlardan sonra geriye kalan çift düşündür. O'Brien, kendisi Winston'a işkence ederek ona doğru bildiği her şeyin tam tersinin doğru olduğunu benimsetmeye çalışmaktadır. Bu arada okuduğu Kitap'ı da yazarlardan biridir. Parti'nin tüm bunları yapma nedeninin iktidarın sürekliliğini sağlamak olduğunu ve diğer oligarşilerden farklı olarak akla hükmetmek olduğu söyler. Winston sonunda acıdan kendinden geçer. O'Brien Winston'ın geçmesi gereken aşamaları; öğrenme, anlama ve kabullenme olarak sıralar. Winston'ın kabullenme aşaması ise kişilerin en büyük kâbuslarıyla yüzleştirildikleri '101 Numaralı Oda'da olacaktır. O'Brien'ı, Winston'ı bu odada en büyük kâbusu olan sıçanlarla yüzleştirir ve onlarla tehdit eder. Sıçanların yüzüne saldırıp, kendisini parçalamasından dehşete düşen Winston ruhundaki insanlığı ve Julia'ya olan sevgisini silerek "Julia'ya yapın! Beni bırakın! Julia'ya yapın! İstediginizi yapın ona umurumda değil. Yüzünü parolasınlar, her yerini yalayıp yutsunlar" diye bağırır. Bu O'Brien'in duymak istediği bir cevaptır. Böylece sıçanların kafesini kapatır. Winston duygularından bütünüyle arındırıldıktan sonra hayata döndürülür. Artık daha iyi bir konumda daha iyi bir maaşla çalışmaktadır. En önemlisi nefret ettiği Büyük Birader'i sevmektedir.

3.1.2. Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi

Çalışmada incelenen romanların analizinde niteliksel yöntemlerden; söylem analizi yöntemi uygulanmıştır. Bunun nedeni, söylem analizinin edebiyat (metin) analizi için şüphesiz ki en uygun yöntem olmasıdır.

Foucault söylemi; herhangi bir kültürdeki algılama şemalarını, dil ve bilgiyi aynı şekilde denetleyen kültürel bir kod olarak ifade etmektedir. Başta Foucault olmak üzere

diğer söylem kuramcılarına göre, bu kuramın en önemli ilgi alanlarından biri; söylemin kuramsal dayanaklarını, insanların görüş noktalarını ve konumlarını, bunların olanak verdiği güç ilişkilerini çözümlenektir. Söylem kuramı aynı zamanda söylemi; farklı grupların hegemonya, anlam ve ideoloji üretimi için çaba harcadıkları bir uğraş alanı olarak görmektir. (Mutlu, 1994: 203-204).

“Söylem çözümlenmesi, antropoloji, etnografya, mikro sosyoloji, algısal ve sosyal psikoloji, şiir tekniği, retorik, stilistik, dilbilim, göstergebilim ile metin ve konuşmanın yapılarını, işlevlerini ve süreçlerini, sistematik olarak ele alan diğer insan ve toplum bilimlerinden, 1960’larla 1970’ler arasında, disiplinler ötesi bir alan olarak ortaya çıkmıştır” (Van Dijk’ten Aktaran Atabek, 2007:164) ⁶

“Dilin veya dil benzeri diğer temsil sistemlerinin toplumsal ve ideolojik boyutlarını çözümlenmeyle ilgilenen eleştirel bir yaklaşım” (Mutlu, 1994:204) olarak tanımlanan söylem analizi, bir okuma olup gerçeği değil de anlama dayalı bir sonuca ulaşma hedefindedir. Söylem literatürünün toplumsal sınıfları gruplara indirgeyen bir anlayışı vardır. Söylem analizinde sınıflar değil, ‘dili kullananlar’ bulunmaktadır. Eleştirel söylem analizinin başlıca kuramcıları, eleştirelliğin Marksist kökenlerin altını çizmektedir. Söylem analizi ise “fikirlerin, anlayışların ve bilincin üretimi, her şeyden önce doğrudan doğruya insanların maddi faaliyetlerine ve karşılıklı maddi ilişkilerine, gerçek yaşamın diline bağlıdır” diyen Marx’ın (1999:44) materyalizminden oldukça uzak kalmaktadır (Marx’dan Aktaran Atabek, 2007, 152-153). “Söylem çözümlenmesinin özelliklerinden biri de metin ve konuşmayı, söylemin çeşitli düzey ya da boyutlarını açıklamak üzere geliştirilen kuramlar aracılığıyla tanımlamaktır” (Atabek, 2007: 166).

Van Dijk ‘in söylem analizinde mikro ve makro olmak üzere birçok strateji vardır. Mikro stratejiler daha çok dilbilimsel analizleri içerir. Makro stratejiler ise diğerlerinden daha esnek ve daha bulgusal bir yöntemdir. Metnin hikâyesini içererek ana temasını verir, ayrıca metinle şekillenir. Makro strateji kurmaca ya da gerçek bir dünya ile ilgilidir. Önemli olan hakkında bilgisi olunan ve sosyokültürel etkileşimlerin bir parçası

---

⁶ Van Dijk, (1991).”Media Contents The Interdisciplinary Study of news as discourse” Handbook of Qualitative Methods for Mass Communication Research içinde. Der:K.Bruhn-Jensen ve N.Jankowski. Londra: Routledge. S.108-120.

olmasıdır. Bu yüzden makro stratejideki dört önemli soru; kim, nasıl, neden ve ne zamandır.⁷ (Van Dijk'ten Aktaran Çelik, 2010:60).

Van Dijk, söylem analizinde üç önemli boyut olduğundan söz eder: Bunlar linguistik tarafından kullanılan dil, psikoloji tarafından kullanılan inançların iletişimi ve sosyal bilimler tarafından kullanılan sosyal olaylar arasındaki etkileşimdir. Söylemin öğelerini sosyal ve kültürel içerik ile ilişkilendirilen bu boyutların her biri kavramın bir ögesi haline gelmektedir. Böylelikle söylem analizi konuşmanın, metnin, içeriğin veya topluluğun makro ve mikro boyutlarının anlaşılması ile güç ve eşitsizlik gibi sosyal problemlerin kavranması için eleştirel bir yaklaşım olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir ⁸(Van Dijk'ten Aktaran Çelik, 2010:60).

Eleştirel Söylem Analizi, Foucault'nun söylemin düzeni ve güç ve bilgi formülasyonları, Gramsci'nin hegemonya kavramı ve Althusser'in devletin ideolojik aygıtları ve çağırma nosyonlarıyla şekillenmiştir. Söylem Analizinin temelinde, güncel dil ürünlerinin sosyal yapı ile diyalektik bir ilişki içinde olduğu yatmaktadır (Aktaran Çelik, 2010:61).⁹

Van Dijk söylemdeki iktidarın bireysel değil, toplumsal olduğunu dile getirir. Ona göre toplumsal iktidar ilişkileri etkileşim içinde belirlenmektedir. Toplumsal iktidarın uygulanması ve korunması için ideolojik bir çerçeve gerekmektedir. İktidar, karşı-iktidar biçimleri ya da hükmettiği grupların direnişleriyle ilişkili olarak analiz edilmelidir (Dijk, 2005:316-319).

“Söylem yoluyla toplumsal denetim uygulanmasının önemli bir koşulu söylemin denetimi ve bizzat söylemin üretimidir. Bundan dolayı merkez sorular şunlardır: Hangi durumlarda, kim, kime ne söyleyebilir ya da yazabilir? Çeşitli söylem biçimleri ya da türlerine ya da söylemin üretim araçlarına erişme imkânına kim sahiptir?” (Dijk, 2005:319).

Yalnızca söylem içinde ya da söylem yoluyla görünmeyen iktidar, aynı zamanda söylemin arkasındaki toplumsal bir güçtür. İktidar, söylem türlerine, içeriklerine ve tarzlarına sahip olduğundan dolaysız bir biçimde uygulanmaktadır (Dijk, 2005:320).

---

⁷ Theun Van Dijk, **Strategies of Discourse Comprehension**, Academic Press, London, 1983, s.15-16.

⁷Theun A.Van Dijk, **Discourse as Structure and Process Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction Volume 1**, Sage Publications, London, 1997, s. 1-5.

⁹ Jan Bloommaert, Chris Bulcaen, “Critical Discourse Analysis”, **Annual Review of Anthropology**, Vol.29, 2000, s.458).

Bourdieu'nun simgesel seçkinler dediği gazeteci, yazar, sanatçı, yönetmen ve akademisyenlerden oluşan gruplar eklemellenmenin üretim tarzını denetlemektedir. Bu gruplar kendi iktidar bölgeleri içinde, söyleme karar verme özgürlüğüne sahiptirler. Bu simgesel iktidar, kamusal tartışmaların gündemini oluşturabilecek toplumsal bilgi, inanç, tutum, norm, değer, ahlak ve ideolojilerin üreticisidir. Buna bağlı olarak simgesel iktidar aynı zamanda ideolojik bir iktidar biçimidir. Siyasi, askeri ve ekonomik seçkinlerin yanı sıra, simgesel seçkinler de ideolojik iktidarda rol oynamaktadır (Dijk, 2005:321).

Van Dijk'e göre ideoloji "önyargı, bilgi, kanaat, tutum ve toplumsal tasarımlar gibi diğer toplumsal bilişlerin oluşumunu, dönüşümünü ve uygulanmasını denetleyen karmaşık bir bilişsel çerçevedir" (Dijk, 2005:324). Buna bağlı olarak söylem, "ideolojilerin yeniden üretiminde ve günlük ifadelerde vazgeçilmez bir rol oynamaktadır" (Dijk, 2003:13).

Van Dijk söylemin iktidarı ele geçirme yöntemlerini; hukuki ya da diğer kurumsal yaptırımlarla, reklam ve propaganda gibi ikna yöntemleriyle, gelecekteki olası durumların betimlenmesi yoluyla, simgesel seçkinlerin yayınladıkları basılı eserler aracılığıyla açıklamaktadır (Dijk, 2005:327-328). Genellikle ikna edici özelliği olan söylemsel iktidarın gizlenebilmesindeki en önemli strateji, güçsüzleri kendilerinden istenilen eylemlerin onların çıkarları için olduğuna ikna edilmesidir (Dijk, 2005: 360).

Norman Fairclough eleştirel söylem analizini, dilin "söylem olarak çözümlenmesi" anlamında ifade etmektedir. Bu bağlamda dili, diğerleriyle diyalektik olarak bağlantılanmış toplumsal sürecin bir ögesi olarak görmektedir. Bu, eleştirel toplumsal bilimlerin geleneği içindeki belirsiz diyalektik bağlantıları araştırmaya çalışan söylemin eleştirel bir analizidir. Eleştirel söylem analizi Fairclough'a göre "disiplinlerötesi" bir yöntemdir. Kısaca bu yöntem uygulanırken kişi, diğer disiplinlerle, kuramlarla ve yöntemlerle diyaloga girip, analizi kendi mantığını kullanarak gerçekleştirmektedir. Eleştirel söylem analizi, Foucault'cu, postmodern, postyapısalcı gibi diğer eleştirel yaklaşımlardan sözlü, yazılı ve çok-medyalı metinler bağlamında ayrılmaktadır (Fairclough, 2003:188-189). Söylem, toplumsal uygulamalarda başlıca üç yolla kendini göstermektedir. Birincisi, bir uygulamadaki toplumsal etkinliktir. Bir ülkenin yönetiminde görev almak buna örnek verilebilir. İkincisi söylemin temsillerde

kendini göstermesidir. Üçüncüsü ise kimliklerin oluşturulmasındaki var olma biçimi olarak söylemdir (Fairclough, 2003:174).

Tez çalışmasında, metin incelemesi söz konusu olduğu için analiz yöntemi olarak söylem analizi seçilmiştir. Bu yöntem, incelenen romanlarda oluşturulan söylemin toplumsal ve ideolojik boyutlarını çözümlenmeye yönelik eleştirel bir yaklaşım olarak kullanılmıştır.

Çalışmanın araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir: Romanlarda yer alan kitle iletişim araçları ne dereceye kadar bağımsızdır? Romanlarda yer alan kitle iletişim araçları iktidarın işleyişine mi hizmet etmektedir? Romanlarda kitle iletişim araçları nasıl bir propaganda aracı olarak hizmet ederler?

Cesur Yeni Dünya ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanları eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenerek araştırma sorularına cevap bu bölümde aranmıştır.

3.2. *Cesur Yeni Dünya* ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* Romanlarının İncelenmesi

Bu bölümde, öncelikle Lasswell'in kitle iletişim araçları ve propaganda üzerindeki çalışmasıyla bağlantılı olarak *Cesur Yeni Dünya* ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanlarında medya ve kitle iletişim araçlarının temsiliyeti ele alınacaktır. Sonra sırasıyla romandaki karakterlerin 'kitle kültürü' tartışmaları bağlamında analizi yapılacaktır, Stuart Hall'ın temsil kuramı, dil, söylem ve gerçeğin inşasının romanlardaki işleyişi incelenecektir. Ele alınan romanlar, Foucault'nun iktidar, kontrol ve kapatılma kavramları, disiplin ve kontrol toplumunun işleyişinin değerlendirilmesi açısından verimli bir analiz alanı olarak tartışılacaktır. Ayrıca ideolojinin incelenen romanlardaki işleyişi ele alınacaktır. Son olarak da Hall'ın 'Kodlama ve Kodaçımı' çalışması referans alınarak, medya izleyicisi konusunda vurguladığı medya kodlarını eleştirel bir süzgeçten geçirerek alımlayan roman karakterleri incelenecektir.

3.2.1. İletişim ve Kitle İletişim Araçlarının Romanlarda Temsili

İncelenen romanlar distopya türünde olduğu için bu eserlerde tıpkı teknolojik gelişmeler, akıl, bilim gibi enformasyon da kötü amaçla kullanılmaktadır. Enformasyon gazete, dergi, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları ile kitlelere ulaştırılmaktadır.

Toplumsal olarak dayatılan kitle iletişim araçlarının seçimi planlıdır. İktidar bunu bilinçli bir şekilde kendi lehine propaganda yapmak için kullanmaktadır. Bunun yanı sıra incelenen iki romanda da kitle iletişim araçları, iktidarın baskı aracı olarak kullanılmaktadır. *Cesur Yeni Dünya*'daki karakterler kitle iletişim araçları ile sürekli olarak düzeysiz bir eğlenceye koşullandırıldıkları için fark etmeseler de baskı altındadırlar. Bu durumdan rahatsız olmaları dışlanmalarına neden olacağı için, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanındaki gibi şiddetli bir baskı içermese de kontrol sağlanmaktadır. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ün gözetim toplumunda baskının katı örnekleri sıkça görülmektedir. Televizyon ve radyo özelliğiyle birlikte sesleri ve hareketleri de kaydeden tele-ekranın dışında, kırsal kesimde Parti üyelerinin seslerini kaydeden gizli mikrofonlar da bulunmaktadır. Böylece Okyanusya'da yaşayan Parti üyeleri kendilerini hep Büyük Birader izleyip, dinliyormuş gibi tedirgin hissetmektedirler. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ün totaliter sisteminde verilmek istenen de hep korku ve tedirginliktir.

Lasswell' e göre kitle iletişim araçlarının işlevlerinden biri eğitimidir. Bu eğitim yalnız günlük bilgi vermek anlamında değil, insanların geçmişleriyle ilgili olarak bilgilendirmeyi de içerdiği için analiz edilen iki romanda da kitle iletişim araçlarının bu işlevi son derece sınırlıdır. Bunun nedeni iki romanda da temsil edilen düzenin geçmişi kendi çıkarları doğrultusunda silip yeniden yazması, böylece iktidarın kontrol, gözetim ve disiplini sağlamasıdır. Bilindiği üzere insan davranışlarını belirli bir fikir çerçevesinde güdüleme ve yönlendirme propagandanın temel işlevidir (Tekinalp Uzun, 81-82). Toplumun bazı kesimleri, kitle iletişim araçlarını kullanarak, diğer kesimler üzerinde etki yaratmaya, onları belli tavır alışı, tutum oluşturma ve davranış geliştirme biçimlerine yönlendirirler (Güngör, 2011-1:235).

Cesur Yeni Dünya romanında en etkili propaganda yöntemi 'hipnopedy' denilen uykuda koşullandırma yöntemidir. İktidar bu yöntem sayesinde kişilere bebekliklerinden itibaren ait oldukları sınıfı sevdirebilir, kendilerini topluluğa ait hissetmelerini sağlar. İktidar, Dünya Devleti'nin tüm kurallarını, doktrinlerini kişiyi hipnotize ederek benimsetmektedir. Tatlı bir ses tonu kullanılarak yapılan sayısız tekrarlar sonucunda bireyler robotlaşır, hangi gruptan olursa olsun düşünme ve sorgulama yeteneklerini kaybeder ve itaat eder. Böylece bireyler sorumlulukları olan işle uğraşır, boş zamanlarında ise hayatlarını anlamsız ve çılgınca tüketerek harcamaktadır. Tüketimin, söz konusu romanda önemli bir yeri olması nedeniyle tüketim olgusu analizin devamında ayrıca incelenecektir. Kitle iletişim araçları ve

propaganda aracı olarak kullanılan hipnopedya yöntemi, sesin kitleleri etkileme gücü açısından radyonun önemini hatırlatmaktadır. Burada radyo eskisi gibi bilgi alıp, kültürel anlamda katkı sağlamak için değil aksine kişileri uyuşturup itaatkâr bireylere dönüştürmek, hatta şiddeti körüklemek için vardır. Romanda süregelen bu propaganda yöntemi sayesinde Dünya Devleti iktidarı, kontrolü ve disiplini hep elinde tutmaktadır.

Bu romanda propaganda aracı olarak gazeteler de sıklıkla kullanılmaktadır. Söz edilen gazeteler; Saatbaşı Radyosu, Soluk Yeşil Gama Gazetesi, tek heceli sözcüklerden oluşan Delta Günlüğü, New York Times, Frankfurt Dört-Boyutlu Uzay, Fordgil Bilim Gözlemcisi'dir.

Enformasyonun sürekli bir gözetim, baskı, şiddet ve işkence unsuru olarak verilip işlendiği *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanında gazete propaganda amacıyla çok yoğun olarak kullanılan bir kitle iletişim aracıdır. Gerçek Bakanlığı'na bağlı olan Arşiv Dairesi'nin Kayıt Bölümü'nde çalışan Winston karakteri, aldığı emirler doğrultusunda Times Gazetesi üzerinde sürekli değişiklikler yapar. Yazıları, fotoğrafları ve kayıtları siler ya da değiştirip tekrar yazar. Bir anlamda daha sonra değinileceği üzere tarih yazımına katkıda bulunur. Winston'ın işinin ayrıntıları şu satırlarla verilir:

“Size, İngos hakkındaki bilginiz ve Parti'nin ne demenizi istediğine ilişkin sezginiz dışında yol gösteren hiçbir şeyin olmadığı, ince sahtecilik işleriydi bunlar. Winston bu işlerin ustasıydı. Times'ın tümüyle Yenisöylem'le yazılmış başyazılarının düzeltilmesi işinin ona verildiği bile olmuştu” (Orwell, 2014:68).

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında, yoğun bir şekilde propaganda amacıyla kullanılan diğer bir kitle iletişim aracı ise tele-ekranlardır. Tele-ekranlar genelde görsel ve işitsel olarak kitleye hitap etmekle birlikte, bazen de propagandalarını sadece işitsel olarak gerçekleştirip, radyonun görevini de üstlenirler. Tele-ekranların yaptığı propagandaya aşağıdaki paragraf örnek olarak verilebilir;

“Tele-ekranlar sabahtan akşama kadar sayıp döktükleri iç bayılıcı istatistiklerle, insanların artık daha çok yiyecek, daha çok giysi, daha iyi evler, daha çok eğlence olanağı bulabildiklerini, elli yıl önceye oranla daha uzun yaşayıp daha az çalıştıklarını, daha yapılı, daha sağlıklı, daha güçlü, daha mutlu, daha zeki olduklarını, daha iyi eğitim gördüklerini kanıtlamaya çabalıyordu” (Orwell, 2014:99).

Kitle iletişim araçları yukarıda görüldüğü gibi propagandayı gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanılırken bazıları ise kontrol edilmekte, işlevsizleştirilmekte, 'dikkatli' kullanılmakta ya da kişiler o nesneye ihtiyaç duymaz hale getirilmektedir. Bu kitle iletişim araçlarının başında kitap gelmektedir. Kitap, incelenen romanlarda iktidarın tehlikeli gördüğü, bunun için yok edilmesi, kendisine ihtiyaç duyulmayan,

unutturulmak istenen bir kitle iletişim aracıdır. Kitaplar, hem baskıcı sistemlerin dayattığı kurallarla çelişen düşünceler hem de insanların tutsak olduğu sahte mutluluk dolu yaşamlarına ters gelen duyguları örneğin acı, hayal kırıklığı, hüznün, insanı huzursuz edebilecek her türden duyguyu barındırdıkları için okunması istenmez.

Cesur Yeni Dünya romanında da durum böyledir, kütüphanede sadece kaynak kitaplar bulunmaktadır. Eskiye, geçmişe tahammülün olmadığı bu romanda, kitapların yasak olmasının iki nedeni vardır. Birincisi eskiyi hatırlatıp, tüketimi önleyecekleri düşüncesi, ikincisi ise Dünya Devleti'ndeki kişilerin kitapları okudukları takdirde bilinçlenecekleri ve düzeni sorgulamaya başlayacakları endişesidir. Yasaklamaktan daha etkili bir yöntem olduğuna inandıkları için Dünya Devleti'ndeki kişiler Yeni-Pavlovcu Şartlandırma Merkezi odalarında bireylere elektrik şoku vererek, onları kitaplardan korkar hale getirirler. Böylece kişiler kitap okuma ihtiyacı hissetmezler ve neden çevrede hiç kitap olmadığını sorgulamazlar. Onlar tarihsel olan hiçbir şeyin barınmadığı bu dünyada, edebiyat ve sanatın yokluğunu hissetmeyecek kadar duyarsız ve yüzeysel kişiler haline gelir. Romanda Kuluçka Şartlandırma Müdürü, koşullandırma yönteminin sonucunu şu şekilde açıklamaktadır: “Kitaplara ve çiçeklere, eskiden psikologların “içgüdüsel” dediği bir nefret besleyerek büyüyecekler. Refleksleri değişmez bir biçimde şartlandırılır. Hayatları boyunca kitaplardan ve botanikten uzakta, güvende olacaklar” (Huxley, 2007: 45).

Örneğin, Shakespeare gibi yazarların kitapları geçmişi, insana ait özellikleri barındırdığı için yasaktır. Romanda Vahşi John ile Dünya Denetçisi Mustafa Mond karakterleri arasında geçen şu diyalog Shakespeare kitaplarının neden yasaklandığını anlamak adına önem taşımaktadır:

“Fakat niye yasaklandı? dedi Vahşi. Shakespeare okumuş bir insanla karşılaşmanın heyecanıyla, geçici bir süre için başka her şeyi unutmuştu.

Denetçi omuzlarını silkti. “Çünkü eski; asıl nedeni bu. Burada eski şeyler işimize yaramaz.”

“Muhteşem olsalar bile mi?”

“Özellikle de muhteşemseler. Güzellik çekicidir ve biz insanlarımızın eski şeylere kapılmalarını istemeyiz. Yeni şeyleri sevmelerini isteriz” (Huxley, 2007:283).

Kitap bütünlüklü, kesintisiz anlatım biçimiyle tarihselliği barındırması nedeniyle fiziksel varlığının çok ötesinde bir anlama sahiptir. Kitap bir toplumun zihniyeti ve bilinci konusunda bize bilgi verir. Toplumsal belleği, geçmişi simgeleyen kitap Thomas Carlyle'a göre bütün bir tarihi ifade etmektedir. Kitap, diğer kitle iletişim araçlarından farklı olarak kapsamlı ve faydalı bir geçmişin var olduğu hissini pekiştirmektedir.

Kitaplarda tarih, canlı bir dünya olarak aktarılmaktadır (Postman, 2012:152-153). Walter Benjamin, anlatının modernite ile uğradığı dönüşümün insan deneyimi üzerinde yol açtığı değişiklikleri ele alırken, roman ve gazete arasındaki farkı şöyle açıklamaktadır:

“Dilin zayıflaması ve romanın konumunu yitirmesi gazetelerden kaynaklanmaktadır. Enformasyon endüstrisinin büyümesi toplumsal sınıflar ve kitlelerin ayrıştırılmasıyla derinden ilişkilidir. Enformasyon ‘yenilik, kısalık ve hepsinden öte, tekil haberler arasındaki bağlantısızlığa’ dayanır. Enformasyonun anlık doğası, modern sanayi toplumunun parçalanmış, ani ve uçucu tabiatını yansıtmaktadır. Dolayısıyla enformasyon geleneğin parçası haline gelmez” (Benjamin, 2015:46-49 Aktaran: Kang).

Bu bağlamda Henry Ford’dan sonraki gelişmiş iş bölümüne dayalı tüketim toplumunun anlatıldığı *Cesur Yeni Dünya*’da enformasyona dayalı bir toplum biçimi vardır, ‘gelenek’ ve ‘tarihsellik’ dışlanır. Makineleşme ile artan iş bölümü beraberinde yabancılaşmayı getirmekte, yabancılaşma yaşayan bireyler de tüketim yaparak bu duyguyu yenmeye çalışmışlardır.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında ise kitaplar yasaktır. Söz edilen romanda yasaklanmayan kitaplar ise Parti tarafından yazılan ve çocukların eğitiminde kullanılan tarih kitaplarıdır. Winston bu kitabı Zafer Konutları’ndaki komşusu Bayan Parsons’dan okumak için ödünç alır. Bu kitapta; Londra’nın Devrim’den önceki sefil hali; yoksulluk, çocukların köle gibi çalıştırılıp kırbaçlanması anlatılmaktadır. Üstünde durulan konu ise kapitalizmin sebep olduğu ayrımcılıktır. Kapitalistleri zengin, ayrımcı, açgözlü olarak tasvir eden Parti kendi yaptığı haksızlıkları ise görmezden gelir (Orwell, 2014: 97-98). Bu durum ilerleyen kısımda ayrıntılı olarak incelenecektir.

Romanın baskı, korku ve şiddet ortamında düşünce özgürlüğünün kanıtı olan kitapların varlığı düşünülemez. Sansürle ezilen toplum kendine otosansür uygular hale gelmekte ve bir süre sonra durum kanıksanmaktadır. Bu çok tehlikeli ve tüketici bir alışkanlıktır. Yasaklarla; düşünceler, hayaller, dil, tarih, geçmiş ve gelecek kısaca insana dair ne varsa yok olmaktadır. Örneğin;

“Kitaplıkta kitaptan başka her şey vardı. Kitap aramaları her yerde olduğu gibi proleter mahallelerinde de büyük bir titizlikle gerçekleştirilmiş, ele geçirilen tüm kitaplar yok edilmişti. Okyanusya’nın herhangi bir yerinde 1960’tan önce basılmış bir kitap bulmak hemen hemen olanaksızdı” (Orwell, 2014:122).

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört adlı eserde Okyanusya’nın lideri ‘Büyük Birader’in’ en büyük düşmanı olan Emmanuel Goldstein adlı karakterin kaleme aldığı söylenen kitabın varlığından söz edilmektedir. Bulunması zaten zor olan kitabı okumak yasaktır. Onu, İç Parti üyesi O’Brien karakteri aracılığıyla elde eden Winston, Parti hakkında

ayrıntılı bilgi edinir. ‘Oligarşik Kolektivizmin Teori ve Pratiği’ adlı propaganda amacıyla kullanılan bu kitap aslında bir tuzaktır. O’Brien da onun yazılmasına yardım edenler arasındadır. Winston özgür düşünce ve kurtuluşa dair tek umudun da aslında gerçek olmadığını kısa süre içinde anlayacaktır.

Bu nedenlerle kitapların yasaklanması mevzusu, incelenen romanların analizi bakımından önemlidir. Onlara uygulanan sansür ve romanlardaki karakterlerin sisteme ayak uydurmak için uyguladıkları otosansürün, analiz açısından ayrı bir önem taşıması nedeniyle ayrıntılı olarak verilmiştir.

Kitle iletişim araçlarının diğer işlevlerinden biri de gözetleme işlevidir (Lasswell) Bu işlevi de incelenen romanlarda televizyonlar yerine getirmektedir. Söz edilen romanlarda iktidarın kullandığı en etkili kitle iletişim araçlarından biri televizyondur. Romanlarda geçen çoğu mekânda televizyon sürekli açık olup kişilerin özel hayatının odak noktasında yer almaktadır. İktidar bunu hem propaganda, hem de gerçeklerden kaçış için sunulan eğlencelerle toplumu uyuşturmak, bilinçsizleştirmek, kültürü tahrip etmek amacıyla kullanır; ‘televizyon kitleleri enformasyon bombardımanına tutup tepkisizleştirmekte, düşünme ve değerlendirme yeteneklerini azaltıp hafızalarına zarar vermektedir’ (Postman,2012:209). Bu durumun en belirgin örneği *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanında yer alır.

Bu romanda, Orwell ileri teknolojinin iktidar tarafından insanları nasıl denetim altına alacağını vurgular. Her yerde bulunan tele ekranlarla insanlar sürekli izlenmekte, gözlenmekte ve dinlenmektedir. “Foucault’a göre panoptisizm hapisanelerin yanı sıra, dolaylı bir biçimde medya ve diğer güçlü sosyal kurumlara da yerleştirilebilir. Özellikle televizyon açık söylemsel biçimler üreterek disiplin ve gözetim ediminde bulunma gücüne sahiptir” (Laughey, 2010:114). Tele-ekranlar bir taraftan televizyon gibi sürekli yayın yaparken diğer taraftan da, kişileri her an gözetleyip nefes alıp verişlerini bile ölçerek kayıt yapabilmektedir. Bu sayede romandaki karakterler her an gözetlenme ihtimali ve tehdidiyle yaşarlar;

“Tele-ekran aynı anda hem alıcı hem de verici işlevi görüyordu. Fısıltıyla konuşmadığı sürece Winston’ın çıkardığı her ses tele-ekran tarafından alınıyordu; dahası, madeni levhanın görüş alanında kaldığı sürece Winston işitilmekle kalmıyor, görülebiliyordu da. Hiç kuşkusuz ne zaman izlendiğinizi anlamanız olanaksızdı. Düşünce Polisi’nin, kime ne zaman ve hangi sistemle bağlandığını kestirmek çok zordu. Herkesi her an izliyor da olabiliyordu. Ama size istedikleri zaman bağlanabildikleri açıktı” (Orwell, 2014:27).

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında insanların izlenip gözetlenmedikleri bir an ve kendilerine ait özel hayatları bile yoktur. Bu durumu şu satırlar açıklar: “Hep sizi izleyen o gözler ve sizi sarıp kuşatan o ses. Uykuda ya da uyanık, çalışırken ya da yemek yerken, içeride ya da dışarıda, banyoda ya da yatakta kaçış yoktu. Kafatasınızın içindeki birkaç santimetre küp dışında, hiçbir şey sizin değildi” (Orwell, 2014:51).

Bu romanda baskı ve işkence altında tutulan karakterler aynı zamanda sürekli bir görsel, işitsel enformasyon bombardımanına tutulmaktadır. Parti'nin, iktidarın gücünü ve devamlılığını sağlamak için yardım aldığı kitle iletişim araçlarından en etkili televizyon, romandaki adıyla tele-ekranlardır. Tele-ekranlar aracılığıyla romanda geçen karakterler önce düşünme ve analiz etme yetilerini sonra sırasıyla hafızalarını ve tarihlerini unutmaktadır. Tarihin kolayca unutulduğu bir toplumda ise tamamen kurmaca bir tarih yazmak çok kolaylaşmaktadır. Televizyonun bize en kötü hizmeti ciddi söylem alanlarını haber, politika, bilim, eğitim, ticaret, din gibi konuları birleştirip onları eğlence paketlerine dönüştürerek vermesidir. Postman bunun önemli bir sorun olduğuna dikkat çekmektedir (Postman, 2012: 101, 177).

Bu durumun yarattığı tehlikeye Bourdieu da şu şekilde dikkat çekmektedir;

“Televizyonun sıradan kullanımına ilişkin siyasal tehlikeler, görüntünün, edebiyat eleştirmenlerince gerçek etkisi olarak adlandırılan şeyi yaratabilmek, gösterebilmek ve gösterdiği şeye inandırabilmek gibi bir özelliği olmasından kaynaklanmaktadır, dahası televizyon gösterirken gizler” (Bourdieu, 1997: 25).

Dolayısıyla televizyonun totaliter rejimlerdeki bu sürekli gözetleyen, kontrol eden işlevi dışında Postman'ın da ifade ettiği üzere ‘haber, politika, bilim, eğitim, ticaret, din gibi konuları eğlence paketi olarak vermek’ gibi bir özelliği daha vardır (Postman, 2012:101). Bahsedilen bütün bu temaların eğlence olarak sunulması özelliği *Cesur Yeni Dünya* romanında net olarak gözlenmektedir. *Cesur Yeni Dünya*'da karakterler sık sık ‘duyusal film’ denen son derece basit, estetik ve sanat değerinden yoksun sadece bedensel zevkleri ön planda tutan, düşük düzeyli filmler izlemektedir. İşin ilginç ve düşündürücü yanı bu filmler karakterlerden en zeki olanları bile eğlendirebilmektedir. Bu durum bize iktidarın propagandalarını oluşturmada ne kadar sistematik ve başarılı olduğunun yanı sıra, baskı gerektiğinde de eğlence yoluyla denetimi sağladığını göstermektedir (ayrıca bkz. Kışkırtma Foucault).

Kısaca özetlersek *Cesur Yeni Dünya*'da en etkili kitle iletişim aracı olan radyonun yanı sıra, gazete, televizyon, televizör, sinema gibi kitle iletişim araçları da

kullanılmaktadır. Karakterler radyo, sentetik müzik kutusunun dışında koku ve renk orgu da kullanmaktadırlar. Radyo ve televizyon neredeyse sürekli açık tutulmaktadır. Bu romanda kitle iletişim araçları görünürde eğlence, zevk, boş zamanı doldurmak, Dünya Devleti'ndeki kişileri mutlu etmek için kullanılır. Dünya Devleti'nin asıl amacı ise kitle iletişim araçlarını eğlence kaynağı olarak kullanıp, toplumu denetlemektir.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında ise; gazete, radyo ve televizyon gibi kullanılan tele-ekran dışında, Parti'nin kırsal bölgelerde kişilerin sesini kaydedip, onları tanımalarını sağlayan gizli mikrofonlar da kullanılmaktadır. Bu romanda kitle iletişim araçları baskı, kontrol, gözetleme amacıyla kullanılmakta, romanın totaliter ve kasvetli atmosferine katkıda bulunmaktadır.

Bu bölümde açıkça sergilendiği gibi kitle iletişim araçları incelenen iki romanda da farklı biçimlerde işlemekle beraber aynı amaca hizmet ederler; 'toplumun denetimi'. Bu eğlence ya da baskı yolu ile sağlanabilmektedir. *Cesur Yeni Dünya* romanında eğlence yoluyla gerçekleştirilen denetim, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanında ise baskı yoluyla sağlanmaktadır. İktidarın gücünü ve sürekliliğini sürdürme yöntemleri arasında kitle toplumu ve kültür endüstrisinin de önemli etkisi vardır. Bir sonraki kısımda bu etkiler üzerinde durulacaktır.

3.2.2. Kitle Toplumu ve Sosyal Tabakalaşma

Cesur Yeni Dünya ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanlarında kitle toplumu ve kültür endüstrisi çok önem taşımaktadır. Öncelikle bunlarla bağlantılı olarak romanlardan sınıf ayrımıyla ilgili bazı örnekler vermek kitle toplumunun aktarılması açısından yararlı olacaktır.

Cesur Yeni Dünya'da anlatılan Dünya Devleti'nde kişiler doğal yollardan doğmamakta, kuluçka makinelerinde üretilip şişeden alınmaktadır. Kişilerin zekâsı, fiziksel ve karakter özellikleri Sosyal Belirleme Odası'nda belirlenir. Herkes bir sınıfa aittir. Toplumsal tabakalaşma bu sınıflarla belirlenir; zekâsı en düşük olup siyah giyen Epsilon'lar, haki giyen Delta'lar, yeşil giyen Gama'lar, dut rengi giyen Beta'lar ve en zeki ve entelektüel gri giyen Alfa'lardır. İleride hangi mesleği ya da işi yapabilecekleri de buna göre belirlenir. Bu sınıflardan hem fiziksel hem de zihinsel özellikleri nedeniyle en ayrıcalıklı olan Alfa'lardır. Onların Dünya Devleti'nde saygın bir yeri, hepsinin geçerli bir mesleği ve işi vardır. Beta'lardan sonra gelen üç grup Gama, Delta ve yarı moronlardan oluşan Epsilonlar ise daha çok zekâlarına uygun olan işlerde çalışırlar. Dünya Devleti'ndeki sistemde toplumun sürekliliği için her sınıftan kişiye ihtiyaç

vardır. Her sınıfın yapabilecekleri ve sorumlulukları ayrıdır. Herkes birey değil toplumun bir parçasıdır. Bu nedenle Dünya Devleti'nin sloganlarından biri de 'topluluk'tur. Dünya Devleti bunu Şartlandırma yöntemini kullanarak sağlamaktadır. Şartlandırmanın amacı ise romanda "insanlara, kaçınılmaz toplumsal yazgılarını sevdirmek" (Huxley, 2007:39) olarak verilir. Dünya Devleti Denetçi'si Mustafa Mond'un bununla ilgili verdiği bir örnek bu durumun açıklanmasında yardımcı olacaktır;

"Alfa olarak şişeden alınmış, Alfa olarak şartlandırılmış bir insan, Epsilon Yarı Moronların işini yapmak zorunda kalsaydı çıldırır- çıldırır ya da her şeyi kırıp dökmeye başlardı. Alfalar, Alfa işi yaptırmak koşuluyla, tamamıyla sosyalleşebilirler. Epsilonlara özgü özverileri yalnızca Epsilonlardan bekleyebilirsiniz, çünkü Epsilonlar için bunlar özveri değil, en az direniş sınırıdır. Şartlandırması, koşması beklenen sınırı zaten çizmiştir. Elinde değildir, yazgısı önceden belirlenmiştir. Şişeden alındıktan sonra da şişede kalmaya devam eder- çocuksu ve embriyonik saplantılarla dolu görünmez bir şişede. Elbette her birimiz bir şişede geçiririz yaşamımızı. Ama eğer Alfa isek, şişelerimiz görece daha büyüktür. Daha dar bir alanla sınırlandırılıysaydık, sürekli acı çekmemiz gerekirdi. Üst sınıfların yapay şampanyasını alt sınıfların şişelerine dökemezsiniz" (Huxley, 2007:287-288).

Bu romandaki Dünya Devleti'nde sınıflar arasında fiziksel ve zihinsel farklılıklarının yanı sıra, çalışma saatlerinde de farklılıklar olduğu gözlenmektedir. Dünya Devleti'nin en alt sınıfında yer alan Epsilonların iş saatlerindeki fazlalığını yine Denetçi Mond şu satırlarla ifade eder;

"Emekçilerin kendi menfaatleri için; onlara fazla boş zaman ızdırabı çektirmek zalimlikten başka bir şey olamaz. Tarımda da böyle bu. İstesek her ürünü sentetik olarak üretebiliriz. Ama üretmiyoruz. Nüfusun üçte birini tarlada tutmayı yeğliyoruz. Kendi menfaatleri gereği- çünkü gıdayı topraktan elde etmek, fabrikada üretmekten daha uzun sürüyor. Üstelik istikrarımızı da düşünmek zorundayız. Değişmek istemiyoruz. Her değişim, istikrar için bir tehdit unsurudur" (Huxley, 2007:289).

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında ise temsil edilen iktidar; İç Parti üyeleri, Dış Parti üyeleri ve Proleterler olmak üzere üç toplumsal tabakaya ayrılmıştır. Bunlardan siyah tulum giyen İç Parti üyeleri en ayrıcalıklı kesimdir. Parti'nin kontrolü altında olsa da mavi tulum giyen Dış Parti üyelerinden çok daha rahat ve kaliteli bir hayat sürmektedirler. İç Parti üyeleri ve Dış Parti üyeleri arasındaki fark şu satırlarla açıklanmaktadır;

"Yirminci yüzyılın başlarındaki ölçütlere baktığımızda, bir İç Parti üyesinin bile çok yalın bir yaşam sürdüğünü, çalışarak yaşadığını görürüz. Ama yine de, sahip olduğu birkaç lüks- dayalı döşeli birkaç apartman dairesi, daha iyi kumaştan yapılmış giysiler, yemeği, içkisi ve tütününün daha kaliteli olması, iki üç uşağının bulunması, özel arabası ya da helikopterinin olması- onu bir Dış Parti üyesinden farklı bir konuma yerleştirir" (Orwell, 2014:222).

Parti'nin denetiminde olmayan Proleterler yoksul, aç, eğitimsiz ve sefil bir kesimi oluşturmaktadır. Dış Parti üyesi olan Winston'ın bu kötü koşullara rağmen onlarla ilgili düşünceleri şu satırlarla ifade edilir; “Bir partiye, bir ülkeye ya da bir düşünceye değil, birbirlerine bağlıydılar” (Orwell, 2014:195). Proleterler bu özellikleriyle, Winston'ın gözünde ‘insan’ olarak tanımlanır ve ‘umudu’ simgeler (bkz.Orwell, 2014:107,195). Parti'nin denetiminde olan Dış Parti üyelerini ise proleterlerden biraz daha iyi koşullarda yaşayan ama proleterler gibi özgür olmayan kişiler oluşturur. Onlar, Parti adına çeşitli görevlerde çalışıp, faaliyetlerde bulunurlar. Romadaki sınıfsal farklılıkların temelinde yatan sonuç, eşitlik duygusunu ortadan kaldırmak olarak verilebilir. Bunun Goldstein'in kitabında da açıklanan nedeni ise şu şekilde ifade edilir; “eşitliğin olduğu yerde akıl ağır basabilirdi. Bu, önünde sonunda olacaktı, güç bilince dönüşecekti” (Orwell, 2014:252).

Söz edilen romanda çalışma saatleri incelendiğinde proleterlerin hayatta kalmak için zor şartlara rağmen yoğun bir şekilde çalıştıklarını görürüz. Parti'nin denetiminde olan Dış Parti üyelerinin de uzun ve yorucu çalışma saatleri vardır. Özellikle Nefret Haftası gibi önemli zamanlarda daha fazla çalışmaktadırlar. Bu durum şu satırlarla açıklanır; “Beş günde doksan saatten fazla çalışmıştı. Bakanlık'taki herkes aynı durumdaydı” (Orwell, 2014:210).

Kitle toplumuna bakıldığında tektipleşme de yoğun olarak görülmektedir. Bu romanda Dünya Devleti'nin sloganında bile ‘özdeşlik’ yer almaktadır. Çalışmada incelenen iki romanda da tek tipleşmeye ait örnekler görülmektedir. *Cesur Yeni Dünya* romanındaki Dünya Devleti'nde uygulanan Bokanovskileştirme yöntemi bu örneklerden biridir. Söz edilen yöntemi şu şekilde açıklamak yerinde olacaktır, “döllenen yumurtalar tomurcuklanıp, ayrı embriyolar halinde sülale gruplarına bölünerek çoğalıyorlardı” (Huxley, 2007:195). Bokanovskileştirilmiş tek bir yumurtanın ürünleri olan alt gruplardan bazı kesimler ise birbirine fiziksel açıdan çok benzeyen standart erkek ve kadınlardır. Böylece bir grup birbirine benzer düzinelerce ikizden oluşmaktadır (Huxley, 2007:28). Bunun daha detaylı bir örneği olarak romandan şu satırlar verilebilir; “birkaç Delta-Eksi görevliye seslenip makinesini iterek çatıya çıkarmalarını söyledi. Hangarda çalışan personel tek bir Bokanovski Grubu'ndandı ve adamlar ikizdi, ufak tefek, esmer çirkin ikizler” (Huxley, 2007:97). Tektipleştirmenin uç örneklerinden biri olan bu yöntemin İstikrarı sağlamak için gerekliliğini Dünya Devleti Denetçi'si Mond şu sözlerle aktarır; “Bokanovski Grupları her şeyin üzerine inşa edildiği temeli

oluşturmaktadır. Bu gruplar devlet denen jeti sapmasız rotasında, dengede tutan ciroskoptur” (Huxley: 2007:287).

Buna benzer bir tabakalaşma *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanında da görülmektedir. “Winston kantine bir kez daha göz gezdirdi. Hemen herkes çirkindi, üstelik sırtlarında şu birbirinin aynı mavi tulumlar olmasa da bir şey değişmeyecekti” (Orwell, 2014: 85). Bunun gibi bir diğer örnek de şu satırlarda görülmektedir;

“Havaşeridi Bir’de yaşayanların çoğu ufak tefek, kara kuru, biçimsiz insanlardı. Bakanlıkların şu böceksi tiplerden geçilmemesi ne kadar tuhaftı: genç yaşta göbek bağlayan, kısa bacaklı, oradan oraya seğirtip duran, çipil gözlü, ablak suratlı, yerden bitme bir sürü adam. Anlaşılan, Parti’nin egemenliğinde en çok bu tipler yetişiyordu” (Orwell, 2014:85).

Tektipleşmenin diğer bir örneği, Winston’ın Gerçek Bakanlığı’ndan iş arkadaşı ve Zafer Konutları’ndan komşusu olan Tom Parsons karakteri tarafından verilmektedir. Yedi yaşındaki kızının iki arkadaşıyla birlikte ‘tuhaf bir adamı’ gizlice takip edip devriyelere ihbar etmesini şu şekilde aktarmaktadır; “Kızı kuşkulandıran ne olmuş, biliyor musun? Adamın ayakkabıları bir tuhafmış; daha önce kimsede öyle ayakkabı görmediğini söylüyor bizim kız. O yüzden adamın yabancı olma olasılığı yüksekmiş” (Orwell, 2014:82). Tektipleşen bireyler kitle toplumunun amacını pekiştirmektedir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri de romanından aktarılan şu satırlarla verilmiştir;

“Parti’nin erişmeye çalıştığı ülkü, muazzam, dehşetengiz ve heybetli bir şeydi: ürkünç makineler ve korku salan silahlardan oluşan bir çelik ve bir beton dünyası; uygun adım yürüyen, hepsi aynı şeyleri düşünen ve aynı sloganları atan, durmadan çalışan, savaşan, zafer kazanan, zulmeden bir savaşçılar ve bağınazlar ulusu; hepsinin yüzü birbirine benzeyen üç yüz milyon insan” (Orwell, 2014:99).

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında partili kadınların da tektipleştirilmesinden sıklıkla söz edilmektedir. Partili kadınlar da tulumlar giymektedir. Onların proleter kadınlar gibi makyaj yapıp, koku sürmeleri yasaktır. Onlardan sürekli iffetli olmaları beklenmektedir. Parti koyduğu kurallarıyla, onları ‘erişilmez’ kılar (Orwell, 2014:88-89, 93). Partinin uyguladığı baskı ve yasaklar nedeniyle kadınların, kadınlıklarını yaşama hakkı yoktur. Julia bu baskıyı, Bay Charrington’ın odasını kiralayan Winston’a şu sözlerle dile getirir; “Bu odadan içeri girdiğimde, Partili bir yoldaş değil, bir kadın olacağım” (Orwell, 2014:172).

Kitle toplumuyla sağlanmak istenen birliğin ilginç hatta sıra dışı örnekleri de vardır. *Cesur Yeni Dünya*’da bunun örneği; karakterlerin Dayanışma Ayini sırasında sentetik müzik eşliğinde, ‘zararsız bir uyuşturucu olan somanın da etkisiyle ilahiler

söyleyerek Ford ile bütünleşmek için yaptıkları danslardır. Bu durum romanda şu satırlarla verilmektedir;

“Daire şeklinde dans eden bir dans grubu misali, her biri ellerini önündekinin kalçasına koyarak döne döne dans ediyor, bir ağızdan haykırıyor, müziğin ritmine uyarak ayaklarını vuruyor, elleriyle öndekinin kalçasını dövüyordu; on iki çift el tek bir elmişçesine dövüyor, on iki kalça tek bir kalça misali şaklıyordu. On iki birleşmiş, bir olmuştu” (Huxley, 2007:121).

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında ise buna benzer bir durum Parti'nin, Halk Düşmanı ilan ettiği Goldstein'a yönelik İki Dakikalık Nefret gösterileridir. Burada kendinden geçen bireyler şu şekilde aktarılmaktadır:

“İki Dakikalık Nefret'in en korkunç yanı, insanın katılmak zorunda olması değil, katılmaktan kendini alamamasıydı. Otuz saniye sonra en küçük bir zorlamaya gerek kalmıyordu. Tüm topluluk, elektrik akımına kapılmışçasına, ürkünç bir kin ve nefretle azgınlaşıyor, öldürme, işkence yapma, yüzleri bir balyozla yamyassı etme isteği ne kapılıyor, insanlar ellerinde olmadan yüzleri kaskatı kesilerek çılgınlar gibi bağırıp çağırıyorlardı” (Orwell, 2014:38).

Romanlardaki kitle toplumu ve sosyal tabakalaşmaya ilişkin bu analizlerden sonra aşağıdaki kısımda kitle toplumu ve kültür endüstrisi açısından değerlendirmelere yer verilecektir.

3.2.3. Kitle Toplumu ve Kültür Endüstrisi

Cesur Yeni Dünya romanında temsil edilen Dünya Devleti'nin sloganı ‘Topluluk, Özdeşlik ve İstikrar’dır. Bunu sağlamak için de iktidar radyo, gazete, televizyon gibi kitle iletişim araçlarını etkin olarak kullanmaktadır. Bunun için en küçük ayrıntı bile atlanmamıştır. Dünya Devleti'ndeki bütün sınıfların gazetesi ayrıdır. Karakterlerin zekâlarına göre ve iktidarın çıkarı doğrultusunda bilgi verilmektedir. Böylece iktidar propagandalarını yaparken okuyucu tarafından hiçbir şüpheye yer bırakmaz. Gazetelerde her grubun okumak istediği şeyler yer almaktadır. Dünya Devleti'nin sloganı ‘topluluk, özdeşlik ve istikrar’ tüm kitle iletişim araçları ile sağlanmaktadır.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında Parti, proleterleri her fırsatta aşağılamakla birlikte, onların gelişimini engellemek için de sistematik hareket etmektedir. Kültürü denetleyip elinde tutmakta ve dayatılan kültürü gruplara göre ayırmaktadır. Bununla ilgili olarak romandan şu kısım verilebilir:

“Arşiv Dairesi de, asıl işi geçmişi yeniden düzenlemek değil, Okyanusya yurttaşlarına gazetelerini, filmlerini, ders kitaplarını, tele-ekran programlarını, oyunlarını, romanlarını-heykelden slogana, lirik bir şiirden biyolojik bir incelemeye, çocuklar için alfabelerden Yenisöylem sözlüğüne, akla gelebilecek her türlü haber, bilgi ve eğlenceyi-sağlamak olan Gerçek Bakanlığı'nın bir bölümüydü yalnızca. Üstelik Bakanlığın, Parti'nin çok çeşitli gereksinimlerini sağlamakla kalmaması, tüm bu işleri proletarya için de daha düşük bir

düzye de gerçekleştirmesi gerekiyordu. Proleterlerin edebiyatı, müziği, tiyatrosu ve eğlencesiyle ilgilenen pek çok daire vardı. Spor, cinayet haberleri ve astrolojiden başka bir Şey içermeyen beş para etmez gazeteler, i gıcıklayıcı ucuz romanlar, seks sahneleriyle dolu filmler, uyakdüşüren diye bilinen özel bir kaleydoskopta tümüyle mekanik bir biçimde bestelenen hisli şarkılar buralarda üretiliyordu” (Orwell, 2014:67-68).

Cesur Yeni Dünya’da kültür endüstrisinin yansıması ve etkileri *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanına göre daha belirgin bir şekilde görölmektedir. Ford’dan sonra 632 yılında geçen bu roman tüketimi arttırıp sürekli kılmayı hedeflediği için seri üretim yapılmaktadır. Bilindiği üzere kültür endüstrisinin asıl amacı kitleleri tüketecekleri ürünleri sağlayarak kontrol altında tutmak ve idare etmektir. Söz edilen bu romanda toplum geçmiş ve tarih bilgisinden, kültüründen; sanat, estetik gibi insanın ruhunu ve zihnini geliştirecek alanlardan yoksun bırakılmaktadır. İnsanların sadece haz duygusu ön planda tutularak düşünme ve sorgulama yetenekleri yok edilerek, tamamen eğlence olarak sunulan yüzeysel Şeylerle vakit öldürmesidir. Bölümün ilk kısımda da söz edilen ‘duyusal filmler’ buna örnektir. Dünya Devleti Denetçi’si Mond bu durumu romandan alınan şu sözlerle açıklamaktadır; “İstikrar karşılığında ödememiz gereken bedel işte bu. Mutluluk ile eskiden insanların güzel sanatlar dediği Şey arasında seçim yapmak gerekir. Biz, güzel sanatlardan fedakârlıkta bulunduk. Onun yerine duyusal filmlerimiz ve kokulu orgumuz var” (Huxley, 2007:285).

Romanda temsil edilen toplumda kişilerin birbirine bağlılığı, aşk, sevgi ve aile gibi kavramların gelişmemesinin nedeni manevi değerleri yok edip tamamen tüketime odaklı bir toplum yapısını oluşturmaktır. Böyle bir toplumda tüketime engel oluşturmamak için doğa sevgisi de yok edilmektedir. Daha önce belirtildiği üzere *Cesur Yeni Dünya*’da kişiler Pavlovcu Koşullandırma Yöntemi ile kitaplardan olduğu gibi doğadan da aynı yöntemle; elektrik şokuyla uzaklaştırılmaktadır. Bu durum, insanların boş zamanlarını da üretici düşünce ihtimallerinden arındırıp tamamen tüketime yönlendirmek amacıyla yapılmaktadır.

Tüketimin sürekliliğini sağlamak için söz konusu romanda insanlar şişeler içinde, istenilen fiziksel ve zihinsel özelliklerde tıpkı bir tüketim maddesi gibi kullanılmak üzere seri bir şekilde üretilmektedir. Tüketim toplumunun bir parçası olarak üretilip sistemin ihtiyacı doğrultusunda sınıflandırılan bu dünyada zaman zaman üretim hataları da olmaktadır. Bernard Marx, Helmholtz Watson gibi, ilerleyen kısımlarda ayrıntılı yer verilecek olan bu karakterler söz konusu hatalı üretimlere örnek oluşturmaktadır.

Normatif düzenden sapan bu karakterler bir tür ‘anomi’ içindedirler (bkz Durkheim anomie kavramı).¹⁰

İncelenen ikinci roman olan *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört’ün* totaliter ve otoriter rejimi bir tüketim toplumu yapısı değildir. Bu romanda temsil edilen toplumdaki kişiler sürekli bir baskı, korku ve gözetim altında olup yaşam mücadelesi içindedirler. Bu kişiler tüketime değil, yoksunluğa alıştırılıp sömürülmektedirler. Bu yoksunluğu romandan alınmış şu satırlar ortaya koymaktadır: “Parti dükkânlarının sağlayamadığı şeyler o kadar çoktu ki. Bu bazen düğme oluyordu, bazen örgü yünü, bazen ayakkabı bağı; şimdi de jilet bulunmuyordu işte” (Orwell, 2014:73).

“Kantine göz gezdirdi. Alçak tavanlı bir salon, bir sürü beden sirtüne sirtüne kararttığı duvarlar; insanların dirsek dirseğe oturmalarını gerektirecek kadar bitişik düzen yerleştirilmiş eski püskü madeni masalar ve iskemleler; eğri büğrü kaşıklar, ezik büzük tepsiler, kaba saba beyaz kulplu bardaklar; tüm yüzeyler yağ içinde, her çatlak kir dolu; ve kötü cin, kötü kahve, yavan türlü ve kirli giysi kokularının birbirine karıştığı ekşimsi, baygın bir koku. İnsanın içinden bütün benliğiyle isyan etmek geliyordu, hakkı olan bir şey elinden alınmış gibi bir duyguya kapılıyordu insan. Winston geçmişi düşündüğünde de aklına farklı bir şey gelmiyordu. Yeterince yiyecek bulabildiği, delik deşik çoraplar ve iç çamaşırları giymediği, evdeki eşyaların kırık dökük olmadığı bir dönem anımsamıyordu; odalar doğru dürüst ısınmazdı, metrolar hep tıklım tıklımdı, evler dökülüyordu, ekmelekler kapkara, çay kıt kıtınaydı, kahve bulaşık suyu gibiydi, sigara bulmak her zaman sorun olmuştu; şu yapay cin dışında tek bir şey yoktu ki ucuz ve bol olsun. Ve bu sıkıntı, pislik ve kıtlık, bitmek bilmeyen kışlar, yapış yapış çoraplar, hiçbir zaman çalışmayan asansörler, bir türlü ısınmayan sular, pürtüklü sabunlar, dağılıveren sigaralar, tatsız tuzsuz yemekler” (Orwell, 2014:85).

Bu romandaki yoksunluklar ve yetersiz koşullar içinde tasvir edilen dünya, kapsamlı bir sosyalizm eleştirisidir. İktidardaki Parti, üyelerin beynini refah ve zafer, bolluk propagandalarıyla yıkmasına rağmen gerçekte sosyalizm anlamını kaybetmektedir. O da, dil gibi planlı bir şekilde, ifade ettiğinin tam tersi bir anlama getirilmektedir. Bu duruma rağmen romandaki itaat eden karakterler Parti’nin cömertliğine körü körüne inanmaktadır. Winston’ın Gerçek Bakanlığı’ndan iş arkadaşı Parsons da bu karakterlerden biridir. Tele-ekranda, Parti’nin yaşam koşullarını düzelttiğine dair propaganda amaçlı veriler aktarıldığında, bu verilerin doğruluğuna hiç sorgulamadan inanan Parsons karakterinin şu sözleri, içinde buldukları durumun paradoksunu ortaya koyması bakımından önemlidir: “Varlık Bakanlığı belli ki bu yıl büyük iş başarmış“, “Bana bak, Smith oğlum, bana verebilecek bir jiletin var mı?” (Orwell, 2014: 85). Parsons ve onun gibi karakterler ya aptal olduklarından, ya Parti’ye

¹⁰ 1.Durkheim’in ‘anomisi’, Karl Marx’ın ‘yabancılaşma’ kavramını hatırlatır, toplumsal normatif düzene adapte olamayan bireyler modernleşen toplumda anomie içine düşebilirler. Durkheim intiharı bir tür anomie olarak inceler (İntihar, 2015).

körü körüne bağlı olduklarından, ya da düzene ayak uyduracak kadar akıllı olduklarından en temel ihtiyaçlarının bile karşılanmadığını aslında görememektedirler. Romandan alınmış şu satırlarda dendiği gibi “Parti’nin varlığını sürdürmesi, Düşünce Polisi’nden bile çok, sorgusuz sualsiz inanan, körü körüne bağlanan böylelerine bağlıydı” (Orwell, 2014:46).

Romanların kitle toplumu ve kültür endüstrisi açısından yapılan bu değerlendirmesinden sonra söylem ve gerçeğin inşasının iktidar açısından önemi üzerinde durulacaktır.

3.2.4. Romanlarda Söylem ve Gerçeğin İnşası

Cesur Yeni Dünya’da sözcüklerin gücünün önemi şu satırlarla ifade edilir; “Sözsüz şartlandırma kaba ve toptancıdır; daha ince ayrımları sağlayamaz, daha karmaşık davranış biçimlerini benimsetemez. Bunun için sözlere ihtiyaç vardır, ama mantıksız sözlere. Kısacası, hipnopedyaya” (Huxley, 2007:53). Dünya Devleti propagandalarını dil aracılığıyla sağlamaktadır. Denetimini sürekli kılmak için söylemleriyle kendi gerçeğini oluşturur. İstikrarı ve mutluluğu sağlamak için gerçek kavramı bile anlamını kaybetmiştir. Kimse onu sorgulamamaktadır. Dünya Devleti’nde üstün zekâlı ve yetenekli Helmholtz Watson karakteri, Duygu Mühendisliği Üniversitesi’nin Yazı bölümünde hocalık yapmaktadır. Eğitim dışındaki zamanlarında ise Duygu Mühendisi olarak çalışmakta; Saatbaşı Radyosu gazetesinde yazı yazmakta, duyuşal film senaryoları, slogan ve hipnopedik tekerlemeler yaratmaktadır (Huxley, 2007:100). Bununla birlikte hep bir arayış içinde olan Helmholtz’a yazdıkları yeterli gelmemektedir. Bu durumu yakın arkadaşı olan Bernard Marx karakterine şu şekilde açıklar;

“Sözcükler bulmada oldukça ustayım, insanı bir iğnenin üstüne oturmuşçasına zıplatan sözcükler, çok yeni ve heyecan verici geliyorlar, ama aslında hipnopedik açıdan bilinen şeyler. Ancak bu yeterli görünmüyor. Sözcüklerin iyi olması yetmiyor; onları iyi bir amaç uğruna kullanmak gerekiyor” (Huxley, 2007:103).

Bahsedilen bu arayış, ilerleyen zamanlarda Watson’ın, otorite ile ters düşmesine neden olur. Bir gün Yüksek Duygu Mühendisliği kursunda üçüncü sınıf öğrencilerine ders vermektedir. Ahlakî Propaganda ve Reklamda Şiir Kullanımı dersinde, teknik örnekler vermek yerine, yeni yazmış olduğu şiiri okur. Şiirinin konusu ise yalnızlıktır. Watson’un öğrencilerine bu şiiri verme amaçlarından biri tepkilerini merak etmesi diğeri ise onlara şiiri yazarken hissettiklerini hissettirmek; bir anlamda propagandadır.

Watson'ın şiirinde, hipnopedyanın sürekli olarak kötülediği bir şey olan yalnızlığı övmesi Dünya Devleti'nce kabul edilecek bir durum değildir. Bu nedenle Watson'u öğrencileri Müdür'e şikâyet eder (Huxley, 2007:237). Bu da onun Dünya Devleti'nden Falkland Adaları'na sürülmesine neden olur.

Cesur Yeni Dünya'nın şiir seven karakteri Helmholtz, Kızılderili Köyü Malpais'ten gelen ve bu nedenle Vahşi olarak nitelendirilen John karakteri ile çok iyi anlaşmaktadır. Bunun nedeni John'un da şiiri çok seviyor olmasıdır. Shakespeare eserleri okuyarak büyüyen John ile sürekli şiirden konuşmaya başlarlar. Helmholtz, John'a kendi şiirlerinden okur. Bir gün John'un okuduğu Romeo ve Juliet oyununda ifade edilen duygulara güler ve bunları aptalca bulur, ancak ayrıntıları göz önüne alarak Shakespeare'i şu sözlerle över; "Bizim en iyi propaganda teknisyenlerimiz bu ihtiyarın yanında solda sıfır kalıyor" (Huxley, 2007:241).

Cesur Yeni Dünya'da söylem ve gerçeğin inşasının asıl amacı ise şu satırlarda verilir: "Evrensel mutluluk, çarkları sabit bir şekilde döndürür; gerçek ve güzellik bunu yapamaz. Tabii kitleler siyasi iktidarı ele geçirin, mutluluk, gerçekle güzelliğin yerini aldı" (Huxley, 2007:295).

Dilin düşüncelerin ifadesi ve aktarımı üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanında bilgi, bellek ve zaman kavramlarını sürekli kurgulamak Parti'nin mutlak gücünü pekiştirmektedir. Parti bu gücü dili kontrol ederek sağlayacağını farkındadır. Bunun amacını ve yöntemini daha ayrıntılı bir biçimde aktarmak için romandan bazı kısımları örnek vermek yerinde olacaktır; gerçeğin inşasına dair şu diyalog önemlidir; "Partiye göre geçmiş denetim altında tutan, geleceği de denetim altında tutar. Şimdi gerçek olan, sonsuza dek gerçektir. 'Gerçeklik denetimi' diyorlardı buna: Yenisöylem'de ise çift düşün" (Orwell, 2014:59). Okyanusya'nın resmi dili olan 'Yenisöylem'; partinin çıkarları doğrultusunda, ideolojik gereksinimlerini karşılamak üzere dilin yeniden biçimlendirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu dilin amacını, kendini bu işe adanmış filolog Syme karakteri şu cümleler ile açıklar;

"Dile son biçimini veriyoruz; başka bir dil konuşan kimse kalmadığında alacağı biçimini veriyoruz. Bana öyle geliyor ki, sizler asıl işimizin yeni sözcükler icat etmek olduğunu sanıyorsunuz. Oysa ilgisi yok! Sözcükleri yok ediyoruz; her gün onlarca, yüzlerce ortadan kaldırıyoruz. Dili en aza indiriyoruz. Yenisöylem'in tüm amacının, düşünce ufku daraltmak olduğunu anlamıyor musun? Sonunda düşünce suçunu tam anlamıyla olanaksız kılacağız, çünkü onu dile getirecek tek bir sözcük bile kalmayacak" (Orwell, 2014:75).

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında dil sürekli iktidar tarafından değiştirilip, dönüştürülmekte ve anlamsız bir hale getirilmektedir. Oluşan yapı artık dil değil söylemdir. Bu değişim de sistemin ve iktidarın gücünü göstermektedir. Bu romanda söylem ile gerçek arasında çok büyük bir fark vardır. Gerçek; romanda bahsedilen, Parti ile farklı düşündükleri için tehdit olarak görülüp buharlaştırılan karakterler gibi geçici ve değişken bir kavramdır. İktidar kontrolü, devletin baskı ve ideolojik aygıtlarını birlikte kullanarak gözetim ve işkence ile sağlamaktadır. “Foucault tarihsel ‘gerçek’le değil, söylemsel oluşumların, bir bilgi yığınına nasıl tam ve doğru sunuyormuş gibi gösterildiğiyle ilgilenir” (Hitchcock, 2013:202). *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*’te bunun yöntemi detaylı bir şekilde verilmektedir.

Romanın geçtiği Okyanusya’da, Winston’ın çalıştığı yer olan ‘Gerçek Bakanlığı’nın Arşiv Dairesi’nde gazetelerdeki bilgiler partinin çıkarları doğrultusunda sürekli değiştirilip gerçekler devamlı saptırılarak, gerçek sistematik olarak yeniden kurulur. Winston’ın Arşiv Dairesi’ndeki odasında bulunan basınçlı boruların birinden düzeltilecek eski sayılar, diğerinden ise düzeltmelerin nasıl yapılacağına dair yazılı mesajlar gelmektedir. Yok edilmesi istenen belgeler, ‘bellek deliği’ olarak adlandırılan bir yarıktan içeri atılır ve gizli dev fırınlara gönderilir. Tüm düzeltmeler yapılırca o sayı yeniden basılır ve eski sayı yok edilir ve arşivde asıl sayının yerini düzeltilmiş sayı alır. Bu işlem sadece gazeteler için değil siyasal ya da ideolojik bakımdan önem taşıyan her türlü şey için (kitap, süreli yayınlar, belge, fotoğraf, film, ses bandı, karikatür, poster, broşür) geçerlidir (Orwell, 2014:64). Bunun amacına aşağıda şu şekilde değinilmektedir;

“Geçmiş, günü gününe, nerdeyse dakikası dakikasına güncelleniyordu. Böylelikle, Parti’nin tüm öngörülerinin ne kadar doğru olduğu belgeleriyle kanıtlanmış oluyor; günün gereksinmeleriyle çelişen tüm haber ve görüşler kayıtlardan siliniyordu. Tüm tarih, gerektiği kadar sık sık kazınan ve yeniden yazılan bir palimpseste dönmüştü. Bu işlem uygulandıktan sonra, herhangi bir çarpıtmanın yapıldığını kanıtlama olanağı ortadan kalkıyordu” (Orwell, 2014:64-65).

Tıpkı dil gibi geçmişe ait her şey sistematik olarak silinip, değiştirilmektedir. Buna bir örnek vermek gerekirse; “Her şey bir sis bulutu içinde yitip gidiyordu. Geçmiş silinmekle kalmıyor, silindiği de unutuluyor, sonunda yalan gerçek olup çıkıyordu”(Orwell, 2014:100). Bu durum tarih yazımının da bir örneğidir. İlerleyen bölümde tarih yazımının üzerinde daha detaylı bir biçimde durulacaktır.

Analiz bölümünün bu kısmında incelenen romanlar söylem ve gerçeğin inşası başlığı altında Hall ve Foucault'nun bu konudaki görüşleriyle bağlantı kurularak verilmeye çalışılmıştır. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'te düşünce üzerindeki kontrol, dilin değiştirilip, anlamından uzaklaştırılması ile sağlanmaktadır. *Cesur Yeni Dünya*'daki dilin değişimi düşünceleri baskıcı bir biçimde kontrol etmeye yönelik olmasa da denetim fonksiyonunu yerine getirmektedir. Bir sonraki kısımda ise romanlar İktidar, Kontrol ve Kapatılma başlığı altında incelenecektir.

3.2.5. Romanlarda İktidar, Kontrol ve Kapatılma

İktidarın bütün söylemleri ve propagandaları kontrolü sağlamak ve sürdürmek amacıyla yapılmaktadır. Çalışmada incelenen romanlardan *Cesur Yeni Dünya* romanındaki karakterler *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanından çok farklı olarak yoksunluk, gözetim, baskı ve işkence korkusuyla değil; aşırı zevk, lüks, tüketim ve teknolojinin sağladığı konfor aracılığıyla kontrol altına alınmaktadır. Bu kişiler gerçek duygularından ve ruhlarından, insanlıklarından habersiz yaşamaktadırlar. 'Mutluluk vaadiyle' kontrol altında tutulduklarından bile habersizdirler.

İncelenen iki romanında da iktidarın kontrolü sağlamanın yöntemlerinden biri, kişilerin boş zamanlarını denetlemektir. *Cesur Yeni Dünya* romanındaki karakterlerin yalnız kalmaları sürekli olarak önlenmeye çalışılır. Kişiler yalnız başına kalmaktan nefret etmeye şartlandırılır. Bununla birlikte kitle iletişim araçları ve Engelli Golf gibi spor faaliyetleri aracılığıyla çeşitli yüzeysel eğlencelere maruz bırakılırlar. Kodaçımı yapabilen Helmholtz Watson, Bernard Marx ve Vahşi John dışında bu boş zaman etkinliklerinden rahatsız olup, yalnızlığı seven başka karakter yoktur. Dünya Devleti Denetçi'si Mustafa Mond bu durumu şu satırlarla ifade eder; "Şimdilerde insanlar hiç yalnız kalmıyorlar. İnsanların yalnızlıktan nefret etmelerini sağlıyoruz ve yaşamlarını hiç yalnız kalmayacak şekilde düzenliyoruz" (Huxley, 2007:303) Mond, kişileri neden yalnız bırakmadıklarını ise şu satırlarla açıklar;

"Eski, berbat günlerde, yaşlılar hayattan elini eteğini çeker, emekli olur, kendini dine verir, zamanlarını okumaya ve düşünmeye ayırırlardı- düşünmeye! Şimdilerde-gelişme budur, yaşlı insanlar çalışıyor, çiftleşiyor, keyiften başlarını kaldıracak zamanları yok, oturup düşünecek bir saniyeleri bile yok" (Huxley, 2007:86).

Boş zamanın kontrolü *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanında da üzerinde durulan bir konudur. Bu romanda karakterlerin çalışma saatleri çok yoğundur. Nefret Haftası

gibi özel zamanlarda Winston haftada altmış saat çalışmaktadır (bkz. Orwell, 2014:158). Karakterlerin iş dışındaki zamanlarını da diğer kişilerle bir arada geçirmeleri istenmektedir. Onlardan düzenli olarak Dernek Toplantıları'na katılıp, tartışma gruplarının konuşmalarını içeren Parti faaliyetlerini desteklemeleri ya da masa tenisi gibi aktivitelerle zaman geçirmeleri beklenir. Böylece hem kişilere kendi başlarına kalıp düşünebilecekleri zaman bırakılmamakta, hem de onların Parti'ye olan bağlılıkları güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Dernek Toplantıları'nda devamsızlık yapan dikkatleri üzerine çeker ve kendini tehlikeye atmış olur. Bu romanda uygulanan boş zamanları değerlendirme yöntemi ilerleyen kısımda değinileceği üzere baskı ve kontrol üzerinedir. Yalnızlığın Parti için neden bir tehdit olduğu aşağıdaki satırlarla açıklanmaktadır;

“Boş vakit ve güvenlik herkesçe paylaşıldığında, yoksulluğun serseme çevirdiği geniş kitleler okuryazar olacak, kendi başına düşünmeyi öğrenecek, o zaman da hiçbir işe yaramadığını sonunda fark ettiği ayrıcalıklı azınlığı ortadan kaldıracaktı. Hiyerarşik toplumun varlığı, uzun sürede, ancak yoksulluk ve cehalete yaslanarak sürebilirdi” (Orwell, 2014: 220).

İktidarın kontrolü sağlama yollarından biri tarih yazımıdır. Çalışmada incelenen iki romanda da tarih yazımı örnekleri bulunmaktadır. *Cesur Yeni Dünya* romanında Ford'un deyişiyle “Tarih saçmalaktır” (Huxley, 2007:60). Ford'un bu görüşü yüzünden de tarih öğretilmemektedir. Eskiye, geçmişe dair ne varsa yok edilmiştir. “Bunların yanında, bir de Geçmiş'e karşı bir kampanya başlatıldı; müzeler kapatıldı, tarihi anıtlar havaya uçuruldu (şansımıza çoğu zaten Dokuz Yıl Savaşları'nda yerle bir edilmişti); ve F.S. 150 yılından önce yayınlanmış tüm kitaplar yasaklandı” (Huxley, 2007:81). Bununla birlikte oldukça yıkıcı olaylar da yaşanmıştır. Britanya Müzesi katliamında iki bin ‘kültür hayranının’ dikloretil sülfid gazıyla zehirlenerek öldürülmesi buna örnek verilebilir. Sözü edilen bu durum ve olaylar kültürün tahribatından öte tarih yazımıdır. Dünya Devleti Denetçisi Mond'un şu sözleri tarih yazımının amacını ortaya koymaktadır; “O günden beri de kontrolü sürdürmekteyiz. Tabii, gerçek için pek iyi olmadı bu. Ama mutluluk için çok iyi oldu. Bedelsiz hiçbir şey yoktur” (Huxley, 2007:295). Burada Mond, Dünya Devleti'nin bir seçim yaparak, mutluluk için gerçeğe ait her şeyden vazgeçtiklerini ifade eder.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında ise tarih yazımı geçmişin her an ve sürekli olarak yeniden oluşturulmasıyla daha vurgulu bir şekilde ele alınmaktadır. Romanda tarih yazımına dair çok örnek bulunmaktadır.

“Kapitalizmin egemenliği altında geçen çağlarda değerli hiçbir Şey yapılmadığı söyleniyordu. İnsan, tarihi, kitaplardan öğrenemediği gibi mimariden de ğrenemiyordu. Heykeller, yazıtlar, anıtlar, sokak adları, geçmişe ışık tutabilecek her Şey sistemli bir biçimde deđiŐtirilmiŐti” (Orwell, 2014:123-124).

Winston her zaman geçmişe zlem duymakta ve bulunduğu zaman diliminden çok eski zamanlara ait bir nesne, eŐya bulduğuunda mutlu olmaktadır. Bu eşyaların yardımıyla içinde bulunduğu koşullara rağmen dayanma gücü bularak umut etmeyi sürdürebilmektedir. Eskici Dükkanı’ndan aldığı içinde mercan olan cam kre kağıt ağırlığı için; “Tarihin deđiŐtirmeyi unuttukları kcck bir parçası. Yüz yıl önceden bir bildiri, okumasını bilene kuşkusuz” (Orwell, 2014:175) demektedir. Winston’ın sevgilisi Julia ile aralarında geçen konuŐmada söyledikleri de tarih yazımının ayrıntılı örneklerinden biri olması açısından önemlidir;

“Devrim’le, Devrim’den önceki yıllarla ilgili hemen hiçbir Şey bilmiyoruz. Bütün kayıtlar ya yok edilmiş ya da çarpıtılmıŐ, bütün kitaplar yeniden yazılmış, bütün resimler yeniden yapılmış, bütün heykeller, sokaklar ve yapılar yeniden adlandırılmıŐ, bütün tarihler deđiŐtirilmiŐ. Üstelik bu işlem her gün, her dakika uygulanmaya devam ediyor. Tarih durdu. Parti’nin her zaman haklı olduğu sonsuz Şimdiden başka bir Şey yok. Geçmişin çarpıtıldığını biliyorum, ama bu çarpıtmaları ben yaptığım halde bunu asla kanıtlayamayacağım. İŞ bittikten sonra geride tek bir kanıt kalmıyor. Tek kanıt kafamın içinde ve benim anılarımı paylaŐacak bir kişi daha var mı, bilemiyorum” (Orwell, 2014:185).

Bununla birlikte tarih yazımı söz konusu olduğuunda tıpkı geçmişe ait cansız nesnelere gibi insanlar da bundan payını almaktadır. Romanda sıklıkla geçen ‘buharlaŐma’ sözcüğünün anlaşılması bakımından aşağıdaki satırları vermek yerinde olacaktır;

“Partinin yaptığı en korkunç Şeylerden biri de, sizi içgüdülerin, duyguların hiçbir işe yaramayacağına inandırmak, ama aynı zamanda sizi maddi dünya karşısında tümden gcsz kılmaktı. Bir kez Parti’nin buyruğu altına girdiniz mi, ne hissettiğiniz ya da ne hissetmediğiniz, ne yaptığınız ya da ne yapmaktan kaındığınız hiç fark etmiyordu. Ne yaparsanız yapın ortadan kayboluyordunuz; siz de silinip gidiyordunuz, yaptıklarınız da. Tarihin akıŐının dışına atılıyordunuz” (Orwell, 2014:195).

Winston, Gerçek Bakanlığı’nda yer alan Arşiv Dairesi’ndeki işi gereği gazetelerde yazılanları devamlı değiştirip, Parti’nin ifadesiyle düzenleyerek tarih yazımına katkıda bulunmaktadır. Winston, Times Gazetesi’ndeki yazı ve kayıtları düzenlerken Yoldaş Withers adlı eski bir İ Parti üyesini hiç yaşamamış gibi gösterir. Yoldaş Ogilvy adlı aslında hiç yaşamamış, kendi uydurduğu bir karakteri ise kahraman olarak verir. Bu durumu Şu satırlarla açıklar;

“Yaşayanların değil de ölülerin yaratılabilmesinin ne kadar tuhaf olduğunu geçirdi aklından. Yoldaş Ogilvy Őimdide hiç yaŐamamıŐtu ama, artık geçmişte yaŐıyordu; üstelik,

bu sahtecilik unutulduktan sonra, varlığı Charlemagne ya da Julius Caesar kadar gerçek, onlar kadar tanıtılabilecek olacaktır” (Orwell, 2014:72).

Foucault'nun 'Disiplin ve Ceza' adlı eserinde değindiği gibi sistem, toplum düzenine uymayan, farklı olan ve bu farklılıklarında ısrar eden kişileri deli olarak nitelendirmektedir. Bu kişiler özgürlüklerinden mahrum bırakılarak, sürekli kontrol altında tutulacakları, izole edilmiş mekânlar olan tımarhanelere tıkalı, orada toplumun diğer pasif bireylerinden biri oluncaya kadar tutulmaktadırlar. Yine aynı eserde söz edilen önemli bir tez de, suçlular için oluşturulan disiplin amaçlı tekniklerin okullar, hapisaneler, fabrikalar vs. gibi diğer denetim alanları için de model oluşturması ve hapisane disiplininin modern toplumun tamamına yayılmasıdır (Gutting, 2010:120-123) (Bkz. Foucault, Disiplin ve Ceza). *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanındaki klostrofobik atmosfer de bu durumun bir yansımasıdır. Mimari yapıların özellikleri de iktidarın kontrol gücünü desteklemektedir. Jeremy Bentham'ın 'her yeri gören yer' anlamına gelen Panoptikon'u, modern disiplin amaçlı gücün ideal mimarlık biçimidir (Foucault-2, 2013:295-297). 'Panoptik gözetim ve disiplin' (Bkz. Foucault) düşünce sistemi olarak *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanının tamamında görülmektedir.

“Modern iktidar çocuğu okulla, hastayı hastaneyle, deliyi tımarhaneyle, askeri orduyla, suçluyu hapisaneyle kuşatarak bireyselleştirmiş, kayıt altına almış, sayısal hale getirmiş, böylece egemen olmuştur. Her kişi bir yerde kayıtlı hale gelince, herkes denetim altında olacak, gözetim altında tutulacaktır. Modern iktidar büyük gözaltıdır” (Foucault, 2013:450).

Winston böyle bir sistemde belleğini yitirmediği için, deli olup olmadığını şu satırlarla sorgulamaktadır; “Belki de geçmişin değiştirilemeyeceğine inanmak delilik belirtisi olarak kabul ediliyordu. Bu inancı bir tek kendisi taşıyor olabilirdi ve eğer öyleyse, o zaman delinin tekiydi. Ama deliliği pek dert etmiyordu, onu asıl ürküten yanıyordu olabileceğiydi” (Orwell, 2014: 105).

Bu romanda, iktidarın denetimi sağlama yöntemleri ve bu konuda kişilerin üzerinde kurduğu baskılar çok çeşitlidir. Kişilerin bedenini, yüz ifadelerini, jest ve mimiklerini bile denetim altında tutan iktidar böylece kendisine karşı oluşabilecek en ufak bir tehdide bile yer bırakmadan kontrolünü sürekli kılar. Bunu da kitle iletişim araçlarından yardım alarak yapmaktadır. Bu kontrole örnek olarak şu satırlar verilebilir;

“Herkesin ortasında ya da tele-ekranın görüş alanı içindeyken düşüncelerinizi başıboş bırakmak çok tehlikelidir. En ufak bir şey sizi ele verebilirdi. Sürekli gözünüzün seğirmesi, farkında olmadan yüzünüzün kaygılı bir anlatıma bürünmesi, kendi kendinize söylenip durmanız, olağandışılık belirtisi gösteren ya da bir şeyler gizlediğiniz izlenimi uyandıran herhangi bir şey. Kaldı ki, yüzünüzde belirecek uygunsuz bir anlatım bile

(örneğin, bir zafer açıklanırken inanmamış görünmek) cezayı gerektiren bir suçtu. Yenisöylem’de bu suç için bir sözcük bile vardı: Yüzsuçu diyorlardı” (Orwell, 2014:87).

Bu romandaki diğer bir denetim yöntemlerinden biri ise kişilerin sürekli bir savaş ortamında olmasıdır. Savaşın amacının ortaya konması açısından şu satırların verilmesi yerinde olacaktır;

“Savaşın asıl yaptığı, yok etmektir, ama ille de insanları yok etmesi gerekmez, insan emeğinin ürünlerini de yok eder. Savaş, halk kitlelerini fazlasıyla rahata erdirecek, dolayısıyla uzun sürede kafalarının fazlasıyla çalışmasını sağlayacak araç gereç ve donatımı paramparça etmenin, stratosfere yollamanın ya da denizin dibine göndermenin bir yoludur. Savaş uğraşı, ilke olarak, her zaman halkın basit gereksinimleri karşılandıktan sonra geriye kalabilecek üretim fazlasını tüketecek biçimde tasarlanır. Uygulamada, halkın gereksinimleri hiçbir zaman yeterince değerlendirilmediği için, sonunda zorunlu gereksinimlerin yarısı hep eksik kalır; ama bu bir avantaj olarak görülür. Ayrıcalıklı kesimlere bile sıkıntı çektirmek, bilinçli bir tutumun sonucudur; çünkü genel bir yoksunluğun hüküm sürmesi küçük ayrıcalıkların önemini artırır ve böylece bir kesim ile öbürü arasındaki farkı büyütür” (Orwell, 2014: 221-222).

Modern toplum yapısında yaşanan topluma uyum çok önem taşımaktadır. En küçük bir farklılık tehdit olarak algılanmaktadır. Yöntemler farklı olsa da amaç iktidarın sürekliliğini sağlayıp kişileri kontrol ve gözetim altında tutmaktır. Karakterler temsil edilen toplumlara uyum sağlayamadıkları zaman *Cesur Yeni Dünya*’da dışlanıp, uzak adalara sürülmekte, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanında ise kişilere türlü yöntemlerle işkence edilip sonunda da varlıklarına dair bir iz bırakılmamakta; buharlaştırılmaktadır.

3.2.6. Romanlarda İdeolojinin Temsili

Althusser (2003) devletin baskı ile ideolojik aygıtlarını ayırmaktadır. Devletin baskı aygıtlarına ilişkin iki romandan da örnekler verilebilir. *Cesur Yeni Dünya* romanında şiddetten uzak, Dünya Devleti’nde yaşayanların mutluluğu üzerine bir düzen kurulmuş olmasına karşın çıkabilecek herhangi bir karışıklığı önlemek için polisler görev yapmaktadır. Polislerin varlığı ilk olarak, Delta’ları özgürleştirme amacıyla onlara verilen somaları almalarını engellemek için, onları avluya fırlatan John’un, Deltalar’ın saldırısına uğramasıyla görülür. Bu durum romanda şöyle dile getirilmektedir; “Tam bu anda (Forda şükürler olsun!), gaz maskesi takmış, patlak gözlü ve domuz burunlu polisler içeri girdiler”(Huxley, 2007:278). Polislerin yaptıkları ise şu satırlarla açıklanır;

“Omuzlarına kayışlarla tutturulmuş püskürtme makineleri taşıyan üç polis, havaya yoğun soma buharı püskürtüyordu. İki polis de seyyar Sentetik Müzik Kutusu’yla uğraşıyordu. Güçlü bir anezetikle doldurulmuş su tabancaları taşıyan dört polis kalabalığın arasına dalmıştı, her püskürtmede kavgacıların azgın olanlarından birini etkisiz hale getiriyorlardı” (Huxley, 2007:279).

Dünya Devleti'ne uyum sağlayamayanlar genellikle adalara gönderilmektedir ancak Denetçi Mond'un şu sözleri, "Dünya Devleti'nde hapisane olarak tanımlanabilecek bir yer olduğunu da göstermektedir; "Dünyada bu kadar çok ada olduğu için şanslıyız. Onlar olmasa ne yapardık, bilmiyorum. Herhalde hepinizi ölüm odalarına kapatmak zorunda kalırdık" (Huxley, 2007:296). Adaların varlığı sayesinde kişiler hapisaneye kapatılmadan kısmen daha özgür bir ortama gönderilmektedirler. Yine de Dünya Devleti'nin sistemine göre, adalar da bir tür hapisane olarak düşünülmektedir.

Bu romanda devletin ideolojik aygıtlarından özellikle kitle iletişim araçlarının, ailenin ve eğitim kurumlarının etkisi olduğu görülmektedir. Kitle iletişim araçlarına daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak değinilmiştir. Bu nedenle aile kavramının üzerinde durmak yerinde olacaktır. Aile kavramının *Cesur Yeni Dünya* romanındaki Dünya Devleti'nde yeri yoktur. Çocuklar Kuluçka Şartlandırma Merkezi'nde şişeden çıkarılmakta ve aileler tarafından değil de, uzmanlar tarafından büyütülüp yetiştirilmektedir. Bunu şu satırlar ortaya koymaktadır; "Fordumuz- ya da Freud'umuz, ki sırrına erişemediğimiz bir nedenle her ne zaman psikolojik konulardan söz etse kendine Freud derdi- aile hayatının korkunç tehlikelerini ilk ortaya koyan kişi olmuştur" (Huxley, 2007:65-66). Aile kavramı; sadizm, sapıklık, delilik, intihar gibi mutsuzluğun kaynağı olacak durumları çağrıştırmaları nedeniyle Dünya Devleti'nde yer almamaktadır (Huxley, 2007:66).

Dünya Devleti Denetçi'si Mond, öğrencilere eskiden olan kavramları anlatırken aile, aşk, tekeşlilik gibi kavramların tehlikesini:"Aile, tekeşlilik, romantizm. Her yerde bir özel hayat, her yerde bir ilgi odaklanması, itki ve enerjinin dar bir kanala yönlendirilişi" (Huxley, 2007:67) olarak açıklar. Bunun nedenini ise hipnopedik atasözünü hatırlatarak; "herkes, herkese aittir" (Huxley, 2007:67) diyerek belirtir. Bu atasözü, cinselliğin özgür ve hiçbir sevgi bağı olmadan yaşandığının da bir göstergesidir. Bunun asıl amacı güçlü bağlar olmadan topluluğu yönetmenin çok daha kolay olmasıdır. Dünya Devleti, sloganlarından biri olan 'birliği' aile kavramını kullanarak değil, tamamen yok ederek sağlar.

Devletin diğer bir ideolojik aygıtı olan eğitim kurumlarının da *Cesur Yeni Dünya'da* önemli bir yeri vardır. Kitle iletişim araçlarıyla her an propagandalara maruz kalan Dünya Devleti'nde yaşayan kişiler eğitim kurumlarında eğitilir. Çocuklar bebekliklerinden itibaren çocuk yuvalarında yaşlarına uygun olarak yoğun bir şekilde eğitim alırlar. Burada kitle iletişim araçlarından radyonun gücü üzerinde durulur çünkü

karakterler hipnopedya yoluyla eğitilmektedirler. Helmholtz Watson karakterinin hoca olarak görev yaptığı Duygu Mühendisliği Üniversitesi bu kuruma örnek verilebilir. Bu üniversitede, öğrencilere Ahlaki Propaganda ve Reklamda Şiir Kullanımı gibi dersler vererek propagandanın eğitimde de sürekli olarak devam etmesine katkıda bulunur. Helmholtz, akademik yaşamı dışında da slogan ve hipnopedik tekerlemeler yazıp, duyuşsal film senaryoları yaratarak Duygu Mühendisliği'ni sürdürmektedir. Bu mesleği de, tıpkı akademik görevi gibi Dünya Devlet'indeki kişilerin koşullandırılmasını sağlamaşısından önemlidir.

Romanda ayrıca, daha önceki bölümlerde ayrıntılı bir biçimde değinildiği gibi kişiler sınıflara ayrılıp, tek tipleştirildiği için toplumsal çevre de bir tür ideolojik aygıt olarak nitelendirilir. Herkesin düşünce yapısı ve fiziksel özellikleriyle benzer olduğu bir toplumda farklılıklar da hemen dikkat çekmektedir. Örneğin KŞM Müdürü, Lenina Crowne ve Henry Foster gibi karakterler, Bernard Marx'ın yalnızlıktan zevk alan, boş zamanda sunulan spor ve "duyuşsal film" gibi aktivitelerden hoşlanmadığını fark ederek, bundan rahatsızlık duyarlar. Foster, Bernard'ı gergedanlara benzeterek, onun şartlandırılmaya dirençli bir karakter olduğunu söylemektedir. Lenina, Bernard'dan hoşlanmasına rağmen onu çok tuhaf bulmaktadır. KŞM Müdürü ise, Bernard'ın toplum için tehdit oluşturduğunu düşünerek, onu ilk fırsatta Dünya Devleti'nden sürmek istemektedir. Helmholtz Watson ise Duygu Mühendisliği Üniversitesi'nde verdiği Ahlaki Propaganda ve Reklamda Şiir Kullanımı adlı derste yalnızlık konulu şiirini öğrencilere okuyunca, öğrencileri tarafından Müdür'e şikâyet edilir. Böylece Dünya Devleti'nden ayrılmasına karar verilir. Bu örnekler, iktidarın toplumsal çevreyi nasıl ideolojik bir aygıt olarak kullandığını gösterir. İktidar ideolojilerini tüm topluma kitle iletişim araçları ve eğitimle beyinlerini yıkayarak benimsetmektedir. Böylelikle aykırı kişiler toplumdan kolaylıkla ayıklanarak denetim ve istikrar sağlanmış olur. *Cesur Yeni Dünya'da* Tanrı ve din yoktur. Dünya Devleti'ndeki kişiler Tanrı yerine Ford'a taparlar. Tanrı kavramı değil, inanılan kişi değişmiştir. Dünya Devleti Denetçi'si Mustafa Mond, John karakteri kendisine, Tanrı hakkındaki kitapların artık insanlara neden verilmediği sorulunca bu durumu şu satırlarla açıklar; "eskiler de ondan; yüzlerce yıl öncesinin Tanrı'sını anlatıyorlar. Şimdinin Tanrı'sını değil" Bu durumu da 'insanların değişmesine' bağlamaktadır (Huxley:2007:298).

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında ise devletin baskı aygıtlarından polis, ordu ve hapisane gibi kurumlar bulunmaktadır. Parti'nin asıl amacı düşünceleri kontrol altına almak olduğu için özellikle Düşünce Polisi romanda çok önemli yer tutar.

Romanın baskı ve gözetim ortamında, kişiler devamlı olarak Düşünce Polisi'ne yakalanma korkusuyla yaşamaktadırlar. Winston bu korkuyu şu satırlarla yansıtmaktadır; “Düşünce Polisi onu nasıl olsa yakalayacaktı. Hiçbir şey yazmamış olsaydı bile, tüm öteki suçları da içeren temel suçu işlemişti. Buna düşüncesuçu diyorlardı. Düşüncesuçu sonsuza dek gizlenebilecek bir şey değildi” (Orwell, 2014:43). Düşünce Polisi dışında romanda devriye gezen polislerin de varlığı görülmektedir. Onların varlığına ilişkin şu örnek verilebilir; “Bazen tren istasyonlarının çevresinde dolaşan devriyeler oralarda rastladıkları bütün Parti üyelerinin kağıtlarına bakıyorlar, akla gelmedik sorular soruyorlardı” (Orwell, 2014:146). Bu durum denetimin şehir merkezinin yanı sıra her yerde sağlandığının bir göstergesidir.

Okyanusya, sürekli bir savaş halinde olduğu için ordu da önemli bir baskı aygıtıdır. Okyanusya'nın kazandığı zaferler tele-ekranlarda görsel ve işitsel olarak her fırsatta dile getirilmektedir. İktidar, denetimi sağlamada savaşları da kullanmaktadır. Bunun gerçekleştirilme yöntemine ilişkin en dikkat çekici örnek jimnastik dersinde, beden eğitimi öğretmeni tarafından verilmektedir. Bu durum romanda okulun, devletin ideolojik aygıtı olarak temsil edildiğini göstermektedir. Her sabah düzenli olarak yaptıkları jimnastik derslerinde spor eğitmenleri onları, hareketleri doğru yapmaları konusunda teşvik ederken tele-ekrandan; “Gerçi hepimiz ön safhalarda savaşma ayrıcalığına sahip değiliz, ama hiç değilse hepimiz bedenimizi sağlam tutabiliriz. Malabar cephesindeki evlatlarımızı anımsayın! Yüzen Kaleler'deki denizcileri anımsayın! Onların neler çektiklerini bir düşünün” (Orwell, 2014:61) diyerek seslenmektedir. Diğer baskı aygıtlarından mahkemelerin ise pek sık kullanılmadığı şu satırlarla ifade edilir;

“Siyasal suçlular mahkemeye çıkarılıp yargılanmak şöyle dursun, açıktan açığa bile suçlanmadığı için, buna şaşmamak gerekirdi. Binlerce kişiyi kapsayan büyük temizlikler, suçlarını alçakça itiraf ettikten sonra idam edilen hainler ve düşünce- suçlularının halk önünde yargılanmaları, ancak birkaç yılda bir rastlanan özel gösterilerdi” (Orwell, 2014:69).

Hapishaneler, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanında kullanılan devletin diğer baskı aygıtlarından biridir. Bu romanda Parti'nin kurallarına uymayıp bir şekilde Düşünce Polisleri'ne ya da casuslara yakalanan karakterler hapishanede türlü işkencelere maruz kalmaktadır. Özellikle ‘101 Numaralı Oda’da, kişiler en büyük kâbuslarıyla yüzleştirilmektedir. Winston'ın en büyük kâbusu ise sıçanlardır. O'Brien karakterinin, düşüncelerini ve duygularını değiştirmek için Winston'ı sıçanlarla tehdit etmeden önce söyledikleri önemlidir;

“Dünyanın en kötü şeyinin ne olduğu kişiden kişiye değişir. Kimine göre diri diri gömülmek olabilir, kimine göre yakılarak, kimine göre boğularak, kimine göre de kazığa oturtularak öldürülmek; bin türlü ölüm sayabilirim. Ölümün çok sıradan biçimleri de vardır, hatta hiç ölümcül olmayan biçimleri bile” (Orwell, 2014:319).

Hapishanelerde de kitle iletişim araçlarının varlığı hissedilmektedir. O’Brien, Winston’a; “Yalanlarımız ve gaddarlığımızdan ötürü kendini ahlaki olarak bizden üstün görüyorsun değil mi?” (Orwell, 2014:306) diye sorduğunda “Evet” diye cevap alması üzerine O’Brien Winston’ın Kardeşlik Örgütü’ne yazıldığı gece kendisiyle yaptığı konuşmanın ses bandını dinletir (Orwell, 2014:306). Bu durum da baskı ve ideolojik aygıtlarının birbirini desteklediğine bir örnek oluşturmaktadır.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında, devletin ideolojik aygıtlarından eğitim kurumları, bakanlıklar, aile, toplumsal çevre, din kuralları ve kitle iletişim araçlarının kullanımı gözlenmektedir. Romanda eğitim kurumlarına örnek olarak Casuslar adlı örgüt verilebilir. Bu örgütte kişiler, çocukluklarından itibaren Parti için casus olarak yetiştirilmektedirler. Eskiden Gençlik Birliği’nin de üyesi olan ve şimdilerde Casuslar’daki görevine devam eden Parsons bu örgütü şu sözlerle över; “Şimdilerde casusları dört dörtlük eğitiyorlar, benim zamanımdan bile daha iyi yetiştiriyorlar. En son bunlara ne vermişler dersin? Anahtar deliklerinden içeriye dinleyebilmeleri için kulak boruları!” (Orwell, 2014:87). Bu, Parti’nin ideolojilerini benimsetmek amacıyla Dış Parti üyelerine verilen eğitimin bir örneğidir. Dış Parti üyeleri bakanlıklardaki görevlerinde çeşitli konularda uzman kişilerdir, ancak bu kişilere verilen eğitimin içeriğine romanda açıkça yer verilmemektedir. Parti’nin bir de, Dış Parti üyelerine gerekmedikçe yansıtmadığı, onları kapsamayan eğitimleri olduğu görülmektedir. Tıptaki inanılmaz gelişmelere bakıldığında bunun için bilimden ve teknolojiden fazlasıyla yararlandığı açıktır. O’Brien karakterinin şu sözleri, durumu açıklar niteliktedir; “Cerrahlarımız insanları hiç tanınmayacak kadar değiştirebiliyorlar. Bazen gerekiyor da. Kolu ve bacağı kestiğimiz bile oluyor” (Orwell, 2014:203).

Romanda devlete yardımcı ideolojik araçlar olarak Gerçek, Barış, Varlık ve Sevgi Bakanlıkları bulunmaktadır. Bu bakanlıklar, Parti’nin iktidarı sağlayıp sürdürmesinde önemli bir yere sahiptir. Parti üyeleri bu bakanlıklarda çeşitli alanlarda görevlendirilmişlerdir. Parti propagandalarını ve gerçeği çeşitli yöntemlerle; kitle iletişim araçlarını da kullanarak inşa etmektedirler. Söz konusu bakanlıkların görev alanlarını şu şekilde vermek yerinde olacaktır: “Haberler, eğlence, eğitim ve güzel sanatlara bakan Gerçek Bakanlığı; savaşlarla ilgilenen Barış Bakanlığı; yasa ve düzeni

sağlayan Sevgi Bakanlığı; ekonomi işlerinden sorumlu Varlık Bakanlığı. Bunların Yenısöylem'deki adları Gerbak, Barbak, Sevbak ve Varbak'tı" (Orwell, 2014:28).

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında aile sorunlu bir kavramdır. Bunun nedenini açıklamadan önce Parti'nin cinselliğe bakış açısını yansıtmak yerinde olacaktır. Parti özellikle üyeleri arasındaki cinselliği yasaklamaktadır. Romanda iki cins için de bakireliği özendirilen Seks Karşıtı Gençlik Birliği gibi örgütler vardır (Orwell, 2014:91). Parti'nin cinsellik konusundaki katı tutumunun nedeni şu satırlarla açıklanmaktadır:

"Parti'nin amacı, yalnızca, erkeklerle kadınlar arasında sonradan denetleyemeyeceği bağılıkların oluşmasını önlemek değildi. Parti'nin açıklamadığı gerçek amacı, cinsel ilişkiden zevk almayı tümenden yok etmektir. Evlilikte olsun, evlilik dışı olsun düşman görülen, aşktan çok erotizmdi" (Orwell, 2014: 90).

Aile kavramının sorun yaratması, aileyi denetim ve aynı zamanda bir gözetim aracı olarak kullanan Parti'nin planlı bir biçimde bu kavramın içeriğini boşaltmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aile sevgisinden uzaklaştırılan çocukların, Parti'ye sadık üye konumuna getirilerek casusluk yapmaları sağlanmaktadır. Söz edilen durumu şu örnek açıklamaktadır;

"Parti, kendisi için çok tehlikeli bulduğu cinsellik güdüsünü kendi yararına yönlendirmişti. Ana babalık içgüdüleri konusunda da benzer bir oyun oynanıyordu. Aile tümenden ortadan kaldırılmadığı için, insanlar eskiden olduğu gibi çocuklarını sevmeye özendiriliyordu. Buna karşılık, çocuklar ana babalarına karşı sistemli bir biçimde kışkırtılıyor, onları ispiyonlamaları ve sapmalarını ihbar etmeleri öğretiliyordu. Aile, Düşünce Polisi'nin bir uzantısı olup çıkmıştı. Artık aile herkesin gece gündüz kendisini tanıyan muhbirlerle kuşatılmasını sağlayan bir aygıttı" (Orwell:2014:162).

Aile, iktidarı güçlendirmek için yok edilmeye çalışılan kavramlardan biridir. Tıpkı sözcüklerin anlamını yitirip, olduklarından farklı anlama gelmesi gibi çocuklar da eskiden ifade ettiği anlamı yitirip, olduklarından farklı bir varlığa dönüşmektedirler. Bu durumu açıklayan en çarpıcı örnek şu paragrafta görülmektedir;

"Son zamanlarda nerdeyse bütün çocuklar korkunçlaşmıştı. En kötüsü de, Casuslar gibi örgütler aracılığıyla sistemli bir biçimde, başına buyruk küçük vahşilere dönüştürülmüş olmalarına karşın, Parti disiplinine en ufak bir başkaldırma eğilimi göstermemeleriydi. Tam tersine, Parti'ye ve Parti'yle bağlantılı her şeye tapıyorlardı. Şarkılar, törenler, bayraklar, yürüyüşler, oyuncak tüfeklerle yapılan talimler, atılan sloganlar, Büyük Birader'e tapınmalar; onların gözünde bütün bunlar harika birer oyundu. Tüm vahşilikleri dışa vurmuş, Devlet düşmanlarına, yabancılara, hainlere, kundakçılara, düşünce suçlularına yönelmişti" (Orwell, 2014:48).

Ailenin ideolojik açıdan öneminin farkında olan iktidar, gücünün sürekli olması için aile kavramını ilerleyen zamanda tamamen ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Buna verilecek bir örnek de şu satırlarla ifade edilmektedir;

"Devrim öncesinden bu yana süregelen düşünce alışkanlıklarını daha şimdiden kırıyoruz. Çocuk ile ana baba, insan ile insan, kadın ile erkek arasındaki bağları kopardık.

Artık hiç kimse karısına, çocuğuna ya da arkadaşına güvenmeyi göze alamaz. İleride kimsenin karısı ve arkadaşı olmayacak. Çocuklar, tıpkı tavuğun altından alınan yumurtalar gibi, doğar doğmaz annelerinden alınacaklar. Cinsellik içgüdüğü yok edilecek. Döllenme, tayın vesikasının yenilenmesi gibi, her yıl yenilenen bir formalite olacak” (Orwell, 2014:303).

İdeolojik araçlardan olan din, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*’te yer almamaktadır. Tanrı kavramının değiştiği, O’Brien’in Winston’a söylediği “Tanrı, iktidardır” (Orwell, 2014:299) sözleriyle anlaşılmaktadır. Tanrı kavramının eskiden ifade ettiği anlama; mutlak güce tahammül edilememesi ile ilgili bir örnek şair Ampleforth karakterinin başına gelen bir olayda görülmektedir. Ampleforth’un yakalanıp Winston’ın bulunduğu hücreye atılmasının sebebi, Kipling’in şiirlerinden birinde yer alan ‘Tanrı’ sözcüğünü değiştirmemesidir. Ampleforth bunun nedenini ise su satırlarla açıklar;

“Tanrı sözcüğünü değiştirmedim. Ne yapayım, elim gitmedi! Değiştirmek olanaksızdı. ‘Tanrı’, sanrı’ sözcüğüne uyak yapıyordu. Bilmem, dilimizde sanrı ile uyak yapan pek az sözcük olduğunu biliyor musun? Günlerce kafa patlattım. Başka uyak bulamadım” (Orwell, 2014:265).

Toplumsal çevre de devletin önemli bir ideolojik aracıdır. Bu romanda Parti’nin sadık hayranları olan kitleler, sisteme uyum sağlayamayan veya düşünce suçu işlediğini belirledikleri kişileri, kim olursa olsun Düşünce Polisi’ne ispiyonlamaktadır. Böylece Parti’ye bağlılıklarını gösterdikleri gibi Parti tarafından bir gözetmene de çevrilerek gözetimin sürekliliğine katkıda bulunmaktadırlar. Winston’ın bu karakterlerden biri olan filolog Syme ile ilgili önemli bir saptaması vardır; “Ne var ki, Syme’in, Winston’ın kafasından geçenleri azıcık okuyabilse onu anında Düşünce Polisi’ne ihbar edeceği de bir gerçektir. Kim etmezdi ki, ama Syme herkesten erken davranırdı” (Orwell, 2014:80). Özetle, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*’ün totaliter ve otoriter rejiminde toplumsal çevre de bir tehdit unsurudur. Romandaki karakterler Partiden korktukları gibi yakın çevrelerinden de korkarlar. Böylece korku toplumu yaratılmış olur.

Devlet’in en önemli ideolojik aygıtlarından biri de siyasi partilerdir. Totaliter bir rejimin geçerli olduğu Okyanusya’da ‘Parti’ adıyla anılan tek bir partinin egemenliği görülmektedir. Parti’nin gücü Büyük Birader olarak adlandırılan otoriter bir lider ile özdeşleştirilmektedir. Parti kitle iletişim araçlarının da yardımıyla gözetim ve denetimi sağlayarak iktidarını sürekli kılmaktadır. Bu gerçeğe uygun bir örnek O’Brien’in Winston’a söylediği şu sözlerde görülmektedir; “Parti, iktidarda olmayı, yalnızca kendi çıkarı için istiyor. Başkalarının iyiliği bizim umurumuzda değil, bizi ilgilendiren yalnızca iktidardır. Servet, lüks, uzun yaşamak ya da mutluluk değil, yalnızca iktidar, salt iktidar” (Orwell, 2014:298).

Devletin baskı ile ideolojik aygıtları ayrı olsa da çoğu zaman hepsinin de kitle iletişim araçlarıyla etkileşim içinde olduğu görülmektedir. Kitle iletişim araçları; propaganda, gözetim bazen de eğitim amacıyla incelen romanlarda iktidarın gücünü artırıp, istikrarı sağlamaktadırlar.

Romanda sıklıkla görülen itaatkâr karakterlerin dışında, onlardan farklı olup analiz etme yeteneğine sahip karakterler de vardır. Eleştirel karakterlere aşağıdaki kısımda değinilecek, onların denetim ve gözetim toplumundaki yeri ve gücü incelenecektir.

3.2.7 Eleştirel/Muhafif Karakterler

Önceki bölümlerde değinildiği gibi *Cesur Yeni Dünya*'da 'üretim hatası' olarak nitelendirilen karakterler bulunmaktadır. Bu karakterler aynı zamanda, medya metinlerini otomatik olarak kabul etmeyen kişilerdir (Hall, 1980:135). Dünya Devleti'nde Alfa Artı sınıfına ait, psikoloji bürosunda çalışan hipnopedya uzmanı Bernard Marx ve yine Alfa Artı sınıfından olup Duygu Mühendisliği Üniversitesi'nde ders veren Helmholtz Watson bu kişilere örnektir. Bu iki karakter çoğu zaman Dünya Devleti'ndeki sisteme uygun olmayan davranışlar içerisindeyler. Örneğin ikisi de boş zamanlarında yalnız kalmaktan hoşlanmaktadır. Bernard Marx yalnız olduğu zamanki hislerini Dölleme Odası'nda çalışan Lenina'ya şöyle aktarır; "Daha çok kendim oluyorum sanki. Daha çok kendi başıma, tamamen başka bir şeyin parçası olmaktan çıkıyorum. Salt toplumsal gövdenin bir hücresi olmaktan kurtuluyorum" (Huxley, 2007:128). Özellikle Bernard'ın sorduğu şu soru, onun olayları eleştirel gözle görüp denetlendiğinin farkında olduğunun kanıtıdır; "Özgür olsaydım-şartlandırılmam beni köleleştirmeseydi" (Huxley, 2007:129).

Kuluçka Şartlandırma Merkezi Müdürü Thomas, Bernard Marx'ın çalışma saatleri dışındaki davranışlarından memnun değildir. Bunun nedeni Bernard'ın boş zaman aktiviteleri olarak sunulan Kulüpte Müzikli Briç, Engelli-Golf, Hareketli Zemin-Duvar Tenisi gibi spor faaliyetleriyle ilgilenmemesi, yalnız kalmaktan hoşlanmasıdır. Özellikle Bernard gibi en üst sınıftan olanların içlerinde hiçbir şüphe barındırmamaları gerekmektedir (Huxley, 2007:137). Müdür, Bernard'ı uyumsuz bir karakter olduğu için Dünya Devleti'nden atmak istemektedir. Bernard'ın uyumsuzluğunun tehlikesini de şu satırlarla açıklar;

“Entelektüel üstünlüğü, ahlaki sorumlulukları da beraberinde getiriyor. İnsan ne kadar yetenekli olursa, insanları yoldan çıkarma gücü de o kadar büyük oluyor. Birçok insan yoldan çıkacağına, bir tek insan acı çeksin, daha iyi. Uyumsuzluk, tek bir bireyin hayatından çok daha fazlasını tehdit etmektedir, doğrudan, Toplum’un kendisi için bir tehlike oluşturur” (Huxley, 2007:197).

Çok zeki bir karakter olan Helmholtz Watson ise Dünya Devleti için slogan ve hipnopedik tekerlemeler yazıyor olsa da asıl isteği kendi şiirlerini yazmaktır. Bir defasında derste kendi yazmış olduğu şiiri okuduğundan tepki çekmiştir, bunun nedeni bireysel farklılık yaratmasıdır. Aynı zamanda yakın arkadaş olan Bernard ve Helmholtz’un bu karakteristik özellikleri, yalnızlık hissedip devamında da toplumdan dışlanmalarına neden olmuştur. Dünya Devleti’nde dayatılan sisteme bakıldığında; kişinin düşünüp, farklı bir fikre sahip olması bir tür kodaçımı faaliyetidir ve bunu yapabilme becerisini göstermiş karakterlerin Dünya Devleti’nde kalmalarına izin verilmemektedir. İki karakterin de içlerinde buldukları bu durum romandan şu satırlarla açıklanabilir;

“Helmholtz’un bu kadar kendini tanımasının ve yalnız kalmasının nedeni ise aşırı yetenektir. İki adamın ortak yönü, birey olduklarının farkında olmalarıydı. Bernard tüm hayatı boyunca ayrı olmanın bilincinde olmaktan acı çekmişti, oysa zihinsel aşırılığının farkına varan Helmholtz, çevresindeki insanlardan farkını daha yeni anlamaya başlamıştı” (Huxley, 2014:101).

Kodaçımı yapamayan karakterlerden biri olan Henry Foster ise Bernard’ın durumunu şu şekilde yorumlamaktadır; “Bir gergedana hiçbir numara öğretemezsin. Bazı insanlar bir gergedana benzerler; şartlandırmaya gerektiği şekilde tepki vermezler. Zavallılar! Bernard da onlardan biri” (Huxley, 2007:125).

Bu kişilerin dışında her şeyin farkında olup, yaptığı seçimler doğrultusunda düzene uymayı seçen bir karakter de vardır. O da Dünya Devleti Denetçi’si Mustafa Mond’dur. Kuluçka Şartlandırma Merkezi Müdürü, Mond ile ilgili endişeleri şu satırlarla ifade edilmektedir; “Denetçi’nin çalışma odasındaki kasasında gizlediği eski yasak kitaplarla ilgili tuhaf söylentiler dolanıyordu. İnciller, şiir kitapları-Ford bilir daha neler vardı” (Huxley, 2007:61). Bahsedilen bu söylentiler Mond’un diğerlerinden farklı bir karakter olduğuna dair okuyucuya verilen ilk ipucudur. Kuluçka Şartlandırma Müdürü’nün bu konudaki endişeli bakışlarına Mond alayla “Merak etmeyin Müdür, öğrencilerinizi yoldan çıkarmam” (Huxley, 2007:61) diyerek bir anlamda söylentileri de doğrulamış olmaktadır. Mond, kendisinden beklenildiği üzere aslında kodaçımı yapabilme yetisine sahip bir karakter olduğunu, Helmholtz Watson gibi adaya gönderilecek olanların Dünya Devleti’ndeki diğer kişilerden farkını şu satırlarla açıklayarak ortaya koymaktadır;

"Bir adaya gönderiliyor. Anlamı şu, dünyanın her tarafından gelen en ilginç erkek ve kadınlarla tanışacağı bir yere gönderiliyor. Şu ya da bu nedenle cemaat hayatına aykırı düşecek kadar bireyselliğinin farkına varmış bir sürü insan. Düzendeki memnun olmayan, kendi bağımsız düşünceleri olan insanlar; kısaca biri olmayı başaran herkes. Size neredeyse imreniyorum Mr. Watson" (Huxley, 2007:293).

Cesur Yeni Dünya'da, Ford'dan sonra bilim ve teknolojik açıdan gelişmiş, refah düzeyi yüksek bir toplum temsil edilmektedir. Dünya Devleti'nde tüketim sınırsız olmakla birlikte, bilim devletin çıkarları ve orada yaşayan insanların mutluluğu doğrultusunda sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmalar Dokuz Yıl Savaşları'ndan sonra başlamıştır. Bilimsel kitapların yayınlanmasındaki sınırlamalara örnek olarak Denetçi Mond karakterinin 'Yeni Biyoloji Teorisi' çalışmasının kapağına yazdığı yazı verilebilir; "Yazarın amaç kavramına matematiksel yaklaşımı yenilikçi ve son derece ustaca, fakat aykırı ve sosyal düzen açısından bakıldığında tehlikeli ve yıkıcı. Yayınlanamaz" (Huxley, 2007:295). Bu yazarın gözetim altında tutulup, St. Helena Biyoloji İstasyonu'na transferinin gerekli olabileceğini de ekleyen Mond'un bunu yapmasının ardındaki asıl amaç ise aşağıda verilmektedir;

"Üst sınıf insanlar arasında kafası karışık olanların şartlandırmasını bozabilecek türden bir düşünceydi- Egemen iyilik anlamında mutluluğa olan inançlarını yitirmelerine neden olabilir ve asıl amacın daha derinde bir yerlerde, fiziksel insanın ötesinde bulunduğu inanmaya yönlendirebilirdi. Yaşamın amacının, mutluluğun sürekli kılınması değil, bilincin yoğunlaştırılması ve arınması, bilginin zenginleştirilmesi olduğunu düşünmeye itebilirdi insanları. Ki Denetçi de bunun büyük olasılıkla doğru olduğunu düşünüyordu. Ancak bugünün şartlarında kabul edilemezdi" (Huxley, 2007:233).

Söz edilen bu sınırlandırmalar sebebiyle bilim insanlarının üretimi de kontrol edilir. Bunun nedeni "salt bilim konusunda yapılan her buluş, yıkıcılık potansiyeli taşır; bazen her bilim dalına olası bir düşman muamelesi yapmak gerekir. Evet, bilime bile" (Huxley, 2007:290). Bunu Mustapha Mond ile Helmholtz Watson arasında geçen şu diyalog net bir şekilde ortaya koyar:

Mond: "Mutlulukla uyum olmayan tek şey sanat değil, bilim de uyumuyor. Bilim tehlikelidir; büyük bir özenle ağızına gem vurmak ve zincire bağlı tutmak zorundayız"

Watson: "Fakat sürekli, bilimin her şey olduğunu söylüyoruz. Beylik bir hipnopedik öğretiler bu"

"Ve de Üniversite'de yürüttüğümüz bütün bilim propagandası"

Mond: "Evet: ama ne tür bir bilim? Siz hiç bilimsel eğitim almadınız, onun için bir yargıya varamazsınız"

Mond: "Ama bilimin yaptıklarıyla bilimin bozulmasına izin veremeyiz. Bu yüzdendir ki bilimsel araştırmaların kapsamını sınırlamaktayız- bu yüzden az daha bir adaya gönderiliyordum. Bugünün acil sorunları dışında başka bir şeyle uğraşmasına izin vermiyoruz bilimin. Diğer bütün araştırmaları özenle geri çeviriyoruz (Huxley, 2007:291-294).

Buna benzer bir örnek de *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanından verilebilir. İç Parti Üyesi O'Brien'in, Winston'a işkence ederken söyledikleri romanda şu satırlarla verilir; “Sanat, edebiyat, bilim diye bir şey olmayacak. Kadiri mutlak olduğumuzda bilime gereksinmemiz kalmayacak. Güzellik ve çirkinlik arasında hiçbir ayrım olmayacak. Merak diye bir şey, yaşama sevinci diye bir şey olmayacak. Yaşamın tüm zevkleri yok edilecek” (Orwell, 2014:303).

İncelenen romanlardan örneklerle verilen bu nedenler, buldukları sisteme uyum sağlayamayan; aykırı karakterlerin eleştirel kapasitelerini de sınırlandırmaktadır. Dünya Devleti'nden ayrı bir bölge olan Kızılderili köyü Malpais'te doğup büyümüş olan Vahşi John karakteri için ise durum daha farklı ve karmaşıktır. John kendini, ne annesi Linda'nın bir zamanlar yaşamış olduğu ve hep mutlulukla bahsettiği Dünya Devleti'ne, ne de doğup büyüdüğü Malpais Köyü'ne ait hissetmektedir. Fiziksel özellikleri ile annesini andıran John, edebiyat, kültür, tarih, din konusundaki görüşleri ve alışkanlıkları ile Dünya Devleti tarafından asla kabul edilmeyen bir karakterdir. John bu durumu romandan şu sözlerle belirtir; “Yalnız, hep yapayalınızım. Eğer farklıysan, yalnızlığa mahkûm oluyorsun. Yalnız olana acımasız davranıyorlar. Biliyor musun, beni her şeyden dışladılar” (Huxley, 2007: 185). John'un bu kavramlar dışında manevi değerlere, sevgiye ve aşka düşkünlüğü ise Dünya Devleti'ndeki en büyük çıkmazlarından birini oluşturmaktadır. Öyle ki John'un bu duygusal yanı Dünya Devleti'nde en yakın dostu olan, şiir yazar Helmholtz Watson tarafından bile alaya alınmaktadır. Bu bakımdan dış dünyadan gelen bu sözde vahşi karakterin Dünya Devleti'ndeki ‘üretim hatası’ olarak nitelendirilen karakterlerden daha eleştirel bir karakter olduğu söylenebilir. Bunun nedeni olarak çeşitli iletişim araçlarının da yardımıyla sürekli üretilen propagandalara, temsil edilen tüketim toplumuna ve kültür endüstrisine rağmen görüş ve düşüncelerinden vazgeçmeyip, sorgulama yeteneğini koruması gösterilebilir. Romanın sonunda kendisine zorla verilen soma nedeniyle, talihsiz bir şekilde kendinden geçtiğini ve olmadığı biri gibi davrandığını anladığında hiç tereddüt etmeden intihar etmesi ise bu karakterin cesur bir marjinal olduğunun kanıtıdır.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında temsil edilen sistemin çoğunluğunu; sorgulamadan kendini Büyük Birader ve Parti'ye adanmış, fanatik, bilinçsiz, belleksiz olmayı tercih etmiş karakterler oluşturur. Aralarında Winston Smith'in sevgilisi Julia gibi Parti'nin felsefesini umursamadan, sadece iyi yaşamak için partiye karşı çıkan

karakterler de yer almaktadır. Winston ise tüm bu karakterlerden farklı olarak sorgulayan, bütün dayatmalara rağmen zaman ve bellek kavramlarını yitirmemiş bilinçli bir karakterdir. Bu durum göz önüne alındığında Winston için Gerçek Bakanlığı'nın Arşiv Dairesi'nde çalışması bile aslında kendi yaşamı için bir tehdit oluşturmaktadır. Parti, belleklerdeki kayıtları unutmamakta ısrar eden kişileri fark ettiğinde, '101 Numaralı Oda'daki' çeşitli işkence yöntemleriyle, kendisi için sorun olan bu durumdan kurtularak bireyin ve toplumun belleğini tamamen silmektedir. Winston bu tehlikeye rağmen görmezden gelmeyi, unutmayı, körü körüne inanmayı reddeder. Bu karakter içinde bulunduğu totaliter ve otoriter rejim düşünüldüğünde işkenceleri, ölümü, bir gece ansızın buharlaşmayı göze alarak geçmişini hatırlamaya çalışmakta, düşünmeyi ve sorgulamayı sürdürmektedir.

Romanda geçmiş, yalnız kalmak, düşünmek her zaman için tehlikeli ve yasaktır. Partinin kişilerin yalnız kalmasını önleme konusundaki ilkesi romanda şu satırlarla açıklanmaktadır;

“Bir parti üyesinin ilke olarak hiç boş vaktinin olmaması ve yatak dışında hiç yalnız kalmaması gerekiyordu. Çalışmak, yemek yemek ya da uyumak dışında kalan zamanlarda mutlaka ortaklaşa bir etkinliğe katılmalıydı: Yalnızlıktan keyif aldığını gösteren herhangi bir şey yapması, dahası kendi başına yürüyüşe çıkması bile her zaman biraz tehlikeli olabilirdi. Yenisöylem'de buna, bireycilik ve ayrıksılık anlamında ayrıyaşam deniyordu” (Orwell, 2014:107).

Açıkça görünen kitle toplumu dayatmasına, buna benzer kurallar ve yasaklara rağmen, Winston'ın yalnız olduğu zamanlarda bu sistemi sorgulayıp günlük tutması eleştirel düşünebilen bir karakter olduğunu gösterir. Günlüğünü gelecek kuşaklar için bir kayıt niteliğinde yanında taşımaktadır. Winston günlüğüne yazdığı satırlarda 'gerçeğin var olduğu ve yapılanın yok edilemeyeceği' bir zamanın özlemine duymakta ve bu zamanların umudunu taşımaktadır (Orwell, 2014:52). Winston totaliter sisteme karşı direnişini işkencelere dayanabildiği noktaya kadar sürdürüp kendisine zorla yazdırılan şeyleri sorgulamaya devam etmektedir. Böylece bilincini, aklını, hafızasını ve bireyselliğini korumaya çalışır. Sonunda bu savaşı kaybedip Büyük Birader'i sevmeye başlasa da çabası ve kendi kalabilme azmi açısından temsil edilen bu totaliter toplumun düşünüp, analiz edebilen ender karakterlerinden biri olur.

Geçmiş kendi çıkarları doğrultusunda her gün yeniden kurgulayan Parti, kişiler üzerinde kitle iletişim araçları ile gözetim; dil, söylem ve gerçek kavramları ile de denetim kurmaktadır.

“Geleceğe ya da geçmişe, düşüncenin özgür olduğu, insanların birbirlerinden farklı oldukları ve yapayalnız yaşamadıkları bir zamana, gerçeğin var olduğu ve

yapılanın yok edilemeyeceği bir zamana: Tekdüzen çağından, yalnızlık çağından, Büyük Birader çağından, çiftdüşün çağından selamlar!” (Orwell, 2014:52).

Winston’ın günlüğüne yazdığı bu satırlar *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanı ve bu romanda geçen partinin egemen ideolojisi İngsos (İngiliz Sosyalizmi) hakkında önemli ipuçları vermektedir. Aynı zamanda bu, Winston’ın sorgulayıcı bir yapıya sahip olduğunun göstergesidir.

Bu kısımda Hall’ın bakış açısı yansıtılmaya çalışılmıştır. Buna göre, izleyicinin daha aktif olma, medyayı kendi eleştirel süzgecinden geçirebilme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.

Açıklanan kuramlara dayanarak iki romana uygulanan eleştirel söylem analizinin karşılaştırmalı bir genel değerlendirmesi kısaca şu şekilde yapılabilir;

Bir kapitalizm eleştirisi *Cesur Yeni Dünya* ve sosyalizm eleştirisi olan *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanlarında iki ayrı sistemin olumsuz, kişiyi sömüren, bireyselliğinden, insani duygu ve düşüncelerden uzaklaştıran yanları verilmektedir. *Cesur Yeni Dünya* romanı kendi içinde kapitalizmden önceki zamanları eleştirirken, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanı ise açıkça kapitalizmi de eleştirmektedir. Bu roman kapitalizmin kişileri köleleştirmesini, onlara işkence edip yoksullaştırmasını, açlığı, sınıflı toplum yapısı gibi adaletsizleri eleştirirken, Okyanusya’daki Parti’nin dayattığı sistemin baskıcı niteliğini, kendi adaletsizliğini ve zalimliğini göz ardı etmektedir.

İki romanda sistem ayrı olsa da tasvir edilen Dünya Devleti ve Okyanusya’daki tek Parti’nin benzerlikleri bulunmaktadır. Kitle iletişim araçlarının yaygın olarak kullanıldığı iki romanda da kitle toplumu, sınıfsal tabakalaşma, tektipleşme ve kültür endüstrisi, devletin baskı ve ideolojik aygıtları üzerinde durulmaktadır.

Cesur Yeni Dünya’da, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört’ten* farklı olarak tüketim toplumu görülmektedir. Toplum tüketime yönlendirilerek tamamen eğlence odaklı yaşamakta, böylece hayatın gerçeklerinden ve güzelliklerinden uzaklaştırılmaktadır. Kapitalist sisteme uygun olarak, kişilerin toplumda üretici değil, yalnızca tüketici konumda yer almaları sağlanmaktadır. Böylece karakterler Dünya Devleti’ne bağımlı hale getirilmektedirler. Dünya Devleti sloganında yer alan ‘istikrar’ı bu şekilde sağlar.

Okyanusya’da tek Parti yönetimindeki bir toplumun anlatıldığı *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört’te* ise yukarıda söz edilen bağımlılık aşırı tüketimle değil sosyalist rejimin anlamını kaybedip yozlaşması sonucu oluşan yoksunluk ile sağlanmaktadır. Böylece karakterler ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve yaşamlarını sürdürebilmek için itaatkâr bir biçimde Parti’ye tutunurlar. Parti de bu durumu kullanarak iktidarını sürekli kılar.

İki romanda da iktidarın mutlak gücü üzerinde durulmaktadır. İktidar ya *Cesur Yeni Dünya'daki* gibi eğlenceyi kullanıp kültür endüstrisini ön planda tutarak, ya da *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'teki* gibi baskı ve gözetim yoluyla kişileri kontrol altına almaktadır. İki romanın yöntemleri farklı olsa da, ikisinin de ortak amacı denetimi sağlamaktır.

İncelenen iki romanda da söz edilen toplumdaki kişilerden farklı düşünüp, eleştirel olan karakterler yer almaktadır. Bununla birlikte denetim bu kişileri ya *Cesur Yeni Dünya'daki* gibi içinde bulunulan toplumun dışında bırakarak, ya da *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'teki* gibi kişiyi baskı, gözetim ve şiddet ile toplumun diğer itaatkâr bireyelerine benzetererek yapmaktadır. İktidar bu kişileri gerektiğinde hapishane, tımarhane, okul gibi yerlere kapatarak da kontrolü sağlamaktadır. İktidar her türlü önlemi alarak kendisine yönelik en küçük bir tehdit unsurunu ya da kişiyi kendi yöntemleriyle saf dışı bırakmaktadır. Bu nedenlerle karakterlerin farklılıkları ve bilinçleri bir umut taşısa da, söz edilen toplum içinde varlıklarını sürdürmeleri için yeterli olmamaktadır.

Tüm bu örnekler sonucunda, romanlardaki sistemlerin her alanına sızmış olan kitle iletişim araçlarının, toplum ile iktidar arasında bağımsız bir kuvvet olma ihtimalinin bile olmadığı görülmektedir. Romanlarda tıpkı eleştirel kuramın savunduğu gibi medyanın, iktidarın bir aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analiz edilen iki romanda da kitle iletişim araçlarının, iktidarın varlığına hizmet ettiği görülmektedir. İktidar aynı kişileri denetlediği gibi kitle iletişim araçlarını da denetleyip, kendi sürekliliğini sağlamaktadır.

SONUÇ

Aydınlanma, sanayileşme, teknolojik gelişmelerle birlikte gelen modernite, iki zıt ruh halini; umut ve endişe duygularını beraberinde getirmektedir. Modernlikle birlikte gelen bu değişimin edebiyattaki yansıması, ‘ütopya’ ve ‘distopya’ türünde yazılmış olan romanlarda görülmektedir.

Değişime ve gelişime olan özlemi anlatan ütopya, insanlığın mutlak mutluluğa dair taşıdığı umudu barındırmaktadır. Ütopyacı düşüncenin tarihi Antik Yunan’da Platon’un *Devlet* eserine kadar dayanmaktadır. İlerleyen dönemlerde, 17.yüzyılda modern bilimin ortaya çıkışıyla birlikte; bilginin sınırsız ilerlemesine, sınırsız ahlaki ve toplumsal gelişmeye olan inanç artmaktadır. Ütopyacı düşünce de bilimin daha iyi bir dünya kurabileceğine inanmaktadır. Bununla birlikte 19.yüzyılda yaşanan sanayi devrimi sonrasında bilimin, devletin elinde bir baskı aracına dönüşmesi ve de 20. yüzyılda ortaya çıkan Nazizm ve Komünizm gibi totaliter rejimler sonucunda bu dönem bireyler için bir kâbus haline gelmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak ütopya yazma geleneği, olumlu ve iyimser özelliğini kaybetmiş, yerine yeni anlatım biçimleri aranmaya başlanmıştır. Söz konusu arayışlar sonucu romanlar; yeryüzünün bir cennet olarak tanımlandığı ütopyalardan nasıl cehenneme dönüştüğünü anlatan distopyalara dönüşmüştür.

Ütopyayı izleyerek gelişen ve karşı-ütopya, anti-ütopya gibi terimlerle ifade edilen distopyalar ise bireylerin özel hayatının, özgürlüğünün yok edilmesinden duyulan endişe üzerine kurulmaktadır. Bu türde; kamusal ve kişisel alanlar arasındaki sınır çizgisi yok edilmek üzere kişiler arası sadakat kaldırılıp yalnızca devlete karşılıksız itaat sağlanmaktadır. Distopya sözcüğü, insanın hak ve özgürlüklerinin elinden alındığı kötü bir yer anlamını taşımakla beraber, toplumsal bir değişimin eleştirisini de yansıtmaktadır.

Gelişen teknolojiye bağlı olarak; enformasyon, düşünce ve tutumların geniş bir kitleye teknik aygıtlarla iletilmesini içeren “kitle iletişimi” de değişime uğramaktadır. Kitlesele düzeyde, bütün bir topluma yönelik gerçekleşen bu iletişim, kişiler arasında kitle iletişim araçlarıyla sağlanmaktadır. İnsanları yönlendirmede önemli bir etkiye sahip olan kitle iletişim araçlarının gücünü, onları elinde bulunduran kişilerin tutumu belirlemektedir.

Kitap, gazete, televizyon, telgraf gibi kitle iletişim araçlarının Lasswel’e göre başlıca üç işlevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki; kültürel mirasın kuşaktan kuşağa

aktarılmasını sağlayan eğitim ikincisi; insan davranışlarını belirli bir fikir çerçevesinde güdüleyen ve yönlendiren propaganda sonuncusu ise; dünyanın çeşitli yerlerinde olup biteni gözetleyerek insanlara bilgi vermek ve farklı toplumlar arasında bir bütünleşme sağlamaktır.

Bireysel değil de belli bir grup insan tarafından paylaşılan değerleri ifade etmek için kullanılan kültür; zihinsel, manevi, estetik gelişime ilişkin genel süreci anlatan bir kavramdır. Bir toplumdaki temsiller, dil ve gelenekler, toplumsal pratikler o toplumun kültürü olarak değerlendirilirler.

Frankfurt Okulu düşünürlerine göre kapitalist üretim biçimi, yaşamın tüm alanlarında olduğu gibi kültürel alanı da ticarileştirmiştir. Söz konusu üretim biçiminde insanlar, kültür aracılığıyla makineleştirilip tektipleşmektedir. Bu görüşleri benimseyen grup “kitle kültürü” yerine “kültür endüstrisi” kavramını kullanmayı seçmektedir. Bunun nedeni ise; onlara göre kültürün kaynağının kitleler değil de, toplumsal denetim aracı olarak endüstriyel bir dayatma sürecinin olmasıdır. Kültür endüstrisinin toplumu oluşturan bireyler açısından en önemli tehlikesi; toplumu pasif, bilinçsiz, eğlence ve tüketim odaklı bireylere çevirmesidir. Bu tip bireyler, demokrasi konusunda engel oluşturarak bir başka tehlikeyi gündeme getirmektedirler.

Süreç içerisinde kültürün oluşumunda “söylemin” etkili olduğundan söz edilmektedir. Foucault, iktidar aracılığıyla değiştirilen dilin, yeni baştan kurduğu söylemlerle gerçek anlamından ne kadar uzaklaştığına dikkat çekerek, dil kullanımı ve iktidar gücü arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır. İktidar, dili kullanım şekliyle kendini korumaktadır. Foucault’nun üzerinde durduğu diğer bir konu ise; iktidar, kontrol ve kapatılmadır. İktidar, kontrol ve gözetleme yetkisini kullanarak, düzende farklılık yaratan aykırı karakterleri, gerek ıslah gerekse cezalandırmak bahanesiyle toplumdan izole ederek hastane, hapisane ve okullara kapatmaktadır.

İktidarın ideolojiyi kullanma tarzı ve yöntemleri de önem taşımaktadır. Althusser, ideoloji kavramını açıklarken, onun değişken olma özelliğinden söz etmektedir. Buna ek olarak kitle iletişim araçlarını “Devletin İdolojik ve Baskı Aygıtları” arasında saymaktadır. İktidar her fırsatta bireylerin ruh sağlığını dikkate almaksızın, kitle iletişim araçlarını kendi ideolojisini yaymak için kullanmaktadır.

Kültür endüstrisinin tüm olumsuz etkilerine, dayatmalarına ve beyin yıkamalarına karşın, Hall’ın “Kodlama-Kodaçımı” makalesinde söz ettiği gibi kodaçımı yapabilen bireyler de bulunmaktadır. Onlar “pasif izleyici” yerine daha aktif izleyici anlayışını

benimseyerek, medya metinlerinin nasıl kodlandığını, iletinin yapısının nasıl çözümleneceğini fark edebilmektedirler.

Bir kapitalizm eleştirisi *Cesur Yeni Dünya* ve sosyalizm eleştirisi olan *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanlarında iki ayrı sistemin olumsuz, kişiyi sömüren, bireyselliğinden, insani duygu ve düşüncelerden uzaklaştıran yanları verilmektedir. *Cesur Yeni Dünya* romanı kendi içinde kapitalizmden önceki zamanları eleştirirken ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanı ise açıkça kapitalizmi de eleştirmektedir. Bu roman kapitalizmin kişileri köleleştirmesini, onlara işkence edip, yoksullaştırdığını, açlığı, sınıflı toplum yapısı gibi adaletsizliklerini eleştirirken, Okyanusya'daki Parti'nin dayattığı sistemin baskıcı niteliğini, kendi adaletsizliğini ve zalimliğini göz ardı etmektedir.

İki romanda sistem ayrı olsa da tasvir edilen Dünya Devleti ve Okyanusya'daki tek Parti'nin benzerlikleri bulunmaktadır. Kitle iletişim araçlarının yaygın olarak kullanıldığı iki romanda da kitle toplumu, sınıfsal tabakalaşma, tektipleşme ve kültür endüstrisi, devletin baskı ve ideolojik aygıtları üzerinde durulmaktadır.

Cesur Yeni Dünya'da, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ten* farklı olarak tüketim toplumu görülmektedir. Toplum tüketime yönlendirilerek tamamen eğlence odaklı yaşamakta, böylece hayatın gerçeklerinden ve güzelliklerinden uzaklaştırılmaktadır. Kapitalist sisteme uygun olarak, kişilerin toplumda üretici değil, yalnızca tüketici konumda yer almaları sağlanmaktadır. Böylece karakterler Dünya Devleti'ne bağımlı hale getirilmektedirler. Dünya Devleti sloganında yer alan 'istikrar'ı bu şekilde sağlar.

Okyanusya'da tek Parti yönetimindeki bir toplumun anlatıldığı *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'te* ise yukarıda söz edilen bağımlılık aşırı tüketimle değil, sosyalist rejimin anlamını kaybedip yozlaşması sonucu oluşan yoksunluk ile sağlanmaktadır. Böylece karakterler ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve yaşamlarını sürdürebilmek için itaatkâr bir biçimde Parti'ye tutunurlar. Parti de bu durumu kullanarak iktidarını sürekli kılar.

İki romanda da iktidarın mutlak gücü üzerinde durulmaktadır. İktidar ya *Cesur Yeni Dünya'daki* gibi eğlenceyi kullanıp kültür endüstrisini ön planda tutarak, ya da *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'teki* gibi baskı ve gözetim yoluyla kişileri kontrol altına almaktadır. İki romanın yöntemleri farklı olsa da, ikisinin de ortak amacı denetimi sağlamaktır.

Araştırma sorularının cevabı her iki roman için de aynıdır. Kitle iletişim araçlarının toplum ile iktidar arasında bağımsız bir kuvvet olma ihtimalinin bile bulunmadığı görülmektedir. Romanlarda tıpkı eleştirel kuramın savunduğu gibi

medyanın, iktidarın bir aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analiz edilen iki romanda da kitle iletişim araçlarının iktidarın varlığına hizmet ettiği görülmektedir. İktidar aynı kişileri denetlediği gibi kitle iletişim araçlarını da denetleyip, kendi sürekliliğini sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- ADORNO**, Theodor.W(2009). **Kültür Endüstrisi**, Çev:Nihat Ülner-Mustafa Tüzel-Elçin Gen, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- ADORNO**, Theodor (2012). **Edebiyat Yazıları**, Çev:Sabir Yücesoy, Orhan Koçak, Metis Yayınları, 3.Basım, İstanbul.
- ATABEK**, Gülseren ve **ATABEK**, Ümit. (2007). Söylem Çözümlemesi-Başlangıç Düzeyi İçin Öneriler, **Medya Metinlerini Çözümlemek**, Ankara
- ATABEK**, Gülseren ve **ATABEK**, Ümit. (2007). Bir Söylem Olarak Haberin Disiplinler Arası Çözümlemesi. **Medya Metinlerini Çözümlemek**, Ankara.
- ATWOOD**, Margaret (2014). **Başka Dünyalar**, Çev: Selin Siral, Kolektif Kitap, İstanbul.
- BACON**, Francis (2014). **Yeni Atlantis**, Çev: Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- BALTAŞ**, Şöhret (2016). “Distopyalar Çağında”, Kahverenkli Sanat, Edebiyat, Kültür Dergisi, 3, 3-4.
- BARNARD**, Malcolm (2010). **Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür**, Çev: Güliz Korkmaz, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- BAUMAN**, Zygmunt, **LYON**, David (2013). **Akışkan Gözetim**, Çev: Elçin Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BECAN**, Cihan (2015). Toplumsal Dönüşümün Yaşanmasında Tüketim Gerçeği: Reklamların Anti Ütopik İşlevi ve İktidar İlişkisi. **Küreselleşme Ekseninde İktidar ve İletişim**, Editör: Fuat Ustakara, Literatürk Academia, İstanbul.
- BELSEY**, Catherine (2013). **Foucault**, Çev: Nursu Öрге, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- BERMAN**, Marshall (2013). **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, Çev:Ümit Altuğ-Bülent Peker, İletişim Yayınları, 16. Baskı, İstanbul.
- BIÇAKÇI**, Hakan (2014). “Karşı Ütopyanın Taksisiyim”, Sabit Fikir Dergisi, 44, 22-27.
- BİLSEL**, Şeref (2016). “Yetişin, Kurtarıyorlar”, Varlık Dergisi ‘Ütopyanın 500.Yılında Yok Ülkenin Peşinde’, 1301, 12-14.

- BOOKER, M. Keith** (2012). “Ütopya, Distopya, Toplumsal Eleştiri”, *Notos Öykü*, 36, 35-46.
- BOURDIEU, Pierre** (1997). **Televizyon Üzerine**, Çev: Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BRADBURY, Ray** (2007). **Fahrenheit 451**, Çev: Zerrin-Korkut Kayalıoğlu, İthaki Yayınları, 2.baskı, İstanbul.
- BURGESS, Anthony** (2007). **Otomatik Portakal**, Çev:Dost Körpe, İş Bankası Yayınları,15. Basım, İstanbul.
- BÜKE-KAFAOĞLU, Asuman** (2011). **Yazın Sanatı**, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- CALLENBACH, Ernest** (2010). **Ekotopya**, Çev: Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İkinci Basım, İstanbul.
- CAMPANELLA, Thoma** (2014). **Güneş Ülkesi**, Çev: Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayınları, İstanbul.
- CANBAZ Yumuşak, F.** (2012). Ütopya, Karşı-ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği. *Bilgi Dergisi*, 61, 47-70.
- CROWLEY, David, HEYER, Paul** (2011). **İletişim Tarihi**, Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- CROTEAU D, HOYNES W.**(2003). **Media and Society:Industries, Images and Audiences**, Pinei Forge Press, Londra.
- ÇELENK, Sevilay** (2005). **Doksanlı Yıllarda Sosyokültürel İklim ve Televizyon İçerikleri**, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- ÇELİK, Ayşe Bihter** (2010). **Distopyalarda İletişim Araçlarının Kullanımı**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEFOE, Daniel** (2005). **Robinson Crusoe**, Çev: Celal Öner, Oda Yayınları, İstanbul.
- DELLALOĞLU, Besim F.** (2013). **Modernleşmenin Zihniyet Dünyası Bir Tanpınar Fetişizmi**, Ufuk Yayınları, İstanbul.
- DELLALOĞLU, Besim F.**(2012). **Benjaminia: Dil, Tarih ve Coğrafya**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- DELLALOĞLU, Besim F.** (2013-2).**Benjamin**, Yayıma Hazırlayan: Besim Dellaloğlu, Say Yayınları, Fikir Mimarları Dizisi-4, 3.Baskı, İstanbul.
- DELLALOĞLU, Besim F.** (2014). **Frankfurt Okulu’nda Sanat ve Toplum**, Say Yayınları, 5.Baskı, İstanbul.
- DURKHEIM, Emile** (2015). **İntihar**, Çev:Zühre İlkelen, Pozitif Yayıncılık, İstanbul.

- EAGLETON**, Terry (2011-1). **Edebiyat Kuramı**, Çev: Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, 3.Basım, İstanbul.
- EAGLETON**, Terry (2011-2).**Kültür Yorumları**, Çev: Özge Çelik, Ayrıntı Yayınları, 2.Basım, İstanbul.
- EAGLETON**, Terry (2012). **Edebiyat Olayı**, Çev.Başak Yüce, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- EAGLETON**, Terry (2016).**Edebiyat Nasıl Okunur?** Çev:Elif Ersavcı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ENTEEN**, George M. (1984). “George Orwell and the Theory of Totalitarianism: A 1984 Retrospective” **The Journal of General Education**, Vol.36, No.3, Penn State University Press, pp 206-215.
- ERDOĞAN**, İrfan, **ALEMDAR**, Korkmaz (2010). **Öteki Kuram**, Pozitif Matbaacılık, 3.Baskı, Ankara.
- ERSOY**, Duygu (2006). “Manipulation of History and Language in Three Dystopias” Master Thesis, Middle East Technical University, Ankara
- FAIRCLOUGH**, Norman vd (2003). **Söylem ve İdeoloji**, “Söylemin Diyalektiği” Hazırlayanlar: Barış Çoban-Zeynep Özarslan Çev: Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Nurcan Ateş, Su Yayınları, İstanbul
- FOUCAULT**, Michel (2011). **Özne ve İktidar**, Çev: Işık Ergüden-Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.
- FOUCAULT**, Michel (2013-1). **Kelimeler ve Şeyler**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 4.Baskı, Ankara.
- FOUCAULT**, Michel (2013-2). **Hapishanenin Doğuşu**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 5.Baskı, Ankara.
- FOUCAULT**, Michel (1980). **Power/Knowledge, Selected Interviews&Other Writings 1972-1977**, Edited by Colin Gordon, Translated by Colin Gordon, Leo Marshall, John Mepham, Kate Soper, Vintage Books, New York.
- GERHARD**, Julia (2012). “Control and Resistance in the Dystopian Novel: A Comparative Analysis” Master Thesis, **California State University**
- GIDDENS**. Anthony (2009). **Sociology**, Revised and Updated with Philip W.Sutton, Polity Press, 6th Edition, USA.

GOLDING, William (2008). **Sineklerin Tanrısı**, Çev: Mina Urgan, Türkiye İş Bankası Yayınları, 15.Baskı, İstanbul.

GUTTING, Gary (2010). **Foucault**, Çev: Hakan Gür, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

GÜNDOĞAN, Ali Osman (2013). **Bergson**, Yayına Hazırlayan: Ali Osman

Gündoğan, Say Yayınları, Fikir Mimarları Dizisi-10, Üçüncü Baskı, İstanbul.

GÜNGÖR, Nazife (2011-1). **İletişime Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

GÜNGÖR, Nazife (2011-2). **İletişim Kuramlar ve Yaklaşımlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

HALL, Stuart vd (2003). **Söylem ve İdeoloji**, “Kodlama ve Kodaçım” Hazırlayanlar: Barış Çoban-Zeynep Özarslan Çev: Barış Çoban- Zeynep Özarslan- Nurcan Ateş, Su Yayınları, İstanbul.

HALL, Stuart (2010). **Kitle İletişim Kuramları**, “Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji” Derleyen ve Çeviren: Erol Mutlu, Ütopya Yayınevi, 2.Baskı, Ankara.

HITCHCOCK, Louise A. (2013). **Kuramlar ve Kuramcılar Çağdaş Düşüncede Antik Edebiyat**, Çev: Seda Pekşen, İletişim Yayınları, İstanbul.

HUXLEY, Aldous (2007). **Cesur Yeni Dünya**, Çev: Ümit Tosun, İthaki Yayınları, 5.Baskı, İstanbul.

ISHIGURO, Kazuo (2016). **Beni Asla Bırakma**, Çev: Mine Haydaroğlu, Yapı Kredi Yayınları, 11.Baskı, İstanbul.

JORDAN, Hillary (2012). **Uyandığında**, Çev: Özlem Yüksel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

KAHYAOĞLU, Betül (2015). **Çağdaş Ütopyaların Yaratılmasında Görsel Medyanın Gücü**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KANG, Jaeho (2015). **Walter Benjamin ve Medya**, Çev: Deniz Gedizlioğlu, Kafka, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.

KANT, Immanuel (1984). “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784)”, Toplumbilim Dergisi, Çev: Nejat Bozkurt, 17-21.

- KARASU**, Bilge (2013). **Ne Kitapsız Ne Kedisiz**, Metis Yayınları, Dokuzuncu Basım, İstanbul.
- KELLNER**, Douglas (2010). **Kitle İletişim Kuramları**, “Kültür Endüstrileri” Derleyen ve Çeviren: Erol Mutlu, Ütopya Yayınevi, 2.Baskı, Ankara.
- KOÇAK**, Özhan Dilek (2003). Bir Toplum Eleştirisi Olarak Bilimkurgu Edebiyatında Karşı Ütopyalar: Biz, Cesur Yeni Dünya, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KUMAR**, Krishan (2005). **Ütopyacılık**, Çev: Ali Somel. İmge Kitabevi, Ankara.
- LAUGHEY**, Dan (2010). **Medya Çalışmaları Teoriler ve Yaklaşımlar**, Çev: Ali Toprak, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- LE GUIN**, Ursula K. (2009). **Mülksüzler**, Çev:Levent MollaMustafaoğlu, Metis Yayınları, Dokuzuncu Basım, İstanbul.
- LE GUIN**, Ursula K. (2011). **Rüyanın Öte Yakası**, Çev: Aylin Ülçer, Metis Yayınları, İkinci Basım, İstanbul.
- LESSING**, Doris (2013). **Hayatta Kalma Güncesi**, Çev: Püren Özgören, Can Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.
- LONDON**, Jack (2006). **Demir Ökçe**, Çev: İbrahim Zengin, Amfora Yayınları, İstanbul.
- MARDİN**, Şerif (2015). **İdeoloji**, İletişim Yayınları, 17. Baskı, İstanbul.
- MORE**, Thomas (2013). **Utopia**, Çev: Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mina Urgan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 17. Baskı, İstanbul.
- MUTLU**, Erol (1994). **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınevi, Ankara.
- O’DONNELL**, Victoria (2007). **Television Criticism**, Sage Publications, United States of America.
- ORWELL**, George (1964). **Hayvan Çiftliği**, Çev: Rasim Özdenören, Bedir Yayınları, İstanbul.
- ORWELL**, George (2014). **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**, Çev: Celal Üster, Can Yayınları, 44.Basım, İstanbul.
- ORWELL**, George (1977). **Nineteen Eighty- Four**, Afterword: Erich Fromm, Signet Classics, USA.

- OSKAY**, Ünsal (2008). Tarih’i Televizyon Yiyor. “**Yıkanmak İstemeyen Çocuklar**” **Olalım** (s.143) YKY, 6.Baskı, İstanbul.
- OSKAY**, Ünsal (2003). **Söylem ve İdeoloji**, Önsöz, Hazırlayanlar: Barış Çoban- Zeynep Özarslan Çev: Nurcan Ateş- Zeynep Özarslan- Barış Çoban, Su Yayınları, İstanbul.
- PECK**, John and **COYLE**, Martin (2002). **Literary Terms and Criticism**, Palgrave Press, Third Edition, New York.
- PLATON** (2002), **Devlet**, Çev: Sabahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Dördüncü Basım, İstanbul.
- POSTMAN**, Neil (2012). **Televizyon Öldüren Eğlence**, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 4.Baskı, İstanbul.
- RAIMOND**, Jean (2005). **İngiliz Edebiyatı**, Çev:İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, Ankara.
- RESCH**, Robert Paul (1997). “Utopia, Dystopia, and the Middle Class in George Orwell’s Nineteen Eighty- Four” Duke University Press, pp:137-176.
- SARLO**, Beatriz (2012). **Geçmiş Zaman**, Çev:Peral Beyaz Charum, Deniz Ekinci, Metis Yayınevi, İstanbul.
- SOMAY**, Bülent (2010-1). **Tarihin Bilinçdışı**, Metis Yayınları, İkinci Basım, İstanbul.
- SOMAY**, Bülent (2010-2). **The View From the Masthead**, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul.
- SOMAY**, Bülent (2016). “Ütopya Mekanı ile Ütopya Ufku, İki Ayrı Şeydir. Biri Totaliterdir, Diğzerinin Ucu Açık”, Söyleşiyi Yapan: Mesut Varlık, Varlık Dergisi ‘Ütopyanın 500.Yılında Yok Ülkenin Peşinde’, 1301, 22-27.
- ŞİMŞEK**, Özgecan (2016). “Geleceğin Karamsar Öngörüsü; Distopya”, Kahverenkli Sanat Edebiyat, Kültür Dergisi, 3, 19-21.
- TANDAÇGÜNEŞ**, Nilnur (2013). **Ütopya, Antik Çağ’dan Günümüze “Mutluluk Vaadi”**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- TEKİNALP**, Ş.UZUN, R. (2006). **İletişim Araştırma ve Kuramları**, Beta Basım, 2. Baskı, İstanbul.

- TODOROV**, Tzvetan (2011). **Edebiyat Kavramı**, Çev:Necmettin Sevil, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- VAN DİJK**, Teun (2005). Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları. M.Küçük (Dü.) içinde. *Medya, İktidar, İdeoloji* (s.315-359) Ankara: Ark Yayınları
- VASSAF**, Gündüz (2013). **Cehenneme Övgü**, İletişim Yayıncılık, 27. Baskı, İstanbul.
- WELLS**, H.G. (2002). **Zaman Makinesi**, Çev: Volkan Gürses, İthaki Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- WILLIAMS**, Raymond (2012). **Anahtar Sözcükler**, Çev:Savaş Kılıç, İletişim Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul.
- YAYLAGÜL**, Levent (2010). **Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar**, Dipnot Yayınları, 3.Baskı, Ankara.
- YUMLU**, Konca (1990). **Kitle İletişim Araştırmaları**, İzmir.
- ZAMYATİN**, Yevgeni (2012). **Biz**, Çev: Fatma Arıkan, Serdar Arıkan, İthaki Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- ZAMYATİN**, Yevgeni (2011). **Biz**, Önsöz: Bülent Somay, Çev: Füsun Tülek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.